

L. SIMON LÁSZLÓ

Személyes történelem

RÁCIÓ

L. SIMON LÁSZLÓ

Személyes történelem

L. SIMON LÁSZLÓ

Személyes | történelem

Esszék

Ráció Kiadó
Budapest, 2011

A kötet kiadását a

Polgári
Magyarországért
Alapítvány

támogatta.

Körbejárni a hazát

© L. Simon László, 2011

© Ráció Kiadó, 2011

A szülőföld csókjai

„Különösen gyönyörű megye Fejér megye. Fehér is az, a sok akácfavirágtól. Ezek illatától terhes a levegő, s ebben az illatban van valami ingerlő, valami mámorító. Itt tovább kell hogy szeressenek a férfiak és kevesebb ideig a nők.

Sehol sem láttam még úgy kifejlődve az akáckultúrát. Minden dűlőt, minden utat ezek szegnek be s mindenkinek a tagját.

Akácvirágokkal van behintve az ugar, ezekkel játszik a szél, ezek lepik be az országutat, s ezek ringatóznak a tavak hullámain.

És az emberek nem unják el. Hiszen együtt nőnek fel ezekkel az akácokkal!”

Nem tudom, hova tűnt az a sok akác, amiket Mikszáth Kálmán említett a *Túl a Dunán* című írásában, de ha ma bebarangoljuk ezeréves vármegyénket, nem a virágszirom okozta fehérség, a tisztaságnak emez illatos metaforája jut az eszünkbe.

Mégis szeretjük ezt a folyton változó földet, szülőföldünket, szűkebb hazánkat, ahol élünk, ahonnan származunk, ahova mindig visszahúz a szívünk, bárhova is sodorjon bennünket az élet.

„Ha a hazát szülőhelyeddé szűkíted, azzá a tájékká, udvarrá, hajlékká, ahol szülőd kihordott, s boldog fájdalmá-

ban világra hozott, ha szülőhelyed határait aztán hazáddá tágítod, mindenképpen azon a darab földön gondolkodol, amely emberi azonosságunkat jelenti, csak a mienk, köldökszinőrunk, amint azt minden korban szívesen kifejezték, amely a pusztta élethez, s a szellem világához egyaránt köt e hely által bennünket” – írta a Fejér megyéhez is több szállal kötődő kiváló költő, Kalász Márton.

Valóban: identitásunk adja az erőnket, a tartásunkat, s a megyéhez, a szülőföldhöz való ragaszkodásunk is az azonosságtudatunk elválaszthatatlan részévé vált. Történjék is bármi a közigazgatásban, Magyarországon még sok-sok ezer ember számára fog nagyon sokáig erős köteléket jelenteni a Fejér megyéhez való tartozás tudata. Bennünk kitörölhetetlen képként él a szülőföld számtalan kincse, illata és íze, egy-egy gyorsan befalt Rigó Jancsi vagy Vörösmarty-csemege, a vértesi vándortábor kalandjai, a Kőhányáspusztánál elvesztett látcső, a gánti meddőhányó, a Galya hűsítő vize, az Árpád Fürdő egykori melege, a bogárdi Bolond vár, a nyáresti esőben való agárdi fürdőzés, a cecei temető, a verebi bodzapálinka, a jenői óvoda udvarán az öreg körtefa, egy régi Francsics- és egy Ballagó-festmény, vagy éppen a Csóri Csuka Csárda gulyáslevese.

Saját életünk apró szilánkjain, de akár az ezeréves múltunkon merengve fogadjuk meg Ady tanácsát: „Térjetek vissza, honnan eszeveszettül elindultatok. Vár benneteket csókjaival a szülőföld, vigasztaló varázsával az anyáitok nyelvén zengő dajkadal, vár minden-minden zug, békét, szeretetet, megnyugvást lehelve!”

(2009)

Noé bárkája

„Szülőföldemmel úgy vagyok, mint a szegény király az országával. Magántulajdona nincs benne egy talpalatnyi sem, de gondra és tetszelgésre mindenestül az övé” – írta Illyés Gyula a *Puszták népében*. De mi is a szülőföld? Az ország? Vagy annak egy darabja? A megye, vagy a székebb tájegység, ahol felnőttünk, ahol nyiladozó értelmünkkel kezdtük belátni a tér határait, vagy éppen cselekvési lehetőségeink korlátait?

Az urbanizációval sokat nyert az emberiség, ám elveszőben van az a mély érzelmi viszony, amely a szülőföldhöz, s különösen a szülőházhoz kötött bennünket. Olykor megilletődve állunk meg valamikori nagyjaink múzeumává vált családi fészkenél, de vajon ki látogat el – gyermekei kezét fogva – a Szent György Kórház épület-együtteséhez, hogy elmélázva mutasson a távolságtartó háztömbökre: látjátok, gyerekek, apa itt született.

A föld, amelyből vétettünk, a ház, amelyben világot látunk, konkrétságában is absztrakt, megfoghatatlan, megérinthatetlen valami. A szülőföld a vágyakozásunk tárgya, az a táj, ahova mindig visszahúz a szívünk. Nincs haza szülőföld nélkül.

A magyarok nagy része ma is erőteljesen kötődik szülővárosához, -falujához, megyéjéhez, országához, s a szét-szórt nemzetet a Kárpátok szent bérceivel abroncsként

összefogó tágabb hazájához. De ebben a tágabb hazában mennyire más erdélyinek lenni, mint dunántúlinak, borsodinak, mint Fejér megyeinek. Mi, akik itt élünk, akiket ennek a tájnak a csalogató illata vonz magához, nem tudunk elszakadni szépségeitől, de még a kicsinyességétől, rútságaitól sem. Hányan s hányféleképpen írtak már e szerelmes vidékről, és minden írónak, akit megérintett, mást és mást jelentett Fejér megye. Illyésnek például a nélkülözést: „Felénk a szegénység Fejér megyéből áradt, kitartó és kivédhetetlen hullámokban” – írta a *Puszták népében*. A politikai gúnyverseket kedvelő Mikszáthnak a paraszti humor hazáját: „Általában Fejér megye igazi poétás megye: ahol az ősköltészet oltárai égnek. Ott még a parasztok is versekben beszélnek, mint a tragédiák hősei” – olvashatjuk az egyik országgyűlési jegyzetében.

Nekünk, 21. századi bolyongóknak talán éppen a menekülés ígéretét jelenti. Takács Imre a Fejér megyei parasztházakról szóló írásában jegyzi meg, hogy szűkebb hazánk régi prэшázai, paraszti épületei a rendet, a jó ízlést és arányt jelenítették meg. „Ezek a házak voltak Noé bárkái nekünk az időben” – írta. Hol vannak már ezek a házak, s hol Takács Imre? S mi marad nekünk? Talán csak a megváltásnak az ígérete. De ha nem adjuk fel a reményt, akkor a hazához, az ezeréves megyéhez, a szülőföldhöz való ragaszkodásunk Noé bárkájává lesz az időben.

(2009)

Körbejárni a hazát

Gyermekkorom egyik legnagyobb ajándéka egy sötétkék 26-os Csepel kerékpár volt. Az öcsémmel mindketten biciklit kaptunk, ő egy kempinget, én meg ezt a kék villámot. Sosem értettem, miért női vázas járgányokat vettek a szüleink, de ez különösebben nem zavart: nagyon szerettem biciklizni. Mikor egy fürdőnadrágban először nyeregbe pattantunk a június végi forróságban, a frissen murvázott – azóta már a térképről is eltörölt – Cziczó köz felé vettük az irányt, ahol egy hatalmasat kontráztam, s lerepültem a bringáról. Az egész testemet lehorzsolta a murva, s akár egy mai horrorfilm hőse, magam mögött vércsíkot húzva toltam haza a deformálódott sárhányójú, tíz perc alatt működésképtelenné tett ajándékot.

Talán tizenkét éves lehettem, amikor a gárdonyi kultúrház vendége volt Csoóri Sándor. Előző évben talpig úttörő egyenruhában álltunk valamelyik iskolai ünnepen, valószínűleg anyák napján, ahol valaki elszavalta az *Anyám fekete rózsza* című versét. Utána vettem ki az egyik kötetét a könyvtárból. Mikor meghallottam, hogy Csoóri Gárdonyiba jön, a kék villámomra pattantam, s elmentem az egykori tanácsházából átalakított kultúrházba. Csoóri fent ült a színpadon, ott, ahol a zeneiskolai évfáradó hangversenyeken én zongorázni szoktam, ahol az izgalomtól mindig izzadt a tenyerem, s a rövid kis ujjaim állandóan

lecsúsztak a fekete billentyűkről. Csoóri szépen beszélt, sok mindent megértettem, de igazán csak egy dolog ragadta meg gyermeki fantáziámat: a besenyőkről tett említése. Az est végén oda is mentem hozzá, s elmondtam, én is besenyő származék vagyok, nagyapám szerint ez fontos része a családi legendáriumunknak, s a Simonok kisebb-nagyobb lázadásai nem a magyarokra jellemző kurucos virtusnak, hanem ennek az ősi vérvonalnak a számlájára írandók. Nagyanyámat Satyukának hívják. Furcsa név, de mindenki így szólítja, Satyuka, Satyuka néni. Már középiskolás lehettem, mire felfogtam, hogy azért Mária napkor köszöntjük, mert ezt a nevet kapta a keresztségben. A Satyuka, Satyka állítólag ősi besenyő név, nagyapám nevezte el így már majdnem hetven éve, a névadásban Herceg Ferenc *Pogányokja* ihlette. Mi őrizzük az ősi hagyományt, annak tudását, hogy besenyők vagyunk – mondtam csillogó szemekkel Csoórinak, mert ezenkívül semmi sem maradt a besenyőségből.

Igaza van Németh Lászlónak, valóban a hagyomány a népek emlékezete. Még ha ez a hagyomány oly keveredett is, mint a mienk, ha a magyarságunkat finom fűszerként ízesíti besenyőségünk továbbörökített emlékezete. „A hagyomány: egy nemzet válasza életkörülményeire – véli Németh –, a nemzet igazi személyisége, mellyel az időben önmagához és feladataihoz hű maradhat.”

Egyszer szeretném bejárni a hazámat, Lázár Ervin nyomán eljutni a legkisebb faluba is. A fiókomban őrzöm azt a Magyarország-térképet, amelyen húszéves koromig pirossal jelöltem, mely településeken jártam már. Nem akarok én elgyalogolni Párizsig, miként azt Kassák tette, azzal

Csákváron készített régi családi kancsóink (Fotó: LSL)

is elégedett lennék, ha gyalog körbejárhatnám a megyémet. Az én megyémet, amivel egy életre eljegyeztem magam, kerüljek bárhova is, legyen bármi is vele, alakíthatják, szabhatják, régiósíthatják, lekerülhet a térképről, nekem ez marad a szűkebb szülőhazám. „Minden magyarban él valami Kőrösi Csoma lelkesültségéből; a kalandvágygal párosult tudásszomjból, a világgá sodródott fiú nyugtalanságából, aki könyvtárakon és őserdőkön fúrja át magát, hogy elvesztett szülei nyomára akadjon” – írja Illyés Gyula, aki már nem tudhatja, mivé lett mára a magyar, mert kevesen vannak azok, „akiknek nyelve és esze magyarul forog”. Pedig szerinte ez a magyar ismérve. „Becsületesen nem lehet más vizsgát találni arra, hogy kit tart-

sunk igazán magyarnak. Nem könnyű vizsga ez. Sokkal nehezebb annál, ami elé a fajta testi jegyeinek kutatói állítják az embert. Itt a lelket kell kitenni.”

Nekem ebben az önbecsülésétől látszólag végképp megfosztott hazában már az is örömet okozna, ha elindulhatnék egy kis tarisznyával Sárbogárdra, onnan Cecére, majd Dégre és Enyingre, s Fülén, valamint Jenőn át balagva meg sem állnék Fehérvárig. Fehérvárról továbbhajtana a vágó Bicskére. Visszafele megpihennék Csákváron, s megkeresném annak az öreg fazekasnak a gyermekeit, unokáit, akinél a nagyapám a csalikancsókat vette, s az ereklüként őrzött, a jó kis bogárdi savas boroktól már több helyen málladozó nagy kiöntőkancsókat készíttette. A csalikancsókon mindegyiken ugyanaz a felirat olvasható: „Csalikancsó vagyok! Jó bort tartogatok. / Van egy lyukam, találj meg! A boromat igyadj meg!”, de a többin a személyes történelem lenyomatai, nagyapám üzenetei: „Ivásra mindig van ok, / Tartották a Simonok! / Isten áld a jó szokást, / Nosza föl hát a pohárt!” A másikon: „Úgy becézik Satyuka, Ugar fia férjura, / ...Rike ...Boci ...Cóka: a három fióka, / Megfejtetted a nevük, ihatod a nedűt!” Ki kellene vinni őket a pincénkbe, esténként ezekből tölteni magunknak a bort, gondolom, de esténként nem borozunk, hanem gyerekeket fektetünk, dolgozunk, nézzük a tévét, mert mindenki a tévét bámulja. Akkor legalább a szüretre vegyük elő a poros kancsókat, hátha meghalljuk a bogrács mellől nagyapánk kiáltását: „Satyuka! Hova tűnt Ferike, Gáboci és Lacóka?” De már nincsenek füstös, mustos, puttonyos, éneklős családi szüretek, csak szőlőbetakarítás.

Mégis igaza volt Németh Lászlónak, „a magyar hagyomány főere: a magyar líra”. Vagy csak volt: mert kit izgatnak ma magyénk költői, írói, a Vörösmarty és Gárdonyi nyomdokán járt, járó Csoóri, Csanádi Imre, Takács Imre, Péntek Imre, Sobor Antal és társaik? Lehet-e ma a nemzet lelkiismerete az irodalom, lehet-e még egyáltalán ilyen feladata? Valóban a kultúra lenne önazonosságunk mai autentikus kifejeződése?

Autóba ülök, így megyek Csákvárra, keresztül a Velenicei-hegységen, átvágva a kedvenc falumon, Nadapon, ahol húsz éve még én is voltam sváb bálban, s nézem az erdőket, a szépen gondozott szőlőket, szántókat, mezőket. Agrikultúra, szőlőkultúra, hiszen minden kultúra, s a mezők rajzolata, az absztrakt festményeket megszügyenítő szántások képe, a szőlők szabályos sorai, a venyigék rendezett kupacai eszembe juttatják, hogy „minden kultúra esztétikai kultúra”, bár el is szörnyedek, mert sosem gondoltam volna, hogy a vidéki magyar táj kapcsán éppen Lukács Györgyöt fogom idézni. De hát ő is a mienk, itt maradt a nyakunkon, mint oly sokan. Innen kell valahogy feltérdelni, majd lassan felállni. „Isten, áldd meg a magyart!”

(2007)

Az elődök tisztelete

„Olyan kor gyermekei vagyunk, kik hétköznapi születésűek, nem tudnak ünnepelni. Kicsinyes gondoktól zaklatva nagy kosarakkal járjuk utainkat. Egyedüli célunk kenyeret gyűjteni. Nem érezzük a közösség átszellemültté váló érzését: mi nagyon is emberek vagyunk, hidegek és önzők...” – ezt írta rólunk Ady Endre 1900-ban. Igen, rólunk, mert a mi egyre sivatagabbá váló 21. századi életünkben is hiányzik az ünnep, a méltó emlékezés, az elődök, az ősök ismerete és tisztelete. Megyei képviselőként heti rendszerességgel betérek Fejér vármegye Tegl János és Pollack Mihály tervezte patinás szentélyébe, amit a szocialista időkben a főbejárat mellett elhelyezett kőtábla egykori vármegyháznak titulál, de ne csodálkozzunk, egy időre valóban tanácsházává vált. Akkor verték le a timpanonból a Mancz János készítette megyei kőcímert és a zárópárkányban elhelyezett latin nyelvű feliratot: REIPUBLICAE PROCURANDAE PROVINCIA ALBENSIS MDCCCIX. Miképpen demokratikusnak csúfolt jelenünk megyei közéletébe csak halvány utánpótlás a második világháború előtti vármegyei pezsgésnek, akképpen a timpanonban a rendszerváltozást követően beragasztott színezett gipszcsímer is csupán utánérzés, művészettörténeti megközelítésben: gagyai másolat. A latin felirat már vissza sem került a helyére.

Egy nyugodt nyárvégi napon, amikor a szokásosnál sokkal lassabban forgott az idő kereke, egyedül üldögéltem a díszteremben, nézegettem a hatalmas, tekintélyt és emberi tartást sugárzó büszke festményeket, amelyek nem kisebb művészeknek, mint Barabás Miklósnak, Than Mórnak, Pállik Bélának, Révész Imrének, Zsolt Józsefnek, valamint Balló Edének a tehetségét dicsérik; s közben azon is elméláztam, hogy napjainkban a teremben mennyire méltatlan, az elődöket, múltunkat megszégyenítő megszólalásoknak lehetünk tanúi. A vármegye, a vármegyei politikai élet persze sosem volt szeplőtlen; sokan ismerjük még Eötvös József regényét, amely minden problémáját bemutatta a 19. századi magyar vármegyéknek. Bár rögtön eszembe jut az a – még Bibó Istvánnak a magyar közigazgatás problémáiról szóló tanulmányában is felelevenített – anekdota, amely szerint Eötvös József egyszer Deák Ferencnek a „véleményét kérdezte a vármegyei igazgatás összes visszasságait leplező regényéről, *A falu jegyzőjéről*, válaszképpen [Deák] egy lóorvostani műnek az összes lóbetegségeket egy lovon feltüntető rajzát tette Eötvös elé azzal, hogy: mindezek a betegségek megvannak, de azért ilyen ló nincs”.

Ha ma valaki körbenéz a vármegyei dísztermében, azt tapasztalja, hogy két helyen nem függ kép. Két festmény eltűnt volna, vagy a múzeumi raktárban eltöltött több évtizedes kényszerű pihenés után kettő nem került vissza az őt megillető méltó helyre? Valóban így történt. Jelenleg gróf Cziráky Antal, idős Pázmándy Dénes, Szogyény-Marich László, gróf Cziráky Béla, báró Fiáth Miklós, valamint gróf Széchényi Viktor egykori megyei főis-

pánok portréi függenek e patinás terem falán, a megyei múzeum iratanyaga szerint ezeket a múzeum átadta a megyének, de két, a többihez hasonló hatalmas kép sérülten, meggyalázva továbbra is a múzeum raktárában porosodott. Ezért kezdeményeztem, hogy a megyei tanács által 1951-ben a múzeumnak „ajándékozott” festmények visszakerüljenek a helyükre: gróf Cziráky János 1860 és 1861 között regnáló főispánnak az ismeretlen festő által a 19. század végén készített olajképét, valamint a vármegyét 1917-től 1921-ig irányító gróf Károlyi József főispánnak az ismeretlen alkotó által 1917-ben megfestett portréját a megye restauráltassa, s újra állítsa ki a megyeháza dísztermében.

Az 1884 és 1934 között élt kiváló politikusról, gróf Károlyi József főispánról Erdős Ferenc tanulmányából tudhatjuk meg, hogy „alkotóereje teljében, 33 éves korában került Fejér vármegye és Székesfehérvár város főispáni hivatala élére. Jelentős politikai múltat tudhatott magáénak, mostohatestvére (Károlyi Mihály) oldalán lett a századelő pártküzdelseinek országosan ismert alakja, majd az első világháború esztendeiben felforrósodott belpolitikai küzdelmek hatására egyre távolabb került féltestvére politikai törekvéseitől. Mind határozottabb alakja, politikai közvetítője, majd alkotó személyisége lett annak a konzervatív jelzővel illetett politikának, amely a királyság mint államforma, az ország területi integritásának megtartása és a Habsburg–Lotaringiai uralkodóház jogfolytonosságának megőrzése és biztosítása mellett tett

Gróf Cziráky János portréja. Fotó: Varju Zoltán Mihály >

hitet.” 1917-es székfoglaló beszédében határozott politikai irányvonal fogalmazódik meg, „amelynek összetartó erejét azon törekvés fejezi ki, hogy Károlyi József a hazát, a királyt és a megyét kívánja szolgálni. [...] Politikai törekvéseinek legfőbb mozgatórugóit a háború harmadik esztendejében a tisztességes és becsületes béke megkötésében, az ország területi integritásának megőrzésében, a választójogi reform kiszélesítésében, az elesett hősök hozzátartozóinak sorsáról történő intézményes gondoskodásban jelölte meg.

Azzal is emlékeztetése tette beiktatását, hogy szociális célokra ezer-ezer koronát utalt át a városnak és a megyének. A polgármester és az alispán a hadigondozó bizottságok hatáskörébe utalta az összeg felhasználását. [...]

Törekvései 1918 őszén összeroppantak. Jelleme, személyiségének kiforrott, belső tartalma mentette meg az emberi összeomlástól – tudjuk meg Erdős Ferenc tanulmányából. – Az első világháború hadszínterein elszenvedett vereségek, majd a féltestvére személyével egybekapcsolt októberi forradalom lemondásra kényszerítette. [...]

November 18-án – két nappal a népköztársaság kikiáltása után – vált meg tisztségétől Károlyi József. Nem a sérődött politikus hangján szólalt meg, nem is a reményeit veszített ember gondolatait formálta meg búcsúbeszédében, hanem a jövőnek tett nemes gesztust: egy gazdaképző iskola létesítésére 100 ezer koronát ajándékozott. A Székesfehérvár központtal létesítendő iskola megszervezését a Fejér Megyei Gazdasági Egyesületre bízta (törek-

Gróf Károlyi József portréja. Fotó: Varju Zoltán Mihály >

vése csak egy évtized multával valósult meg, 1928-ban adták át a Székesfehérvár Gazdasági Iskolát). [...]

Az 1919. január 18-án kinevezett Berinkey-kormány nyal szemben bizalmatlanságot fogalmazott meg a megye közgyűlése, amelynek előterjesztője és megfogalmazója Károlyi József volt. A közgyűlésen megjelentek egyhangú támogatásával határozattá lett előterjesztésben Károlyi [többek között] a baloldali diktatúra kiépülése ellen emelte fel tiltakozó szavát. [...]

A tanácsköztársaság idején Károlyi József Bécsben tartózkodott, majd egy ideig Pozsonyban. A proletárdiktatúra bukása után hazatért Magyarországra és újra elfoglalta főispáni székét.”

Az utókor számára egy rövid beszéd teszi különösen fontosá Károlyi József személyét, aki Fejér vármegye törvényhatósági bizottságának 1919. február 3-án tartott rendes közgyűlésén terjesztette elő a következő határozati javaslatát:

Fejér vármegye törvényhatósági bizottsága mély aggodalommal eltelve az ország kétségbeejtő helyzete felett tántoríthatatlan ragaszkodását fejezi ki a nemzeti eszméhez, az egy örök és oszthatatlan magyar állam területi integritásához, nemzeti hagyományainak, szokásainak és törvényeinek tiszteletben tartásához.

Követeli a magyar nemzeti hadseregnek felállítását, a katonai fegyelemnek és a magyar nemzeti szellemnek jegyében. Követeli az országgyűlésnek azonnali egybehívását, vagy új választások megejtése után,

vagy ha ez elemi nehézségekbe ütközik, úgy a régi országgyűlés tanácskozásainak folytatását. Tiltakozik az állandó parlament nélküli kormányzás ellen, valamint a törvények kigúnyolását látja a minisztertanácsokban, hozott néptörvényekben, mert megengedhetetlennek tartja, hogy az ország és az egyes polgároknak legegységesebb érdekeiről rendelkezés tétessék parlamentáris ellenőrzés felelőssége nélkül.

Követeljük a nemzeti szellem ápolását, valamint a vallásoktatást az összes hazai iskolákban.

Az állami vagyon kezelésében tiltakozik a könyvelés, indokolatlan és lelkiismeretlen feccsérés ellen, mely csakis államcsődhöz vezethet.

Követeljük a gyűlekezési jog szabadságát, és a vélemény szabadságának hatályos védelmét.

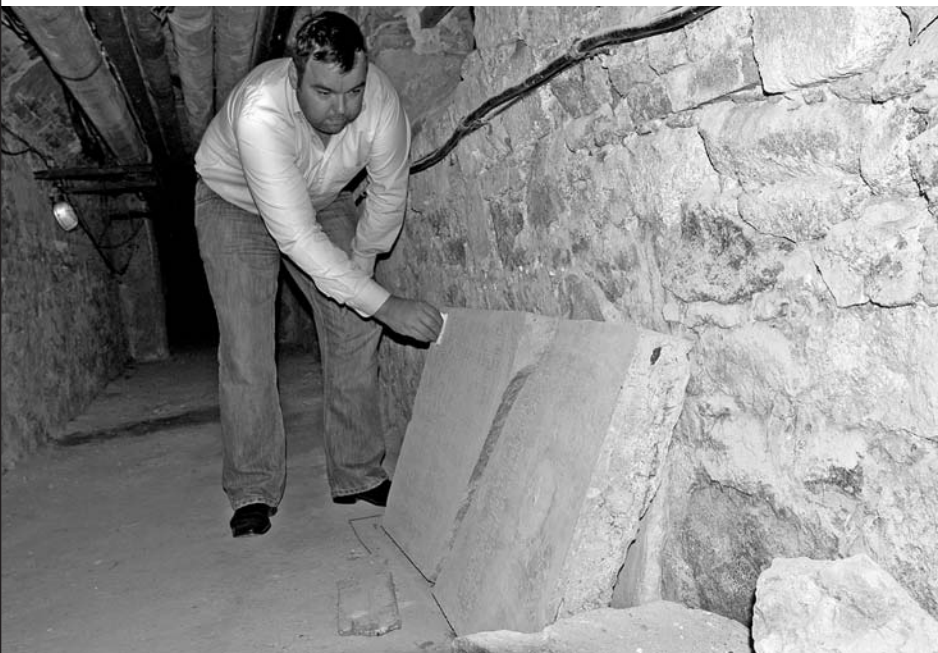
A mai rendkívüli és átmeneti időszakban nem egy osztályuralmi rendszernek megalapozása, hanem egyedül az ország megmentése lehet a kormány teendője.

Minthogy mindezekből a Berinkey Dénes miniszterelnöksége alatt működő kormányban semmit sem találunk, sem tekintélyt kifelé, sem előrelátást, sem erélyt befelé, hanem látjuk a tervszerű aknamunkát a keresztény világnézet és a nemzeti történelem megszentelt hagyományai ellen.

Fejér vármegye közönsége a törvényhatósági bizottság útján múltjához híven, elszánva a jelenben és bízva a jövőben Berinkey Dénes kormányával szemben mélyeséges bizalmatlansággal viselkedik és erről úgy a kormányt, mint a törvényhatóságokat értesíti.

1930. január 13-án Fejér vármegye törvényhatósági bizottsága rendkívüli közgyűlést tartott, s márvány emléktáblát avatott fel a vármegye közönsége. Az ünnepi avatóbeszédet Grieger Miklós országgyűlési képviselő, sóskuti plébános tartotta:

Fejér vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1919. február hó 3-án az összes törvényhatóságok közül egyedül s egyhangúlag oly határozati javaslatot fogadott

A gróf Károlyi József emlékét megőrkítő márványtábla a székesfehérvári megyeháza pincéjében 2007 szeptemberében. Fotó: Heiter Dávid Tamás

A restaurált, az eredeti helyére visszatett márványtábla >

**1919 ÉVI FEBRUÁR HÓ 3 NAPJÁN
EBBEN A TEREMBEN TERJESZTETTE ELŐ
GRÓF KÁROLYI JÓZSEF HATÁROZATI
JAVASLATÁT:**

„Fejér vármegye Törvényhatósági Bizottsága mely aggodalommal eltelve az ország kétségbeejtő helyzete felett, tántoríthatatlan ragaszkodását fejezi ki a nemzeti eszméhez, az egy, örök és oszthatatlan magyar állam területi integritásához, nemzeti hagyományainak, szokásainak és törvényeinek tiszteletben tartásához s múltjához híven, elszánva a jelenben és bizva a jövőben, a forradalmi kormánnyal szemben mélyszéges bizalmatlansággal viseltetik.”

**EZZEL A BÁTOR HITVALLÁSSAL E VÁRMEGYE
TÖRVÉNYHATÓSÁGI BIZOTTSÁGA PÉLDÁTLAN
LELKESÉDÉSSEL AZONOSÍTOTTA MAGÁT ÉS AZ
ÖSSZES TÖRVÉNYHATÓSÁGOK KÖZÜL EGYEDÜL-
EGYHANGULAG BIZALMATLANSÁGOT SZAVAZOTT
A FORRADALMI KORMÁNYNAK.**

el, mely ez épületet és e termet történelmi jelentőségűvé avatta, s alkalmas és méltó arra, hogy kőbe véssett mentőként [NEM *nemtő*ként?] álljon a mai, s emlékül a jövőendő nemzedék számára, annál is inkább, mert látjuk és tapasztaljuk, hogy nálunk nemcsak a halottak lovagolnak gyorsan, hanem a történelmi események is túl sebesen vágatnak a feledés éjjelébe, s hogy a magyarság a nemzeti ébredés ünneplő érzéséből ismét a pislákoló eszmék, nyavalyás érzések s lohadó lelkesülés zónájába, s a nagy nemzeti reakció felséges viharából az aléltság, kishitűség, lemondás s letargia poshadt lagúnájába került. [...]

Ezer év folyamán sokat szenvedett, sokat vérzett a magyarság, de szégyenpírral arcán, fejhajtva és szemlesütve csak egyszer ment el a kadiumi járom* alatt: az 1918–19. évi forradalmak idején, amikor belső romlás ült rá a hazára, s belülről támadt ellenség törte le alkotmányát, szétzúzta pajzsát, bemocskolta zászlaját, kidöntötte erkölcsi életének pilléreit, romba döntötte a trónt, s feltolta rá a saját arcátlan törpeségét, amikor sebeinkből patakzott a vér, melyet nem ellenség a frontokon, hanem zsoldos hóhérok ontottak itthon a nemzet testéből. [...]

Tekintetes Törvényhatósági Bizottság! Elvesztvén a háborút, tapintatos, az idők veszedelmét meg-

* Kr. e. 321-ben, a közép-italiai hegemonia megszerzéséért folytatott második samnisi háborúban a Caudiumi-szorosnál a rómaiak súlyos vereséget szenvedtek, és a maradék seregnek lefegyverezve, úgynevezett „szégyenigában” kellett elvonulniuk azért, hogy a pusztá életüket megmenthessék.

érző politikusok nagy hitére s bölcsességére lett volna szükségünk, kik az ezeréves haza épségét megmentnék, s a felzaklatott kedélyeket megnyugtassák. Ám, végzetes szerencsétlenségünkre, olyan ember került a magyar sors ormára, ki nem történelmi vezérnek bizonyult, hanem forradalmi hamiskártyásnak s a magyar öncélúság szélhámosának, ki a maga jellemtelenségének, politikai és erkölcsi gyöngeségének, észbeli korlátoltságának egyedül való felelősségével gúzsba kötötte, meggyalázta a magyar Niobét, leütötte fejről fájdalmasan szent koronáját és a gyalázat vörös sapkáját csapta helyébe, ki egyik legnagyobb nemzeti hősünk lehetett volna, de önnön vétkéből a nemzetnek Herosztratesze lett.*

A börtönök söpredéke, aljas és idegen célok fortélyosai, kalandorok, katonaszökevények, kétes egzisztenciák, munkakerülők s politikai szatócsok üvöltöttek dicsőségét s küldetését és – sajnos! – ma is akadnak gyászmagyarok, akik az októberi, a forradalmi vívmányokért lelkesednek, s ama szennyes időket visszakívánják, – ám a nemzeti közvélemény már rég meghozta a maga verdiktjét a Károlyi-forradalom országpusztító, nemzetrontó, gyilkos politikája felett. Mi tudjuk, s nem felejtjük, hogy „nemzeti” forradal-

* Herosztratesz/Herosztratosz Kr. e. 356-ban azért gyújtotta fel az epheszoszi Artemisz-templomot, az ókori világ hét csodájának egyikét, hogy híres legyen. Személye és tette a két világháború közti magyar konzervatív retorika egyik visszatérően hivatkozott motívuma, vö.: „Korunk önző kor, de önzése a szenzációk önzése, és sohse volt annyi Herosztratesz, mint ma.” (BABITS Mihály, *Az írástudók árulása*, Nyugat 1928/16.)

mat csináltak a nemzet ellen, a nemzet becsülete és szabadsága, az ország integritása ellen – lelkiismeretlenül játszottak koronával s nemzeti kultúrával –, le-törttek államot, törvényhozást, megyét, züllesztettek hadsereget, iskolát, családot, hízelegtek lefelé, amint mások felfelé szoktak kegyért és hatalomért, katonát nem akartak látni, de ellenségeink kezéről elesett hős testvéreink a fiaink vérét lecsókolták, fegyvertelenné, védtelenné tették az országot történelmének legválságosabb óráiban, s lehetővé tették, hogy rabló szomszédaink kardcsapás nélkül az ország háromnegyed részét birtokukba vegyék, lelkiismereti, sajtó-s gyülekezési szabadságot hirdettek, de kalapáccsal mentek neki annak, aki a szabadságjogokkal hite s meggyőződése szerint élni akart, a szabadság nevével visszaélve túltették magukat hiten, igazságon, jogon, erkölcsön, tönkretenni iparkodtak mindent, amit ezer év áhítata, kegyelete, küzdelme, munkája, szeretete és szorgalma létesített, szerzett, ápolts és fenntartott, néptörvényeket hoztak a legszűkebb családi körben a nép teljes kizárásával, néhány hónapi garázdálkodásuk után hitványul átadták a hatalmat a náluknál is hitványabbaknak, a bolsevistáknak, kiknek ágyát voltaképp ők vetették meg ebben az országban, s végül cselekedetük következményei elől gyáván szétfutottak, hogy idegen országokban a magyarság veszett kutyái legyenek. [...]

Amikor a képviselőház önmagát gyáván feloszlatta, amikor a megfélemlítés hatása alatt a bátrabbak szívében is úrrá lett a szepegés, s a forradalmi szellem

a meggyalázott s megfertőzött nemzetet a katasztrofális önfeledésnek s elnemzetlenedésnek örvénye felé sodorta, amikor az ország lakosságának nagy része fuldokolt a nemzetközi, vallástalan, szennyes árban [...] Fejér megye törvényhatósági bizottságának e teremben egybegyűlt tagjai, látva a nemzet sírjának sötét árkat, melybe el akarták temetni Istenét, múltját és minden reményét, átérezve a nemzeti megalázást, a nemzeti veszedelem halálos sikolyát, [...] a felriasztott s felkorbácsolt magyar lélek elszántságával megfűjták a vészkürtöt [...] a magyar nemzetnek védelmére.

Úgy éreztük akkor, akik itt voltunk s végighallgattuk s elfogadtuk a legnemesebb s legkiválóbb magyarok egyikének, gróf Károlyi Józsefnek határozati javaslatát, hogy felébredt bennünk a vérrokon magyar milliók összetartozandóságának érzete, [...] úgy éreztük, hogy e kis megyének tanácssterme a nemzeti közszellemnek országos tűzhelye, a nemzeti érzésnek országos asyluma, a hazafias meggyőződésnek országos fellegvára lett. [...]

A mi állásfoglalásunk nemzeti reakció volt, nemzeti ellenforradalom, az ezeréves Magyarország alkotmányához való ragaszkodásnak lelkes és tüntető megnyilvánulása. [...] Ezt a célt szolgálja ez emléktábla is, mely ha kőből és ércből is van, nem néma emlék, hanem kiáltó szó, figyelmeztető szózat: „Magyarok, emlékezzetek!” [...]

Mit kell tennünk, hogy az 1918–19. évi forradalmi eseményekhez hasonló szenny és vérözön a magyar nép szígyenére meg ne ismétlődjék?

Mindenekelőtt meg kell védenünk a hitet s a hitből fakadó erkölcsöt. [...] Politikai, társadalmi, gazdasági, szociális megújulás lelki, vallásos újjászületés nélkül nem képzelhető el. Ha azt akarjuk, hogy az, ami 1918–19-ben történt, soha még egyszer meg ne történhessék: figyelünk, vezetünk és szeretnünk kell a népet. [...] Vezetünk kell népünket, nem mint uralkodó, hanem mint vezető osztály, nem parancsszóval, hanem megértéssel és szeretettel, mert csak így születhetik meg az a nemzeti egység, mely nem jogi fikció, hanem élő valóság. [...] Ám, amit különös nyomatékkal kívánok hangoztatni, az az, hogy a forradalmi kirobbanás lehetőségének és veszedelmének legbiztosabb ellenszere a becsületes, komoly szociálpolitika. Nem óhajtok most az ismert nagyobb forradalmakra visszatekintve történetfilozófiailag, pragmatikusan okokat kutatni, de arra rá lehet és rá kell mutatnom, hogy olyan forradalmak, melyek igazán tömegforradalmak voltak, nagyon ritkán pattantak ki kizárólag politikai okokból, hanem legtöbbször gazdasági okokból, a nyomor okából. S éppen azért kell törekednünk, hogy a szociális érzés közérzés legyen, a politikának tengelye a szociálpolitika, hogy a dolgozó tömegek életviszonyait emeljük, a gyöngék, a kicsinyek, a nincstelenek és védtelenek érdekeit – áldozatok árán is – felkaroljuk, nevezetesen a szociálpolitika frontját – mihelyt a gazdasági helyzet megengedi – a falusi szegénységre is, melynek lelkében mély vallásosság és igazi hazaszeretet él, melyben hatalmas energiák szunnyadoznak, melynek

ajtaja-kapuja ma még tárva-nyitva áll a nemzeti gondolat számára, kiterjesszük.

Az 1930. január 13-án felavatott vörös márványtáblán fent egy bronzrelief volt látható, amely Fejér vármegye címerét ábrázolta, alatta pedig a következő felírás:

1919. évi február hó 3. napján ebben a teremben terjesztette elő gróf Károlyi József határozati javaslatát:

„Fejér vármegye Törvényhatósági Bizottsága mély aggodalommal eltelve az ország kétségbeejtő helyzete felett, tántoríthatatlan ragaszkodását fejezi ki a nemzeti eszméhez, az egy, örök és oszthatatlan magyar állam területi integritásához, nemzeti hagyományainak, szokásainak és törvényeinek tiszteletben tartásához s múltjához híven, elszánt a jelenben és bízva a jövőben, a forradalmi kormánnyal szemben mélységes bizalmatlansággal viseltetik.”

Ez a márványtábla évtizedeken keresztül két darabba törve feküdt az egykori vármegyei börtön folyosóján, azaz a megyeháza pincéjében. A kommunista diktatúra évei alatt távolították el, kivételes szerencse, hogy – oly sok más kivésett, levert, összetört emléktábla sorsától eltérően – nem lett belőle sem építkezési alapanyag, betonkő vagy valamelyik, némi esztétikai érzékkel megáldott pártkader kerti asztallapja. Mivel az emléktáblának a díszterem bejárata mellé történő visszahelyezése erkölcsi kötelességünk, 2007 szeptemberében kezdeményeztem a restaurálását, így 2008. február 28-án, a kommu-

nizmus áldozatainak emléknapja alkalmából rendezett megemlékezésen végre leleplezhettük a régi fényében pompázó márványlapot, amelyet gróf Károlyi György, Károlyi József unokájának a jelenlétében áldott meg Spányi Antal megyéspüspök. 2009 augusztusában, Fejér megye fennállásának ezeréves ünnepségén végre a főispáni festmények is visszakerültek a méltó helyükre.

(2008, 2009)

Az emlékezés emlékműve

*A pákozdai Don-kanyar kápolna**

Nehéz lenne vitatni a nagy francia regényíró, Marcel Proust azon gondolatát, hogy ami nem éli túl emlékeztünk határát, nem számíthat semmit számunkra. Profanizálva: amire nem emlékszünk, az nem is létezik; ami nem képezi az egyéni vagy a kollektív emlékezet részét, az nem alakítja a gondolkodásunkat, nem formálja a személyiségünket, nem lesz az identitásunk része.

Nem véletlen tehát, hogy az elmúlt száz évben a fegyverekkel vívott, a bolygónkat vérvörösre festő, milliós áldozatokat követelő háborúk mellett a különféle társadalmi csoportok, etnikumok, politikai erők folyamatos harcot folytattak és folytatnak az emlékezetért, a múltért. A múltért való küzdelem pedig alapvetően a jelenről és a jövőnk hatalmi birtoklásáról szól, mert „az emlékezés nem a múltakhoz kötődik, ellenkezőleg, az emlékezés közvetlen, intenzív jelenlét a jelen időben! Vagyis amikor emlékeztünk, emlékező tudatunk külön jelen időt szakít ki az időből” – írja egy helyütt Dobai Péter.

Azok, akik évtizedeken keresztül akarták a múltat végképp eltörölni, pontosan tudták, hogy a történelmünk, a személyes, valamint a közösségi emlékeink őrzése, nemzeti, keresztény és családi hagyományaink ápolása, ünne-

* Elhangzott 2008. január 12-én, a doni áttörés 65. évfordulóján a 15 éves pákozdai kápolnánál tartott ökumenikus imádságos megemlékezésen.

peink megtartása nélkül kiszolgáltatottakká, kihasználhatókká válunk. A gyökértelen ember gyenge, és az erőtlének könnyebben megtörhetők s irányíthatók, mint egyenes tartású, büszke társaik. Boldog emlékezetű, látnoki tehetségű egykori megyéspüspökünk, Prohászka Ottokár már az 1918-ban megjelent, nagy erejű, *Kultúra és terror* című könyvében arra hívta fel a figyelmet, hogy a világot megreformálni igyekvő baloldaliak „tagadnak szellemi világot s örökkévalóságot; ez nekik mind a proletárságot teremtő, s elviselő osztályuralom leltárából való, s azért azt ezzel együtt számúzik, s kitörlik még az emlékezet könyvéből is”. Mert amit kitöröltek az emlékezet könyvéből, az nem létezik, arról nem írnak könyveket, nem forgatnak filmeket, amiatt nem jönnek össze emberek, s azért nem gyűjtanak gyertyákat.

Miért kell tehát az emlékezetről, az emlékezet fontosságáról beszélnünk? Mert tőlünk évtizedeken keresztül még az emlékezés jogát is el akarták venni. Sőt a mai világ nemzetek feletti hatalmaskodói – ugyan más eszközökkel, mint a legvidámabb barakk sunyin mosolygó őrei, de – szintén az emlékezetünk átformálását tűzték ki célul: emlékezzünk arra, ami eredetileg másoknak, más népeknek volt fontos, importáljuk mások ünnepeit, hagyományait, miközben a mieink még inkább halványodjanak el. S valóban, az emlékezetet nemcsak a hallgatással, nemcsak múltunk valós és fontos szilánkjainak az elhallgatásával, hanem a hamis szóval is tompíthatják. Erre figyelmeztet a hegyeket megmozgatni képes költeményében Illyés Gyula, bizony, ahol zsarnokság van, ott zsarnokság van, „nemcsak a szögesdrótban, / nemcsak

a könyvsorokban: / szögesdrótnál jobban / butító szölmokban”.

A tizenöt éves pákozdi Don-kanyar kápolna jelentősége éppen ezért túlmutat saját magán, s túlmutat a magyar hadtörténet legdöbbentesebb katasztrófáján is. A Mészeg-hegyen épült emlékkápolna ugyanis nem csak a doni magyar hősöknek állít emléket, azoknak az egyszerű magyar férfiaknak, akik még egy értelmetlen háború értelmetlen hadműveletében is tudták, mi a férfiaság és mit jelent a honvédelem. A pákozdi emlékkápolna nem csak a Donnál elhunyt ismeretlen magyar katona sírhelye. Nem egy egyszerű keresztény vagy ökumenikus gyülekezési hely, ahol imáinkba foglalhatjuk a háborút megjárt szüleink, nagyszüleink nevét. A pákozdi doni emlékkápolna az emlékezés emlékműve, mementó, amely arra figyelmeztet: magyarok, ne engedjétek elvenni, átírni a múltatokat!

Akik másfél évtizede a kápolnát állították, s akik másfél évtizede szeretettel ápolják, gondozzák, azok tudták, nemcsak erkölcsi kötelességünk a nagy hazugságok megcáfolása, a múlt feledésre ítélt fontos darabjainak a leporolása, hanem megmaradásunk záloga is. Ők értették, miért írta oly keserűen Lajos Árpád (1910–1986) egykori vezérkari százados a visszaemlékezésében 1984-ben, hogy ha valaki megkérdezné a véleményét, „hogyan becsülte harcoltak-e a magyarok a Donnán, és hogy az elpusztultak hősöknek tekinthetők-e”, mindkét kérdésre igennel felelné. „De hát senki nem kérdez meg engem, nyilván nem is számít a véleményem, amelyet bizonyára elfogultnak tekintenek az illetékesek” – írta a Don-ka-

nyart megjárta szerző az *Emlékezés a 2. magyar hadseregére* című munkájában.

Nekünk pedig, akiknek nem az apái, hanem a nagyszülei járták meg a második világégés gyógyíthatatlan sebeket okozó poklát, még egy kötelességünk lesz. Pákozdon egyszer majd az emléket állítók emlékét is őriznünk kell, hogy minél tovább köztünk legyenek azok, akiknek fontos volt az, ami velünk történt, magyarokkal. Mert nélkülük más lenne a jelen, s másé lenne a jövő.

Eszembe jut Petőfi Sándor huszonhárom éves korában, egy szalkszentmártoni februári napon írt hatalmas költeményének, a *Tündéralomnak* két gyakran idézett sora: „Óh, lassan szállj és hosszan énekelj, / Haldokló hattyúm, szép emlékezet.”

(2008)

Személyes történelem

Horgolt harisnya és bársonycipő

A nadapi sváb plébános képeihez

Két festői fekvésű kis település van a Velencei-tó északi partján, két nevezetes, történelmi és építészeti értelemben is fontos templommal. Az egyik Sukoró, amelynek református templomában tartották az 1848-as pákozdi csata előtti haditanácsot, ahol az úr asztala máig őrzi Móga altábornagy kardjának a nyomát, mert állítólag a vita hevében jól odavágott a szelíden álló, tehetetlen asztalra. A másik a tó mellék legmagasabbban, a vízparttól

Nadapi sváb szőlősgazdák

Nadapi sváb elsőáldozók

távolabb fekvő gyönyörű kis faluja, Nadap, amelynek a környéket fölülről arisztokratikusan figyelő, elegáns neogót templomában keresztelték meg a közeli Kápolnásnyéken született Vörösmarty Mihályt. E templomban századokon keresztül a helyi svábok kis közösségét gondosan ápoló plébánosok tartották a német miséket, s voltak közöttük olyanok is, akik lelkesen dokumentálták a falu életének mindennapjait. Baumgartner Károly, aki 1935 és 1937 között volt nadapi római katolikus plébános, lelkes amatőr fényképészként számos fotót készített, ám sajnos a képek legtöbbször élvezhetetlen, homályos, közölhetetlen, mint például egy sváb esküvő részleteit meg-

Nadapi sváb lányok és legények

örökítő sorozata. A német szőlősgazdákat, akik a közeli Csúcsos-hegy csodálatos mikroklímájának köszönhetően termesztették a régi magyar fajtákat, s készítették a jó nadapi borokat, vagy a büszke elsőáldozókat, helyi lányokat és legényeket, iskolás gyermekeket, a hétköznapi is a helyi népviseletben járó családokat szerencsére sikerült lencsevégre kapnia.

Milyen jó lenne, ha legalább néha feltűnne a nadapi főutcán, a mai Haladás úton egy-egy sváb fiatalasszony, fehér pettyekkel díszített piros fejkendőben, fehér blúzban, kék kötényben, a férfiszemeket magára vonzó horgolt lila harisnyában, fekete bársonycipőben. De erre már nincs

Nadapi sváb leányok vasárnap délután

esély, mert a nadapi svábokat is kitelepítették, megfosztva őket nádfedeles házaiktól, a Velencei-tó lelket nyugtató panorámájától, szeretett hazájuktól, Magyarországtól.

Akik maradhattak, azokat sokáig gyanús elemként kezelték, a papokról – az '50-es évek kommunista gyakorlatának megfelelően – külön jelentéseket készítettek. A sváb hagyományokat tisztelő jelenlegi polgármester, Wagner Péter magánarchívumában megtalálhatók Székely János egykori VB-elnöknek a Székesfehérvári Járási Tanács

< *Nadapi sváb leány*

Nadapi sváb hadiőzvegy a családjával

VB-titkársága számára 1952-ben és '53-ban készített jelentései is, amelyek gondosan beszámoltak a hatóságok által folyamatosan zaklatott plébános, valamint a templomot egyre kisebb létszámban látogató maradék svábok ügyeiről. A VB-elnök szerint a pap „a Párt és a tanács ellenőrzése alatt a megadott szempontok szerint végzi a prédikációát a templomban járó száma kb 35–40 ami a régi lakosokból tevődik össze. Mind a béke atja jó példával járt a papp 800. ft békekölcsönt jegyzet de igaz jól meg-

Nadapi sváb asszony a fiával (a ruha: piros fejkendő fehér pettyekkel, fehér blúz, kék kötény, horgolt lila harisnya, bársonycipő) >

kelett, hogy agitáljam mert először csak 600. ft akart jegyezni”.

A kitelepített nadapi svábok a németországi Leimenben és környékén élnek. Tavaly – elüldözésük hatvanadik évfordulóján – a magukkal hurcolt emlékekből kamarakiállítást szerveztek, amelyet az alkalomra kiutazó nadapiak is megtekintettek. Ki tudja, miért, de a tárlat egyik központi helyére egy sváb asszony készítette meseteri hímzés került, amely Fejér vármegye – heraldikai értelemben is unikálisnak számító – címerét ábrázolja: a koronával a kezében térdelő Szent István felajánlja az országát Szűz Máriának. A mi országunkat. És az övét is.

(2007)

Személyes történelem

A Nádasdy család fényképei

Valószínűleg igaza volt a huszonkét éves Ady Endrének, amikor azt írta az egyik cikkében, hogy „a történelem igazsága hatalmasabb minden igazságnál. A történelem azt bizonyítja, hogy a korokat eszmék irányítják. Azok az eszmék pedig, melyek egész embercsoportokat foglal-

Gróf Nádasdy Tamásné hét gyermekével 1917 körül. Ferenc, Ilona, Pál, Kata, László, Orsolya, Nádasdy Tamásné, Tamás. Szenes Adolf felvétele

Az ifjú Nádasdy Ferenc Mr. Linner nevelővel 1917 körül

*Gróf Nádasdy Ferenc és gróf Széchenyi Zsigmond
vadászsákmányukkal 1920 körül >*

koztatnak, elnyomhatók, de meg nem ölhetők.” Mai világunkban, amikor igen komoly erők, pontosabban erőcentrumok körül csoportosuló tollforgatók, értelmiségiek és politikusok törekednek a számunkra, a nemzetet még mindig megélhető kategóriaként értelmezők számára oly fontos eszméknek, értékeknek – maradjunk Ady kifejezésénél – a megölésére, már egyenesen a história, a történelemtanítás, a történelmi szemlélet fölöslegességéről beszélnek. Miközben elfogadható, hogy a mai társadalomtudományi vizsgálatok esetében s a történelemoktatásban is a merev, kizárólagosan diakron szemléletet a szinkron elemzési módszerek újszerű elemeivel lehet gazdagabbá és változatosabbá tenni, s egyúttal a ránk zúduló, bődületes tömegű információözönt feldolgozni képtelen közönséghez ezzel közelíteni a történelem fontos ismereteit és tapasztalatait, azzal semmiképpen sem szabad azonosulnunk, hogy a történelem ismerete, illetve valamilyen rendszerű oktatása fölösleges lenne. Pedig a tendencia látható: az egyetemi képzésben is háttérbe szorulnak a tudománytörténeti szempontok, ahogy – például több országban már csak fakultatív tárgy a jogászképzésben a jogtörténet – egyesek már azt az ostobaságot szajkózzák, hogy a történelem tanítása által ránk erőszakolt identitás olyan béklyó, amely gátolja a szabad szellemi fejlődést. Ha a történelem nevelő, személyiségformáló erejéről beszélünk, akkor a mai kor individualista prófétái, a szép új világ gamma-értelmiségeinek lelkes bólogatása mellett csak lesajnálóan legyintenek, miközben persze ők is tisztában vannak ezzel az erővel, s éppen ezért akarják a történelemtanítás pozícióit tovább rontani.

Nagyvázsonyi vadásztársaság, 1922, Dr. Laxné – Mészáros István felvétele

Nem új keletű jelenség ez, hiszen már az előbb idézett Ady is azon kesergett egy másik, szintén 1899-es cikkében, hogy nem tudja, miként lehet „gyógyulást remélni, mikor megmételtyezik a fiatal szíveket, s galád bosszút forralnak az ellen, ki a katedrán szent lelkesedéssel iparkodik a szívekbe oltani a történelem nagy tanulságait, a hazafiság, erkölcs és igazság megváltó tanait”. Pedig mi Bibó István nyomán azt is tudjuk, hogy nemcsak az egyes ember neveléséről, szellemi fejlődéséről, identitásának erősödéséről van itt szó, hanem az egész nemzetéről, már ha nem tűnik egy olyan országban mindez anakronizmus-

Gróf Nádasdy László, Pál és Ferenc 1924 körül

nak, ahol a televízióban nemzeti kultúráról vitatkozva egyetemi tanszékvezetők jelentik ki: a mai viszonyok között nem tudják értelmezni, mit is jelent a nemzet, s Magyarországot nem tartják nemzetállamnak. Igaza volt tehát Bibónak: „egy népet csak a történelem és a saját vezetői nevelhetnek”. Sajnos 2007-re nekünk csak a történelem maradt, csak a história tanító, példát adó erejére számíthatunk, ezért nem mondhatunk le a saját történelmünk igazságairól, tapasztalatairól.

Történelmünk azonban nem lehet teljes a közös múlt leírását és értelmezését kiegészítő személyes történelem igazságai nélkül. Identitásunk alakulása szempontjából ugyanolyan fontos lehet a családtörténet, a szűkebb közösségek története, mint a nemzeté, az országé. Ugyanakkor mások családi történetei, helyi vagy országos politikai szerepet betöltő családok kevésbé ismert alakjainak bio-

Radó Mária (1904–1990) színművésznő 1930 körül Angelo (Funk Pál) felvételén. Miután 1930-ban gróf Nádasdy Ferenc felesége lett, elhagyta a pályát.

gráfiája akkor lehet igazán fontos a számunkra, az életrajzoknak, életutaknak a tanulmányozása, ismerősnek tűnő vagy teljesen ismeretlen emberek fényképeinek nézegetése akkor jelenthet igazán örömet, ha valamilyen személyes élményanyaghoz vagy saját felmenőink históriájához tudjuk kapcsolni őket. Ha nagyon vulgarizálni akarnám, azt írnám, hogy mások családtörténete csak akkor érdekes, ha úgy működik, mint a pletyka, mert igazán jóízűen csak azokról tudunk a hátuk mögött beszélni, csak azok örömein, bajain, félrelépésein tudunk gyarló módon csámcsogni, akiket ismerünk. Persze a mai, mediatiszt világban minden másképp működik, hiszen a bulvárvilág olyanokat is becsempész az otthonunkba, olyanoknak a mindennapi életét is ránk akarja erőszakolni, akiket személyesen nem, csupán a televízió képernyőjén és a színes magazinokon keresztül ismerhetünk. A tudatosan élő ember védekezni kényszerül a bulvárvilág ellen, mert ha nem óvja a saját és ősei emlékanyagát, akkor észrevétlenül átcsúszik egy olyan ingoványos területre, ahol a meggyengült vagy éppen meg nem erősödött identitása miatt kiszolgáltatottá, félvezethetővé, magyarán kihasználhatóvá válik. Én ezért a – valamilyen fokon minden emberben meglévő – pletykaéhségemet azzal csillapítom, hogy régi korok kevésbé ismert embereivel kapcsolatos dokumentumokat, könyveket forgatok, s olyan települések múltjáról szóló kiadványokat olvasok, ahol valamelyik ősöm megfordult vagy megfordulhatott. Ezekben a művekben, ha lehet, próbálok személyes kapcsolódási pontokat fellelni, s bármilyen apróság megtalálása gyermeki örömmel tölt el. Hasonló ez az öröm ahhoz, amit akkor

A nádasdladányi Nádasdy-kastély parkja az 1930-as években

éreztem, amikor a feleségem felmenői után kutakodva, majd dédapjának, Kenessey Aurélnak a könyvét gondozva rájöttem, hogy az első világháborúban hősiesen harcoló dédapámnak a parancsnoka a Hindenburg gyalogezredben az a sárbogárdi Kenessey főszolgabíró volt, akinél aztán a nagyszüleim vizitáltak is. Ezeknek az apró személyes találkozási pontoknak a felismerése képes közelebb hozni egymáshoz az embereket; emlékszem, nagyanyám is hogy megörült, amikor mindezt elmeséltem neki.

Mikor a kezembe vettem Bányai Balázsnak az 1907 és 1944 között élt gróf Nádasdy Ferencről szóló kismonográfiáját, s megnézhettem a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága által a grófról a család nádasdladányi kastélyában

szervezett fotó- és dokumentumkiállítást,* rögtön hasonló, a kiadvány és a tárlat hőiséhez csak vékony szálakkal kapcsolódó személyes emlékek jutottak eszembe. Először is az agárdi temető, ahol gyermekként sokat csatangoltunk, s nem egyszer megpróbáltuk a lehetetlent, megmászni a temető közepén álló méltóságteljes gránit obeliszket, amelyet – mint később megtudtuk – hősünk nagyanyjának, Forray Júliának a földi maradványai fölé emelt szerelletes férje, Nádasdy Lipót. A gyerekcsínyek elmaradása óta máshogy nézek az obeliszkre, most első sorban a még mindig impozáns építmény megmentése foglalkoztat, mert vésszesen szétcsúsztak a súlyos gránit-tömbök. Persze ebben az identitás- és egzisztenciális válságokkal küszködő kis országban kevesen hallják meg az ilyen jajkiáltásokat, pedig ha tudnák – s Bányai Balázs munkájából megtudhatják –, hogy a Nádasdy család mennyi mindent tett szűkebb hazájuk, Agárd, Nádasdladány és Fejér vármegye felemelkedéséért, az egyházért, az oktatásért, a térség infrastrukturális fejlődéséért, szellemi gyarapodásáért, bizonyára hálásabbak lennének. Példaként állhat előttünk, de különösen az utóbbi húsz évben az államból és a privatizációból meggazdagodottak, valamint a vagyonukat a régi mesék uzsorásaihoz hasonlóan kuporgató újjazdagok előtt a fiatalon elhunyt Nádasdy

* A *Gróf Nádasdy Ferenc (1907–1944)* című kiállítás 2007. június 8. és 2007. október 31. között volt látható a nádasdladányi Nádasdy-kastélyban. A kiállítás kísérőkiadványát, Bányai Balázs azonos című kismonográfiáját a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága és az Alba Civitas Történeti Alapítvány jelentette meg. Írásomat a kismonográfia, valamint a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal fotótárának képeivel illusztráltam.

Tőzegtalepi munkások az 1930-as években

Szántás gőzekével az 1930-as években

Az ősök csarnoka a Nádasdy-kastélyban az 1930-as években

Ferenc, akinek adakozó kedve még a legnehezebb években, saját gazdaságának zsugorodása idején is töretlen volt. A környezetüket megbecsülő, azért a sajátjukból is áldozó embereknek erős az identitásuk, az erős identitás, a biztos tudás, a műveltség tartást, hitet és erőt ad, s az ilyen tartással rendelkező emberekből valóban egyre kevesebb jár köztünk. Magyarországon az elmúlt ötven évben vésszen megtört az adakozási kedv, elfogyni látszik a másokért, a közösségért tenni akaró jó szándék, s hiába akarnánk az egykori bőkezű arisztokratákat példaként a közösség elé állítani, a történelemhamisításoknak köszönhetően különösen torz, pontosabban egyoldalú kép él róluk bennünk. Valójában itt a főnemesség jelentős részét is magában foglaló *nemzeti intelligencia* elleni marxista hadjárat hatásáról van szó, amely történelmi fejlődésünk miatt valójában csak Kelet-Európában fejthette ki igazán

a hatását. Bibó István *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* című 1946-os tanulmányának negyedik fejezetében (*Közép- és Kelet-Európa politikai kultúrájának deformálódása*) írja, hogy „nyugaton, ahol a nemzeti keret egy hosszú időre visszanyúló folytonos reális valóságot jelentett, a marxizmus álláspontja egyszerűen egy lehetséges, kissé dogmatikus, de igen instruktív elmélet volt. Ezzel szemben Közép- és Kelet-Európában az a gondolat, hogy a *nemzeti eszme egy szűk tőkés csoport érdekeit fedező ideológia*, a nemzeti lét halálos veszedelmeként tűnt fel, éppen azért, mert e területen *valóban volt benne valami*. Nem azért, mintha ezekben az országokban valóban a tőkés polgárság lett volna a nemzeti eszme elsőrendű érdekeltje és hordozója: elsősorban nem ő volt, hanem az úgynevezett *nemzeti intelligencia*, s ez éppen ezeken a területeken egyáltalán nem esett össze, sőt nem is volt olyan nagyon összekapcsolódva a tőkés polgársággal. Az azonban valóban igaz volt, hogy ezekben az országokban a nép nagy tömegei, amelyek számára a kialakuló új nemzeti keret nem esett egybe a dinasztikus állam történetileg ismert realitásával, kezdetben bizonyos *passzivitással* állottak a nemzeti eszmével szemben, a nemzeti intelligencia tehát óriási erőfeszítéseket tett, hogy a *népet* »megtanítsa« *a nemzet* leckéjére. Persze valójában ezt a tanítást csak a *történelem* végezhetette el, de addig is a vulgáris marxizmusnak az a felfogása, hogy a nemzeti eszme mögött *szűk csoportok érdeke* áll, halálos veszedelemmel fenyegette a nemzeti intelligenciának ezt a »megtanító« erőfeszítéseit. Ezért volt lehetséges ez országok jó részében a marxista szocializmussal szemben valóság-

gos pszichotikus félelmet elültetni az intelligenciának oly rétegeiben is, melyeket az égvilágon semmi komoly érdekkapcsolat a kapitalista rendszerhez nem fűzött.”

Visszakanyarodva a gyermekkori csínyekhez, eszembe jutott: nem csodálkozhatok azon, hogy alig találtam szövetségeseket a Nádasdy-obeliszk megmentésére, hiszen az egykori agárdi Nádasdy–Sigray-kastély barbár lebontása ellen sem tiltakozott senki. De az egykori Nádasdy-pince is üresen áll, miután a mellé épült éttermet pár éve felgyújtották. Pedig annak a pincének a rendbetételekor, amit az édesapám kezdeményezett, még én is betonoztam gyerekként: nyári munkán dolgoztam a termelőszövetkezetben, s fő feladatom az új pöcegödrtől meg a pincésipot vakoló kőművesek malterrel és sörrel való ellátása volt. Akkor legalább megtanulhattam megbecsülni mások munkáját, a régi épületeket, épített örökségünk egyre fogyó értékes darabjait.

Jó érzés, hogy egy olyan viszonylag vékony kötetben, mint Bányai Balázsé, annyi személyes találkozási pontra leltem. Sorolhatnám őket, írhatnék a nádasdladányi kastély építészeti munkáit befejező Hauszmann Alajoshoz és velencei kastélyához fűződő vonzalmamról, a Nádasdladánnyal szomszédos faluban, Jenőben eltöltött első hat évről, majd az ottani nyaralásokról, a nádasdladányi kastélyról bennem élő gyermekkori képről. S talán az sem lehet véletlen, hogy a minap Agárd határában éjszaka hatalmas kazaltűz tanúja voltam: a sötétben a határ tekervényes útjain édesapámmal ketten vezettük ki a rendőroket és a tűzoltókat a félelmetesen lángoló, óriási tűzhegyhez, amely a vulkánok izzó folyamára emlékezte-

Az 1938-as augusztus 20-i körmenetre készülő Fejér megyei földbirtokosok: gróf Széchenyi Zsigmond, gróf Esterházy László, gróf Nádasdy Ferenc, Fiáth Pál, Nagy Pál, gróf Zichy István, Jankovich Miklós, Kégl György, gróf Cziráky László

tően mutatta meg a lángok emberfeletti erejét. Másnap a könyvtárban a Fejér Megyei és Székesfehérvári Függetlenségi Újságot olvasgattam, s rögtön az alábbi híren akadt meg a szemem: „Megírtuk lapunkban, hogy Agárdon folyó hó 13-án gróf Nádasdy Tamás tulajdonában, 6000 korona értékben elégett egy hatalmas szalmakazal. A csendőrök a tűz okának a keletkezése végett megindították a nyomozást és megállapították a következőket: két tanú látta, hogy Kis István és Mészáros Mihály béresek a kazal közelében dolgoztak és a szigorú tilalom dacára pipáztak. Közben az egyiknek – hogy melyiknek, az nem volt kideríthető – kiesett a pipa a szájából a szalmával szórva volt földre, s körülbelül egy negyed óra múlva már égett

*A Nadasdy-kastély személyzete 1940 körül.
Álló sor: Krausz Rózsi konyhalány, Kossik Miklós inas, ismeretlen,
Vorschlager szakács és a felesége. Ülő sor: Fekete Borbála szobalány,
Priskin László inas, Vingli Károly inas, Fekete Etelka szobalány, ismeretlen*

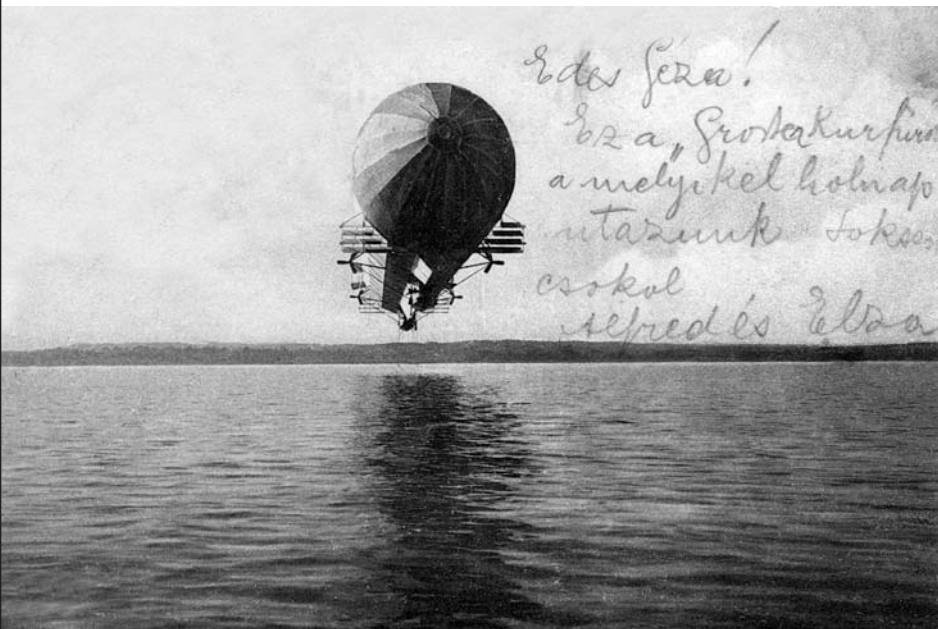
a kazal. A két bérest gondatlanságból okozott gyűjtötgas miatt feljelentették.” (1910. november 24., 2. oldal)

Hogy igaz-e az a korábbi állításom, mely szerint mások családi történetei, jeles famíliák kevésbé ismert alakjainak biográfiája akkor lehet igazán fontos a számunkra, ha valamilyen személyes élményanyaghoz vagy saját felmenőink históriájához tudjuk kapcsolni őket, annak eldöntését az olvasó szubjektív ítéletére bízom. Nadasdy Ferenc fényképeit nézegetve az a történet jutott eszembe, amikor gyerekkoromban nagyapám elmesélte, ahogy huszárként bevonultak a Felvidékre. Minderről már írtam is, de rosszul emlékeztem a sárbogárdi lugas alatt végighallgatott kis történetre, így az esszémben a Felvidék helyett Erdélyt említettem meg. Pár éve nagyanyám elolvas-ta a könyvemet, s kijavított: nagyapám a visszacsatolá-

sokkor nem a romániai, hanem a felvidéki magyarokhoz masírozott be. Az is lehet, hogy gyönyörű egyenruhájában feszítve egyszer-kétszer éppen Nadasdy Ferenc gróf mellett lovagolt el, s talán éppen mögötte állt, amikor az első virágokat szórták feléjük a bevonulókat ünneplő, felszabadult magyar lányok. Amilyen büszkeség és öröm töltötte el őket, olyan örömmel fedezem fel a személyes történelem emlékmorzsáit Bányai Balázs monográfiájában, s a Nadasdy család képeiben.

(2007)

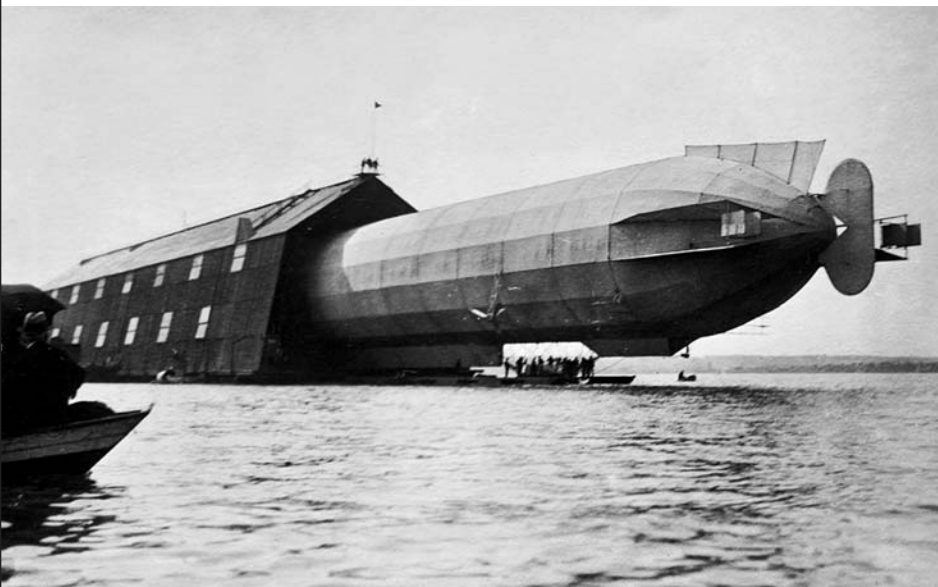
Szivarok az égen

Graf Zeppelin léghajó a Bodeni-tó fölött, német képeslap, 1931

„Legtöbben a szivarhoz vágnak, mert semmi sem vonzóbb a férfiakra, mint a szivar. A férfiak a füstnél csak az asszonyok szerelmére adnak még többet. Két nagyon rokon fogalom.” 1880-ban *A népkerti bazár* című írásában írta le e sorokat a magyar próza egyik legnagyobb mes-

tere, Mikszáth Kálmán. Mikszáth 1887-től országgyűlési képviselőként saját szemével is láthatta, hogy a szivarozás a képviselők körében is státusszimbólum, nem véletlen, hogy az 1885-től 1904-ig folyamatosan épített Parlamentben az üléstermeket körbevevő folyosókon a pici pirrichiust vagy a szapora tribrakhiszt idéző réz szivartartók máig megigézik a – folyosói dohányzástól ugyan eltiltott, de az esztétikai finomságokra érzékeny – honatyákat, valamint a kíváncsi látogatókat. A képviselők egykor hatalmas füstfelhőket eregetve politizáltak a folyosókon, s közben az eget kémlelték, hátha valami furcsa jelet kapnak a fentiekől. Bizony sokaknak elállhatott a lélegzete, amikor az első égi szivar méltóságteljesen elrepült a törvényhozók szentélyének díszes kőcsipkéi felett, hiszen a legtöbben nem hitték el, hogy egyszer kormányozhatóvá válnak ezek a megzabolázhatatlannak, irányíthatatlannak hitt légi járművek. Sőt a léghajó ez idő tájt éppen az utópikus, megvalósíthatatlan dolgok jelképévé kezdett válni, Mikszáth írásaiban is sorra ebben a szerepben tűnik fel: például 1885-ben Thaly Kálmánról azt írja, hogy „kormányozhatatlan, mint a léghajó”. Nagy írónk már korábban is megmosolyogta a konstruktőrök ilyen vágyait: az *Aki nem akar úr lenni* című 1876-os írása szerint „könnyebbnek látszott a léghajó kormányozhatását vagy a »perpetuum mobilé« fölfedezni, mint Kerecsynél még lefoglalható értéktárgyat; mert úgy állottak a dolgok, hogy mondván sem lehetett volna olyan zsidót találni a kontinensen, kitől Kerecsy pénzt ne szedett volna föl kölcsön, olyat meg lámpással sem, kinek a kölcsönt vissza is fizette”. Húsz évvel később az *Olcsó kerület* című

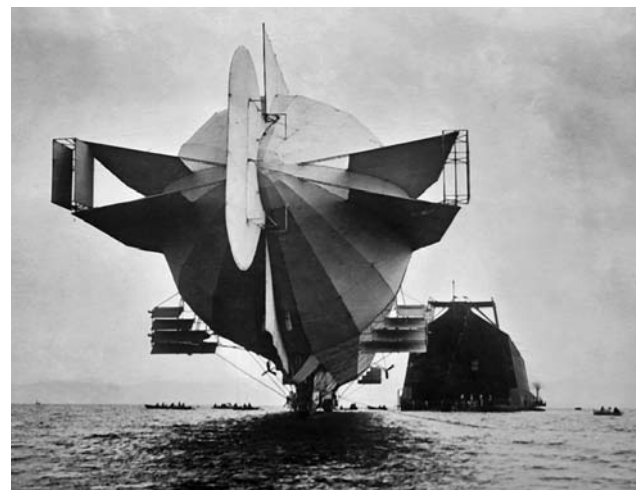
Az LZ3 Zeppelin léghajót betolják a Bodeni-tavon úszó hangárjába, 1908

cikkében is így figurázza ki az egyik kollégáját: „ráísmerek a szerkesztőségek öt-hat év előtti rémére, aki akkor abban szaladgált, hogy ami eddig még soha senkinek sem sikerült, sikerült végre neki: föltalálta a kormányozható léghajót, de isten ötet úgy segítse!”

Kiváló regényében, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* címűben is van egy elejtett mondat a kormányozható léghajó feltalálásának türelmes kivárásáról, pedig a könyv írásáig már közel tíz év telt el a nagyszerű magyar zsidó feltaláló, Schwarz Dávid halála óta. Schwarz nélkül valószínűleg hosszú évekkel, esetleg évtizedekkel később született volna meg Zeppelin grófnak a Bodeni-tó vizéről felszálló, irányítható léghajója, ami olyan fejlődést hozott, hogy egy negyedszázadot követően Eckener kapi-

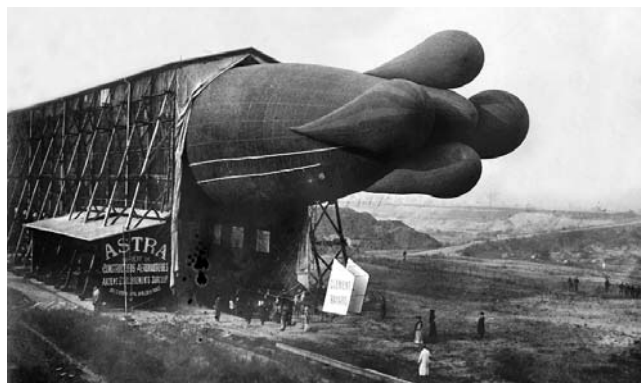
tány a tökéletesített Zeppelinnel 80 óra alatt repült Európából Amerikába.

A merev szerkezetű, könnyűfémből készült, kormányozható léghajó feltalálójaként számon tartott, keszthelyi születésű Schwarzot nem sorolhatjuk a legszerencsésebb feltalálók közé, hiszen találmányával hiába ostromolta az Osztrák–Magyar Monarchia hadügyminisztériumát, hiába épített Oroszországban egy prototípust, s egy darabig fölöslegesen várta a német katonaság segítségét is, mindenhol kudarcot vallott. A siker hirtelen jött lehetőségét pedig a szíve nem bírta, állítólag negyvenhat éves korában a német hadügyminisztérium táviratát elolvasva kapott végzetes szívrohamot. A halálos izgalmat mindössze ez az öt szó váltotta ki: „Ballongáz kész, 30 000 márka kiutalva.”

Zeppelin a Bodeni-tavon a hangár előtt, 1908. július 3.

Schwarz halála után sokan megvádolták a württembergi huszárezred lovasgenerálisát, Ferdinand von Zeppelint azzal, hogy ellopta a találmányt, de ezt már a korabeli szakírók is megcáfolták, igazolva, hogy a kormányozható léghajóval korábban is kísértező gróf a magyar konstruktor özvegyétől vásárolta meg az alumínium borítású repülő szívar terveit. A világot körbeprepülő Zeppelinek történetéről az első magyar szakkönyv szerzője is részletesen beszámol, Tábori Kornél 1909-ben Budapes-

*Clément-Bayard kormányozható léghajó a hangárjában,
Franciaország, 1908 körül*

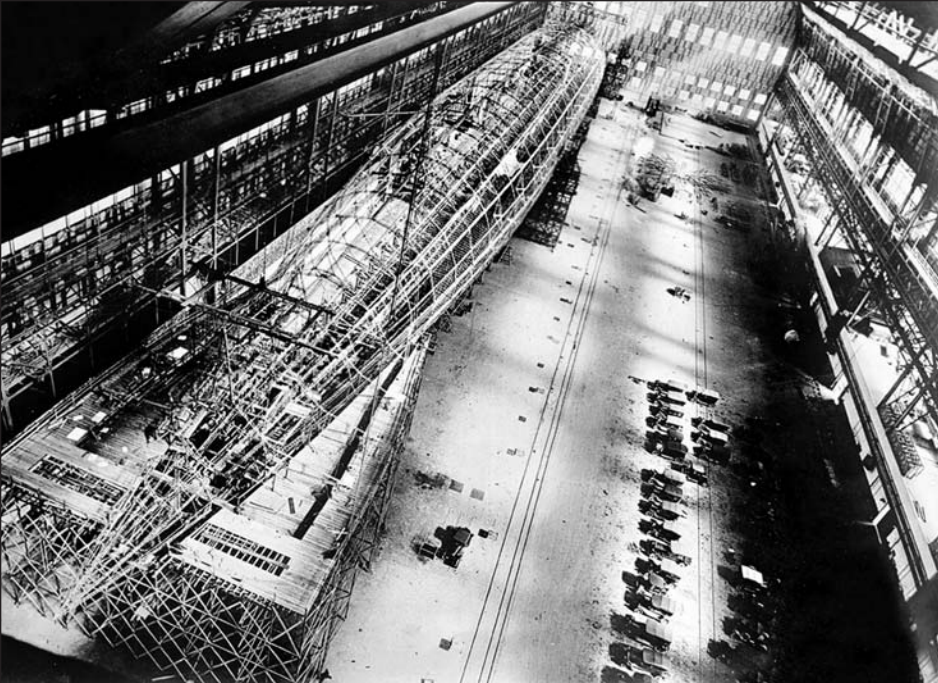
ten megjelent *A levegő hősei – Hogyan repülünk?* című könyvének ma mégis inkább a bevezetője a legtanulságosabb olvasmány, mert megnyugodhatunk, dacára annak, hogy akkor is csak kullogtunk a világ után, lám, még mindig itt vagyunk: „Ez az első magyar könyv, amely az aviatikát ismerteti. Ha repülőgépeket még nem is készítenek a mi gyárainkban, legalább könyveket csinálhattak volna róluk a tudósok íróasztalain.”

Zeppelin léghajó a Bodeni-tó felett, 1908. július 4-én

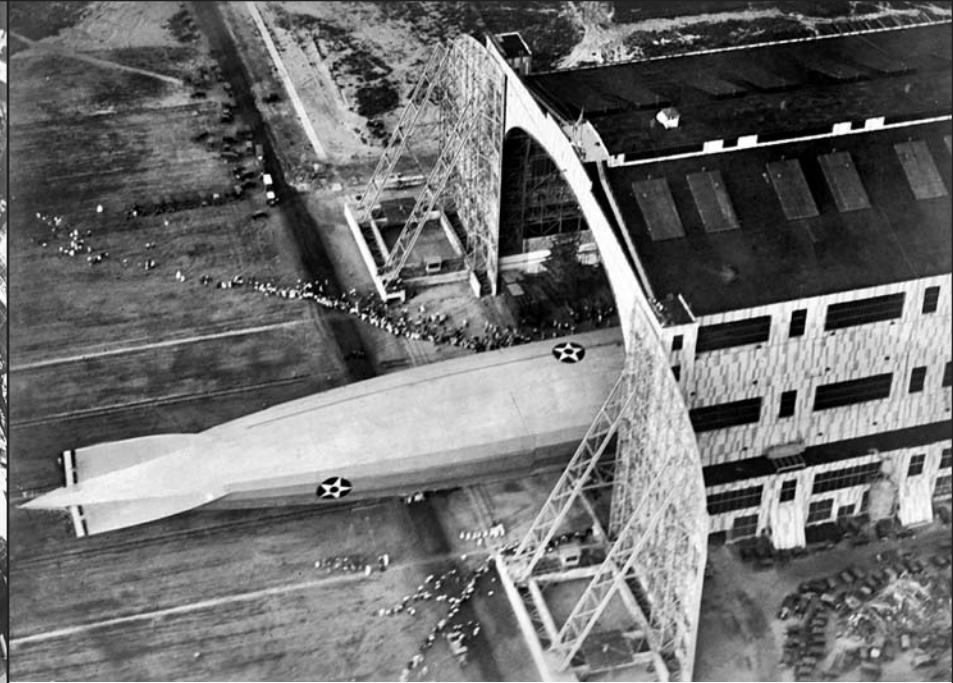
A Zeppelin léghajót betolják a Bodeni-tavon úszó hangárjába, 1908. augusztus 4.

Az Egyesült Államok ZR-1 (USS Shenandoah) léghajója építés közben, 1922–23-ban a lakehursti katonai repülőtérén (New Jersey). A 680 láb hosszú, 36 tonnás szerkezet 14 ember életét követelve 1925-ben Ohio felett pusztult el.

S mi marad nekünk, a kései utódoknak, akik némi anakronizmuszal veszik tudomásul, hogy szivarok és szárnyak – Greguss Ferenc által is megírt – világméretű versenyében éppen úgy maradtak alul az égi szivarok, miképpen a finom dohányból sodort égő társaik a cigarettával szemben? A korabeli képek nézegetése, s valami réveteg nosztalgikus vágy, hogy bárcsak ott ülhattünk volna annak a fiatal, Elza nevű hölgynek a társaságában, aki a harmincas éveknek az elején küldött egy – itt is közölt – képeslapot Wendörfer Gézának Zentára, annak a Zeppelinnek a képével, amellyel a lap feladását követő napon megkezdte a nagy égi utazását. De már azzal is megelégednénk, ha egyszer a nemdohányzók védelmét

ZR-1 léghajó elhagyja a lakehursti katonai repülőtér hangárját, 1923

szolgáló törvény ellenére rágyújthatnánk egy jó magyar szivarra a parlamentben, s réz szivartartóra helyezve a kedélyesen füstölő barna testet, kinéznénk az ablakon, és megcsodálnánk egy, az ország háza felett elrepülő léghajót, s közben eszünkbe jutna Mikszáth néhány sora: „kéklő szivarfüst kavargog a tükrös teremben, s ezen a füstön át mindenki nagynak, boldognak látja a jövőben ezt az országot”.

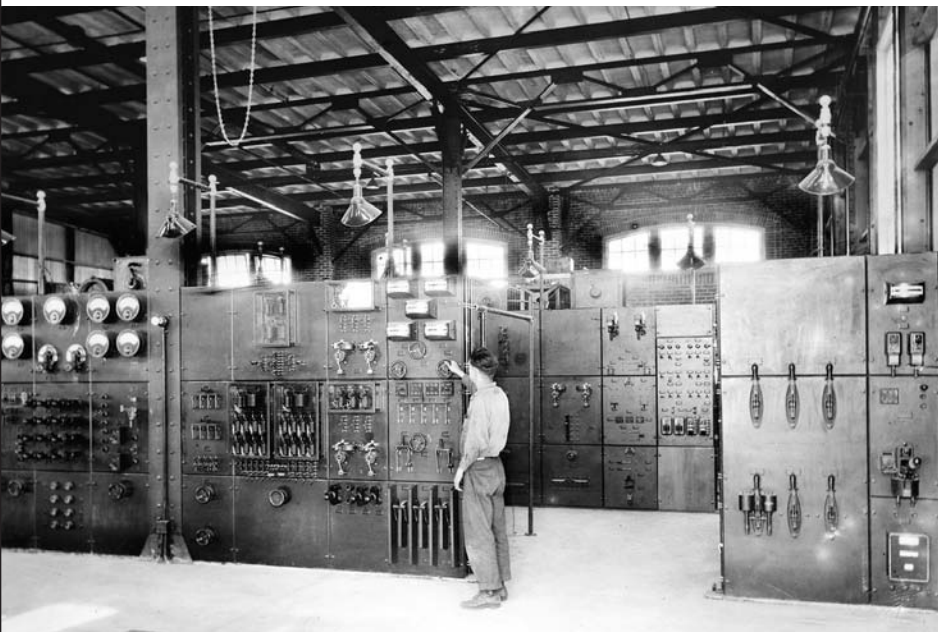
(2008)

Az űr hangjai

Az első találkozás a rádiózással igazi élmény. Mikor megláttam az általam csodált feltaláló zseni mellsobrát a Magyar Rádióban, teljesen megilletődtem. Enyedi Ildikó *Az én XX. századom* című filmjében is megörökített Nikola Teslának a munkássága kamaszkorom óta érdekel, fizikusi, mérnöki tevékenysége a művészet számos területére is hatással volt. Mikor az első stúdióbeszélgetésre mentem a Rádió kultikus épületegyüttesébe, ezen a központi helyen látni Teslát, úgy éreztem, felér egy utólagos rehabilitációval. Hiszen rehabilitálni kellene őt, elég csak magára a rádiókészülékre gondolnunk, amit a világ ma is Guglielmo Marconi találmányaként tart számon: 1909-ben ezért kapott Nobel-díjat. Marconi korábban Tesla asszisztense volt Amerikában, ahol látta a kutatásait. Később Tesla beperelte, megvádolva, hogy Marconi ellopta a találmányát. Az elhúzódó tárgyalások már jóval Marconi halála után értek véget, s közvetlenül Tesla 1943-as halála után mondta ki az Amerikai Legfelső Bíróság, hogy a rádiót Tesla találta fel, mert 4 évvel Marconi előtt adta le a szabadalmát. Korunk mediatizált nyilvánosságának a működési logikáját azonban jól mutatja az, hogy mindennek ellenére ma is Marconit tekintik a rádió feltalálójának, de

Rádió-adótornyok, Ramallah, 1939 >

Rádióadó-állomás az 1920-as években az Egyesült Államokban

Tesla számos más szabadalma is hasonló sorsra jutott, gondoljunk csak az Edisonnal folytatott hosszú szakmai párbajának kimenetelére, illetve arra, hogy Edison egyenáramával szemben a napjainkban mindent működtető váltakozó áramot éppen Tesla találta ki.

Mikor először megláttam a szobrát a rádió épületében, még nem az egyik hátsó folyosón, ahova időközben száműzték a korábbi frekvenciált helyről, némi romantikus naivitással azt gondoltam, Teslának itt emléket állítani olyan utólagos gesztus, mint amikor 1960-ban Párizsban róla nevezték el a mágneses indukció SI mértékegységét.

A rádióba először belépni régebben még kultikusabb érzés lehetett. Egy korabeli stúdió belső tere izgalmas

Hangszóróalkatrész végső vizsgálata a philadelphiai Atwater Kent rádiógyárban, 1925

Hangszóró-védőrács szerelése az Atwater Kent rádiógyárban, 1928

Összeszerelő üzemek az Atwater Kent rádiógyárban, 1925

felfedezéseket ígért, a rádiózás, az első igazán tömegeket elérni képes médium még varázslatként, felfoghatatlan lehetőségként hívogatta a kíváncsi alkotókat. „Hadd mondjam el, mit éreztem akkor, mikor először beszéltem a rádió budapesti leadóállomásán” – írta 1926-ban Kosztolányi a *Halló, halló, Budapest, az 560-ik hullámhosszon...!* című, Pesti Hírlapban megjelent cikkében. „A vörös lámpa azonban már ég. Egyedül vagyok? Soha, mióta élek, nem voltam még ily kevésbé egyedül, ily nagy társaságban, ily óriási közönség előtt. Ebben a szobában a világ van, minden lehetőség. Most személyesen beszélhetek az egész emberiséggel. Már beszélek is vele. Hallom

a hangomat, mely megilletődötten, magamnak is idegen-szerűen leheli a mikrofon elé a szavakat.”

„A rádió az első igazi művészeti tömegintézmény” – vélekedett Kilián Zoltán 1935-ben a Magyar Szemle hasábjain. De már akkor is tisztán látszott, hogy „a rádió hatalmi eszköz a lelkek felett, ezért minden politikai irány, minden egyház, minden érdekcsoport, minden társadalmi osztály szeretné biztosítani magának”. Ortutay Gyula 1939-ben a Nyugatban épp Kilián *Rádióesztétika* című könyve kapcsán írja, hogy a kötet szerzője „a rádiót mindenben többre becsüli az utóbbi esztendőek népművelő és népszórakoztató intézményeinél, s egyenesen társadalom-

s műveltségformáló erőt tulajdonít neki, olyan erőt, mely egész világunk alakításában jelentős szerepet visz. Utolsó mondatai is erről a hitről tanúskodnak: »A rádió a tér- és időbeli korlátokat egyaránt legyőzi; teljesítményei sokszor a legfokozottabb igényeket is megelőzik. A rádió minden más intézménynél több és erősebb.«

Két évvel később Kilián már a televíziózásra figyel. „A televízió a képkultúrát fogja erősen előtérbe juttatni, azaz a szem jut ismét nagyobb szerephez” – írja 1941-ben, s mindezt megtoldja a mai valóságshow-k és reality tévék nézőit meglepő kijelentésével: „a televíziós korszak embere mosolyogni fog azon a manapság sűrűn hangoztatott állításon, hogy az élet a legjobb író. Ha hang- és képfelvétellel nyomon követik majd az életet, bizony az esetek túlnyomó többségében csak kiadós unalom lesz a dologból.” Milyen igaza van, bár mindenben nem látott tisztán előre, hiszen azt gondolta, hogy „a televízió kora a könyvkultúra nagy fellendülésével fog járni. Az egyforma televíziós szellemi táplálék egyéni művészi élményeket fog kerestetni a változatosságot áhító emberekkel; a sokszor szabványossá váló televízió elől a könyvhöz fognak az emberek menekülni, hiszen színházuk, mozi-juk nem lesz; a műkedvelők pedig, bár jóval magasabb színvonalúak lesznek a maiaknál, nem elégítik ki őket. Ugyancsak fellendül a folyóirat-kultúra, mivel az emberek leggondolkodóbb részét az a szellemi világ, mely a hangos képes rádióból mindenkihez árad, nem ragadhatja meg.”

S még mi maradt meg nekünk Kiliánék korából? A hős-kor rádiókészülékeinek, stúdióinak, összeszerelő üzei-

Standard-Orion rádiók végellenőrzése az Orion gyár budapesti, Váci úti telephelyén 1947 áprilisában Rév Miklós felvételén

Tanoncok rádiót hallgatnak az Egyesült Izzóban Budapesten 1948 májusában Rózsa László felvételén

nek a fotói, tárgyi relikviái. Mert a távközlés őskorában a rádió „technikai csoda volt, s a többi csodához hasonlóan fölszabadította a felnőttek lappangó játszószenvedélyét” – írta Cs. Szabó László 1938-ban. „Remek játékszer volt, egy csavarfordítással rabul ejtette az úr hangjait.”

(2009)

Örökség

Légy a mi érző, meleg bőrünk!

Hat kisebb tétel

1. Egyedül ülök a szobában, a régi ágyon, amelynek a közepén egy nagy horpadás van: nagyapám fenekének a helye. Kicsit elmosolyodok, pedig ez nem vicc, végigsimítom a barnás szövetet, hosszú évek alatt mentek így tönkre a rugók. Szeretek rázuhanni erre az ágyra, harminc éve ott ugráltunk, ahol most a horpadás van, csak akkor még más-milyen volt a huzat színe, valamilyen furcsa rózsaszínre emlékszem. Nagyanyám kiment krumplis pogácsáért, én ha egyedül maradok, mindig az egykori templomukról készült régi festményt nézem, egyszerűen nem tudom levenni róla a szemem. Az ember a csúf, torz dolgokra vagy rá sem tekint, csak elfordítja a fejét, vagy szemérmetlenül, a döbbenet és az empátia együttes érzésével bámulja a rúttság lenyomatait. Ahogy a púpos ember púpját, úgy nézem én ezt a képet, hosszú évek óta. Szép ez a templom, kívül is, belül is, még a kép is szép, a festője egykor biztosan megkapó csendéleteket és tájképeket festett a falusiak megrendelésére, de a perspektíváról fogalma sem volt: itt minden összeviszsa áll, csak a felhők mutatnak valamiféle rendet. Amikor az épület kétszáz éves volt, a lelkipásztor, Szabó Imre bácsi elkérte nagyapáméktól a festményt, csodálkozva néztem a sárbogárdi református

templom rögtönzött kiállításának egyetlen nagy olajfestményét.

2. Apai nagyapám alig volt fiatalabb József Attilánál, egy évben született Radnóttival, de ő átélte, túlélte a 20. századot. Szinte minden hidegen hagyta, ami a század vívmánya volt. Az első ügyvédi táskairógépe végigkísérte az életét. A motorizáció sem érdekelte, vezetni sosem tanult meg, a szőlőbe is mindig biciklivel mentünk ki. Amikor már nem tudott jól tekerni, buszra váltottunk. Ültünk a sárga busz világosbarna műbőr ülésein a megtöltendő fonott demizsonnal és az *elemorzsia*val. Az *Úristen minket nagyon szeret, / Minket mindennap látogat. / Nehéz, kegyetlen-nehéz a lába*. Nagyapámnak nehezzé vált a lába, nem ment többet sem a prэшázba, sem a templomba, nagyanyám egyedül hajtott a sárga Csepelen. Végül teljesen egyedül maradt, egyedül az Istennel.

3. A minap Béla atya arról prédikált, hogy gondoljuk végig, kik azok, akik az Istenhez vezettek bennünket. Mondjunk hálát azokért, akik megmutatták a Krisztushoz vezető utat, akik megértették velünk a hit és a tudás, a hit és a tapasztalat közti különbséget. Akik a hitet tudássá tették bennünk – teszem hozzá már én, a feleségemre gondolva, aki beteljesítette azt a munkát, amit a két nagyanyám kezdett el, s amihez néhány költő adta a segítséget: József Attila, Ady és Pilinszky. Aztán Nagy Gáspár és Kalász Márton.

4. A nagycsaládi összejövetelek emlékét idéző ebédeken az asztalfőn ülő nagyanyám rendszerint egyedül imádkozik, miközben a gyerekek már a levest szűröcsölik. Ha a keresztapám is ott van, akkor ő is imádkozik,

vagy csak az áment mondja – nagyanyámé az imámon-dás joga. A nagylányom a közös étkezések előtt mostanában szintén elmond egy imát. Halkan, egyedül. Senki nem kérte tőle, nem erőltette rá. Úgy látszik, mégis van esélye annak, hogy egyszer rendbe jönnek a dolgok, hogy mégiscsak helyre áll a természetes isteni rend. Csak kimaradt pár nemzedék és pár évtized. A gyerekeink mentik meg a lelkünket.

5. *Isten! / Kiáltunk hozzád: / Légy a mi érző, meleg bő-rünk, / Mert megnyűztak bennünket, / A fájdalomtól már semmit se látunk / És hiába, hiába tapogatózunk, / Nem érezzük meg a dolgokat, / Csak azt, hogy irtózatosan fájnak.*

6. Hajnalban a nyomdában voltam, az új könyvünk borítónyomását ellenőriztem, vasárnap is dolgoznak, dolgozunk. Aztán ötvenpercnyi autózás, rádiózás. A szokásosnál kicsit messzebb álltam meg a templomtól, a gesztenyefák hűvösében. Kicsi, egyszerű templom ez, még száz ember sem fér el benne, olyan, mint egy falat kenyér. Ma úrvacsoraosztás van, csodálatos dolog ez az úrvacsora, majdnem olyan szép, mint az áldozás: néha sóvárogva nézem a feleségemet, amikor elolvad a szájában az ostya – Krisztus teste. A folytonosság, az ősiség, a meg nem szakított hagyomány ragad magával, az a csoda, ahogy az emberek hétről hétre sorba állnak a pap előtt. De hát Krisztus mindenütt ott van – veti közbe nagyanyám –, *ebben* a falat kenyérben is. A borban is, amit az öcsém készített, amit az úrvacsorán kortyolgatunk. Gyönyörű ez az út, a virágzó gesztenyefákkal, az illatuk keveredik az orromban még meglevő nyomdafesték szagával. Pikáns keverék. Belém nyilall József Attila önéletrajzának utolsó

két sora: *Értek a sajtó nyomdatechnikájához, tudok szabatosan fogalmazni. Becsületesnek tartom magam, azt hiszem, hogy fölfogásom gyors és hogy munkában szívós vagyok.* Istenem, milyen szerencsés volt. Mégiscsak szerencsés volt.

(2006)

Örökség

Augusztus utolsó napjaiban megkezdjük a szőlőszedést. Jó korán, de a hosszú, száraz, forró nyár végén 19 és fél fokos volt a Traminer mustfoka a próbaszüreten. Lédús, zsíros ez a szőlő, jó vastag, ruganyos héjjal, igen erősen kellett szétnyomkodni a fürtöket, hogy a hét-nyolc kilónyi mintából a musthoz jussak. Passzírozom a vödörben a fürtöket, mintha tésztát gyúrnék. Bor és kenyér: együtt van minden, ami ebben a rövidke életben kell, amivel mégsem tudunk megelégedni, mert a szenvedély és a becsvágy hajtja, űzi az embert.

Most már én is népi író lettem, elvetélt avantgárd, nevetek bele az edénybe, de az ragadós illatával felesem velem: majd elmegy még az életkedved, mire véget ér az év, s túl leszel az apád után maradt eper, meggy, kajsz, szilva, alma és szőlő betakarításán. S mire megpihenhetnél, újra kezdődik az esztendő.

Milyen jó úgy beszélni és írni a szőlőről, hogy közben nagyokat kortyolunk a mennyei nedűből, milyen jó úgy érteni hozzá, hogy csak az ifjúkori munkák emléke dereng fel egy-egy pohár bor után, milyen könnyű volt addig, míg a készítés és az értékesítés terhe nem az én válamat nyomta. Pillekönnyű büszkeség úgy végigvezetni valakit a pincén, hogy a nagyapám öthehtós hordója van előttem, a régi szüret az akkor még gigászinak tűnő kádakkal, préssel és a pipiskedve tekert darálóval. Most

meg itt maradtam a 80-90 hektós hordókkal, gépekkel, pneumatikus préssel és a tengerként hullámzó, haragos szőlővel. Se puttony, se rotyogó bogrács a sorvégén, se belátható tér, csak traktor és laptika, ládahegyek a végtelen sorközökben, és ismeretlen emberek, akik napszámtért dolgoznak. Örökség.

Örökség a föld, örökség a feladat, örökség a mások által megkezdett és befejezhetetlen élet is. Örökség a nyelv a megkopó szavakkal, az eltűnő eszközök, tárgyak, módszerek elnevezéseivel, a korabeli prospektusokból viszszaaközönő régi fajtanevekkel. Valamelyik nap felhívják, hogy van-e eladó borszőlőnk, állítólag évek óta nálunk szerzik be. Kérdem, milyen kellene, régi vevőként biztosan ismerik a választékot. Az asszony sorolja, amit a hátréből a férje kiabál neki, kétszer hallok minden fajtanevet, kétszer mosolyodom el a jó öregem, aki biztosan a háború előtt volt a vevőnk, mert az én édesapámtól nem vehetett olyan fajtákat, amelyekből legfeljebb a szőlőhegy régi présházai mentén fordul elő egy-egy tőke, jó kis vegyes fehérített adva a mindent egybe szüretelő gazdáknak. A magam szórakoztatására elő is kapom Kocsis Pál Vessző-telepe és Szőlőgazdasága 1931–32-es évre szóló *Vessző és oltványjegyzékét*, amelyben a Kocsis Pál és Mathiasz János által előállított fajták leírása olvasható. (Micsoda nevek: Kocsis és Mathiasz, de még mellé tehetjük Teleki Zsigmondét is. Hatalmas életművük nem csupán agrártörténeti, hanem kultúrtörténeti jelentőségű, valahogy még sincsenek az őket megillető helyen a lassan minden nemzeti értékünket a lomtárba hajító kollektív emlékezetben.) Néhány fajtanev a jegyzékből: *Balaton kincse*, *Balaton vi-*

rágja, *Ezisző*, *Bortermelők kincse*, *Kincsem*, *Lesz még hazám*, *Faddi Zsiga dinka*, *Homoki szőlők különlegessége*, *Fekete gyémánt*, *Névtelen hősök emléke*, *Mussolini*, *Garzó Sándor tanácsnok*, *Pekár Gyula*, *Ezeréves Magyarország emléke*, *Gr. Serényi Béla*, *Muscat Darányi Ignác*, *Magyar az én szülőföldem*, *Gróf Bethlen István*, *Rothermere lord*, *Hindenburg*.

A nagyszemű, keménybőrű, édes, ropogós, nem rothadós *Mussolini* például a Kadarka és a musc. Munkácsi József keresztezése. A magyarok barátjának tartott *Rothermere lord* téli eltartásra kiválóan alkalmas, finom ízű, ropogós, tömör szőlő. *Darányi Ignác* gyengébb vesszőzetű, közepes szemű, rozsdabarna színű csemegekülönlegesség, *Bem tábornok* kemény, nagyon fekete szemű, *Mátyás király* a legnagyobb bogyójú, kemény, szép, ovális alakú bogyót, ritkás fűrtöt, dús vesszőt adó fajta, *József főherceg* szép laza, kellemes ízű. (Milyen jó így a mondat, a fajtanevek elé kíváncsozó határozott névelők nélkül.) *Bem tábornok* kemény katona volt, *Mátyás király* nem fukarkodott a vesszőzéssel, *József főherceg* pedig kellemes ember volt, s szerette a magyarokat.

A névadó Habsburg–Toscanai József Ágost főherceg 1872-ben az én megyémben, Alcsúton született, s kilencvenévesen a (nyugat)német Rain bei Straubingban halt meg. József nádor unokája, osztrák főherceg, magyar királyi herceg, honvéd tábornagy, felsőházi tag, 1918-ban királyi helytartó, 1919-ben kormányzó, 1936 és 1944 között az MTA elnöke volt. József főhercegék is szerették a bort, az alcsúti birtokon is ünnep volt a betakarítás, *Pribék Antal* székesfehérvári fotográfus száz évvel ezelőtti

felvétele meg is örökítette a főherceg dolgozóit. A háttérben a puttonyosok és a szedőasszonyok látszanak, az előtérben pedig a fűben heverésző, szőlőt csipegető és bort iszogató tisztí személyzet.

A mi környékünk fehérboros vidék, fehérbort bőven talállok a saját pincénkben, ha megszomjazom. Ha vöröset iszom, az a leggyakrabban egri bor, még hozzá Simon József bora. Egyrészt kiválóak a borai, másrészt számos lelkes vásárlót köszönhetünk neki. Édesapámat hány-szor dicsérték meg miatta, helyette, mert a fogyasztók figyelmetlenek, a nagy áruházláncban megvásárolt bornál csak a Simon nevet jegyezték meg, a termőhelyet már nem. A szenvedelmes borfogyasztó nem akad fent olyan

apróságokon, hogy a mi borunk csak a pincénkben és a környékbeli éttermekben kapható, ha jó a Simon-bor, akkor jó az Egerben és jó az másutt is. De az egri bor az mégiscsak egri bor, valamikor még Tokaj fényét is elhomályosította. Görgey Artúr például ezt írta a Dembiński-vel együtt Lévy Sándor nagyprépostnál eltöltött ebéd-ről az *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben* című művében: „végét járta már a lakoma; a jóhoz éppen most fűztük hozzá a legjobbat, a világhírű egri bort”.

Persze az egri hordókban nem mindig bort tartottak, hanem például – ahogy az *Egri csillagokból* tudjuk – puska- port. Esetleg emberek bújtak bele, hol rejtekül használva, de olyan is előfordult, hogy a hordón táncoló mulatozók alatt szakadt be a hordófenék.

Képeslap- és fotógyűjteményem egyik becses, 1910-ben feladott darabja szerint tudtak vigadni a magyar urak. A legjobban talán az apám tudott mulatni: állítólag egyszer még a Nádas étteremből is kiterelte a cigányzenekart a 70-es főút közepére. Ott kellett húzniuk, Agárd közepén, ahol most egy idegesítő közlekedési lámpa irányítja a felduzzadt forgalmat. Szolid vacsorákon néha eszembe jut ez, amint a sárgán villogó lámpákra nézek a Nádas teraszáról, látom apámat, a keze mozgását, ahogy behúzott, jelet és tempót adva a prímásnak, s közben bort iszom, esetleg egy laza fröccsöt vagy barackpálinkát.

Ő is tudta, én is tudom, amit nagy írónk, Gárdonyi Géza fogalmazott meg: „a víz nem mossa el a bánatot, csak a bor meg a pálinka”.

(2009)

A szenvedelmes kertész

A hatvanéves Ambrus Lajosnak

„A Somló hegyén lenni: mintha a Tempé völgyében lennénk. Istenek lakhelyén” – olvasható Ambrus Lajosnak *A somlaurul* című írása csodálatos, merített papírra készült, kézzel kötött kiadásában. Ahogy az egykori spárta- i harcosok ihatták Aphrodité forrásának hűsítő vizét, úgy hallgattam többször én is Lajost szőlőről, borról, magyar almafajtákról beszélni. Vele én is a Tempé völgyében éreztem magam, mikor megmáztuk a gyulaféhvári szőlőhegyet, hogy együtt fedezzük fel a rózsamáli titkát rejtő dűlő szépségeit, vagy amikor Kaló Imrénél jártunk „egy mindannyiunk kedvére való időutazáson”. Valóban olyan volt ez az utazás, ahogy Lajos leírta: „megszűnt a tér-idő törvényszerűsége és én az efféle szabadságot nagyon szeretem – ilyenkor azzal foglalkozhatunk, amivel kell, nem zavar semmi, nem szólít el semmiféle szükséges körülmény, csupán a szenvedély hívása”. Akkor csodás borok és a háromféle hűsből és gombából készült vadászpörkölt ízeibe és illataiba feledkezve nem gondoltunk az ott- honiakra, a közelgő halálra, a Lajos életét és az enyémet is megváltoztató tragédiákra.

Máraival együtt én sem hiszek a véletlen találkozásokban. „A világ törvénye olyan, hogy ami egyszer elkezdődött, azt be is kell fejezni. Nem valami nagy öröm ez. Semmi nem érkezik idejében, semmit nem ad az élet akkor,

amikor felkészültünk reá. Sokáig fáj ez a rendetlenség, ez a késés. Azt hisszük, játszik velünk valaki. De egy napon észrevevesszük, hogy csodálatos rend és rendszer volt mindenben. [...] Két ember nem találkozhat egy nappal sem előbb, csak akkor, amikor megérték e találkozásra.” Ambrus Lajos megismerése, a mi váratlan találkozásunk éppen ilyen az életemben. Egy napon születünk, március 28-án, csak huszonkét év különbséggel. Biztosan más ember s másmilyen író lennék nélküle, és sosem mentem volna szőlész-borász mérnök szakra, ha ő nem beszél rá. A rendetlenség általa állt össze rendszerré: mintha tudta volna, hogy édesapám halála után a családi gazdaság élére kell állnom. Erős tenyere hányszor csapott már a vállamra atyai figyelmeztetésként, hogy ne feledjem a legfontosabb fogalmakat, amiket az egyik barátja halálára lejegyzett *Ég és Föld között* című esszéjében is felsorolt: „nyíltszívűség, barátság, férfiasság”. Ezek megélése és megírása táplálja a friss illatú reményt, „hogyan érdemes élni”.

Édesapám halála után hetekig csak Karel Čapek csodálatos könyvét olvastam, *A szenvedelmes kertész*. Apám valóban az volt, gyermekként, majd a művészettel foglalkozó egyetemistaként sosem értettem, miért bizonygatta mindig azt, hogy a metszés, a fák alakítása, a szőlő megújítása valójában művészet. Ennek a megértéséhez egy másik szenvedelmes kertész, Ambrus Lajos írásai és szavai, majd a megörökölt szőlő, a föld s a fiatalkori tapasztalatok újraélése segítettek hozzá. S persze Čapek, aki egyszerre ír édesapámról, a veteményes felett naponta görnyedő édesanyámról és Lajosról is: „Ha a kertészember

a világ kezdete óta természetes kiválasztódással jött volna létre, bizonyára gerinctelen lényvé fejlődik. Mert mire való a kertész gerince? Csak arra, hogy időnként kiegyenesítse, mondván: juj, de fáj a hátam! Ami a lábát illeti, többféleképpen használható: guggolhat, térdelhet vele, maga alá is igazíthatja, sőt felhúzhatja a vállához is. Az ujjak jók ültetőfa helyett, a tenyerével elmorzsolhatja a rögöket, vagy megfelel lapogatónak is. A fej, minthogy szája is van rajta, alkalmas a pipa elhelyezésére. De a hát, a gerinc marad merev!”

Lajossal való barátságom a türelemre tanított meg a leginkább, arra, hogy mindennek eljön a maga ideje, s aminek még nincs itt, arra határozottan mondjak nemet. Ambrus az 1996-ban megjelent *Szókalauz* című könyvében írta Márairól a következőket: „Jellem. Igényesség. Magány. Következetesség. Szerénység. Szigor. Türelem. Szellem. Munka. Műveltség. Minőség. Fegyelem. Kötelesség. Rend. Honszeretet. Megint munka. Egyéniség. Alkotás.” Akár *ars poetica* is lehetne ez a fogalomhalmozás, hiszen látom, ahogy az ambrusi életmű összeáll az igényesség, a minőség, a honszeretet és a hétköznapivá vált magány négyezőjében, amelynek középpontjában a már-már idegesítő türelme áll. A türelem, ami nélkül sem jó író, sem valamirevaló kertész nem lehet az ember. „Akinek megáll az órája, széjjelszedi, aztán elviszi az óráshoz – írja Čapek. – Akinek elakad az autója, felemeli a motorfedőt, belepiskál a motorházba, s végül hívat egy szerelőt. Mindennel a világon lehet valahogy boldogulni, mindent lehet igazítani és reformálni, de az időjárás ellen semmit sem lehet tenni. Nem segít semmi: a buzgalom, a nagyralátás,

az újító szellem, a szemfülesség, az átkozódás egyként hatástalan; a bimbó kinyílik, a csíra kikel, amikor eljön az ideje, és betelt rajta a törvény. Alázatosan tudomásul vesszük az ember tehetetlenségét, megértjük, hogy minden bölcsesség támasza és talpköve a türelem. S különben is, mi egyebet tehetnénk?” Hányszor jut ez eszembe, mikor felnézek az égre a Jóistenre és jó apámra gondolva, hogy miért esett éjjel a hó, mikor ma metszeni akartunk, vagy miért esik az eső, mikor mi permetezettünk volna, s miért van jó idő, amikor szomjazik a föld és a belőle élő fa?

A nyolcvanas évek meghatározó Ambrus-művéről, a 2009-ben újra megjelent *Eldorádó*ról írta Alexa Károly, hogy „korának és generációjának egyik leggazdagabb tematikájú, egyik legteltebb hangzású, a szövegalkító technológiák révén egyik legtalálékonyabb regénye. [...] magyar regény. Történelmi és anekdotikus, a nyelvben tobzódó és a tájban otthonos.” Mai szöveg, régi álmokkal és életekkel. Látom magam előtt Lajost és apámat a borospincénkben, egy régebbi találkozásra visszagondolva, figyeltem ezt a két markáns férfit: mai emberek, akik mégis egy másik, egy talán sosem volt, jobb világba vágyódnak, akik visszalopnák letűnt dicsőségünk meghitt pillanatait az életünkbe. Akik egy kis részt kaptak a teremtés örömeiből, de időt is kérnének hozzá az Istentől, hogy élvezhessék munkájuk gyümölcsét.

2009. június 6-án a következő dedikációt kaptam az *Eldorádó*ba: „Simon Lacinak mindig szerető öregapjától: Lajostól”. Jólesett ez az együtt megélt veszteségek, valamint a szeretett nagyapák megértett, és édesapám feldolgozhatatlan halála után. Jólesik ma is a kezembe venni,

érezni azt az őszinte szeretetet, ami e néhány szó mögött van. Tudni, hogy ezt a nagyszerű, szerény embert biztos barátomnak mondhatom. Hatvanadik születésnapodon is Isten éltesse, drága öregapám!

(2010)

Sorsfordító feltámadás

*Dobos Marianne Sorsfordító Karácsonyok című könyvéhez**

Feleségemnek a legutóbbi karácsonyon digitális fényképkeretet ajándékoztam. Egyre szélesebb körben hódít ez a praktikus eszköz, amely egy klasszikus ráma-hoz hasonlít, de a kép helyére egy kicsi folyadékkristályos képernyőt helyeztek el, amin a memóriájába bemásolt képeket lehet megjeleníteni. Hasznos ez a digitális fényképezőgépek korában, amikor a masináinkkal rögzített valóság-részleteket javarészt nem hívjuk elő, nem nyomtatjuk ki, s nem rendezzük a közös emlékezésekkor kézbe vehető albumokba. Ráadásul a távoli rokonoknál egy-egy példányban meglevő, féltve őrzött, megkopott felvételeket is elraktározhatjuk benne, a kölcsönkért képek beszkennelése és digitális feljavítása után.

A mi digitális képkeretünket úgy programoztam be, hogy este fél hétkor automatikusan bekapcsoljon, 10 másodpercig mutasson egy képet, majd random, azaz véletlenszerű módon egy másik fotóra váltson. Így megy ez az este 10 órai automatikus kikapcsolásig. Pár hónap alatt megszokott tárgygyá vált a lakásban, néha észre sem vesszük a képek vibrálását, de alkalmanként megállunk előttük, belefelejtkezve a képek kínálta emlékekbe.

* DOBOS Marianne, *Sorsfordító Karácsonyok* (1944, 1956, 1989), Ráció, Budapest, 2009.

A legutóbbi szemlélődésemkor egy régi karácsonyi pillanatkép előtt álltam meg, a nagyszüleimmel vagyok lefotózva, a sárbogárdi családi ház karácsonyfája előtt. Nagyapám kezét fogom, még nem vagyok kétéves sem, nagyapám (gyorsan utána számoltam) éppen hatvanhárom éves. Majd vált a gép, s éppen a legutóbbi karácsony csoportképe tűnik fel, ahol a hatvanhárom éves édesapám mellett a legkisebb, kétéves lányom áll. Nagyapa a szeretett unokájával. Belém hasított a fájdalom a hirtelen elvesztett apa hiánya miatt, aki pár héttel az örömteli karácsony után ment el, akit egyúttal irigylek is, mert milyen jó volt neki, hogy az édesapja kilencvenkét évig élt. S milyen jó volt nekem, hogy a felnőtté válás rögzös útján a nagyszüleim is végigkísérhettek, míg az én gyermekeimnek csak ezek a digitális valóságban rögzített emlékfoslányok maradnak meg.

Sorsfordító karácsonyok békeidőben? Nagyapáim embert próbáló időszakokat éltek át, háborúkat, diktatúrákat, jogfosztásokat és vagyonelkobzásokat, apai nagyanyám három fiút hordott ki és szült meg a világháború vérzivarában. És a lelki, a háborús fizikai sérülések ellenére tovább éltek, mint a szüleink, akiknek az elvesztése alapvetően alakítja át az életünket.

Az embert lassan, de kegyetlenül felörlő mindennapok között már alig vesszük észre az ünnepeket, pedig – ahogy arra a jelen kötet bíborosi ajánló szavai is rámutatnak – „az ünnep szentsége mindig erőt adott a legnehezebb földi pillanatok elviseléséhez”. S erre az erőnekünk, a békeidők veszteségeinek is szükségünk van. Eszembe jut az anyósommal együtt töltött utolsó szent-

este, ahogy egymás kezét fogva imádkoztunk a gyógyulásáért. És aztán a következő év csendes szentestéjén magamban Istent vádolva azt kérdeztem: miért csak ennyit ér az ima? Nem is sejtettem, hogy egy hónap múlva még kevesebben leszünk.

Meg kell erősíteni a hitünket, a hitemet, hogy el tudjuk viselni mindazt, amit ránk mértek, és erőt éppen a régi karácsonyok, a születés szentségéből meríthetünk. „Vizsgáztatom könyvemben az ünnep kisugárzó erejét – írja Dobos Marianne –, és egyben az emberekben mégiscsak megmaradó ünnepet teremteni akaró elszánást. Kitartani az ünnep szellemiségénél, és ugyanakkor megkeresni a minden egyes emberben benne élő erőt a jó keresésére, a szeretet isteni és emberi törvényének megélésére, a poklok ellenében feltűnő cselekvő erő fényességére.” Vizsgáztatom magamban az ünnep kisugárzó erejét – mondom vele és utána –, írásait, beszélgetéseit használva sorvezetőként abban a szellemi és érzelmi utazásban, amit könyve forgatása jelent, s közben a saját életem sorsfordító állomásait is értékelem.

Banális téma, banális a karácsony, banális téma az ünnep ereje és az ünnep jelentőségének a csökkenése is, mondhatná a 20. században kiégetté, megfásulttá, reményvesztetté vált, a szakralitást, a hitet maga mögött hagyó posztmodern ember. De biztosan így van ez? Nem kellene újra beszélni az ünnepről, és nem kellene – akár a művészet és a példaadás erejével – segíteni azoknak, akiket nem érint meg az ünnep? „Hát miért olyan banális téma az, hogy a karácsony annyi sok ember szívéből nem tudja kicserélni az irigységet a békés szeretettel?” –

teszi fel jogos, aggódó kérdését Ady a Szabadság 1900. december 16-i számában.

Dobos Marianne gazdag kötete éppen erről szól. Az ünnepek és a mindennapok varázsáról. Az a fontos, amit az előszóban írt: „az ünnep lehetőségét továbbadó emberek helytállásának üzenetét formáltam könyvvé, nem unokáink, hanem a mi magunk, a mostani nemzedék számára. Úgy vélem, ezekre a példákra ma van igazán szükség. Egy újabban ismét alakuló szeretethiányos globalizációban.” Szükségünk is van erre, mert ha mi nem találunk vissza a helyes útra, akkor gyermekeink, unokáink sem fogják érteni az elődök példáját.

„A mi korunkban nem szabad hevílni. Ma már az idealizmust nemcsak védeni, de megsíratni sem szabad. Józannak, okosnak, hidegnek kell lenni, s ami fő: *türelmesnek*. A mi korunk már ünnepelni is csak türelmeségből ünnepel. Az elődök ünnepeltek, ünnepeljünk mi is. De szükségét az ünnepnek nem érzik, jelentőségét nem akarják tudni, értékét nem képesek az egész emberiség közkincsévé tenni. Nagyon elkopott már a mi hitünk. Pedig a hit szüli az eszmét, s a hit viszi diadalra is. A hit ad célt az embernek, cél nélkül nincs élet, csak tengődés és vegetáció. Úgy rémlik nekem néha, hogy az a kor támadt fel, amely az istenembert szülte. Cél, melegség, szeretet, ideál, lélek nélkül bolyong az ember, s amit tesz, az öntudatlan, amivel dicsekszik, beteges láz, megbomlott agyvelő.” Ha 1899-ben igaz volt, amit Ady írt a korszellemről, akkor mit mondhatunk ma? A régi ünnepekre, karácsonyokra, elvesztett szeretteinkre és az ittmaradtakra gondolva adjon nekünk erőt Dobos Marianne kö-

tete, a sorsfordító karácsonyokba és a sorsfordító feltámadásokba vetett hit, valamint Adynak a feltámadás ünnepéről írt sorai:

„Mióta a földre szállt Igazság meghalt a kereszten csüfos halállal, de feltámadt az egész mindenséget beragyogó diadallal, hányszor tévelyedett el már az emberiség!...

De a feltámadás ereje mindig megmenti. A Messiás még mindig a földön van. S míg egy ember van, ki az eszme diadalában hinni tud, folyik a megváltás.”

(2009)

Haza és szabadság

Haza és szabadság

„Haza és szabadság, ez a két szó, melyet
Először tanuljon dajkától a gyermek,
És ha a csatában a halál eléri,
Utószor e két szót mondja ki a férfi!”

(Petőfi Sándor: *A magyar nép*, 1848)

„Ríva fakadsz, hogyha magyar a hited,
Ha hazádat s szabadságod szereted.”

(Petőfi Sándor: *Hány hét a világ?*, 1848)

A hazaszeretetről

„Mentsük meg a hazát! Veszély tornyosul hazánk felett. Ezt már nagyon sokan elmondták, de a köznép mai napig sem tudja, micsoda veszély ez, mely hazánk felett tornyosul.” E néhány szigorú mondatot nem napjaink valamilyen politikusa vagy a média által felkent értelmiségi prófétája mondta, hanem a magyar líra egyik legnagyobb mestere, Arany János vetette papírra 1848-ban. A mi édes anyanyelvünkön oly gazdagon megszólalni képes poétánk a forradalom kitörését követően, 160 évvel ezelőtt jogosan féltette hazánkat. Mennyi bajjal, mennyi nehézséggel, mennyi megoldandó politikai, gazdasági és kulturális feladattal kellett szembenézniük a függetlenné vált országot irányítani és megvédeni akaró magyaroknak. Mert gond volt bőven, Arany is hosszan sorolja ezeket: „Rendes, kitanult katonánk kevés van, annak egy részét is [...] méltatlan háborúban tartják. [...] Az a baj, hogy a bécsiek nem

felejtetik a zsíros koncot. Csak úgy nyúltak ők Magyarországra, mint egy pénzes ládába: de most a nemzet észrevette, hogy tárva-nyitva a láda, bezárta azt, kulcsát Kossuthnak adta, hogy akkor vegyen belőle, ha a nemzet parancsolja.”

A lelünkig hatoló dőfések, az identitásunk egyre foszladozó szövetét mélyen felhasító lépések azonban mindig annak tulajdoníthatók, ha az országot olyanok irányítják, akik nem szeretik a hazát, a nemzetet, a nép egyszerű, dolgos fiait, az tehát a baj, „hogyan sokan a mi nagy uraink közül, oldalba rúgván a népet, melynek zsírján oly vastagra híztak, Béccsel cimborálnak hazájuk ellen, s úgy tesznek, mint az a madár, mely tulajdon fészket elkeveri. Nehezen esik nekik az a szó, »egyenlőség« – mert eddig oly nagynak képzeltek magukat más emberhez mérve, mint egy kútágas. Nehezen esik nekik, hogy ezután a szegény ember fia is lehet miniszter, ha esze van: azt hiszik, hogy a főfő hivatalokra isten csak őket teremtetten. [...]”

De van még egy baj; ez a legnagyobb. Ez a fő forrása minden bajnak. A magyar nép nem akarja látni a veszélyt feje felett, nem látja a mélységet, melyben féllába már benne van. Viszálkodik, civakodik, apró-cseprő panaszkodással kötekedik. [...]”

Panaszunk van, hogy ez az országgyűlés nem intézte el minden bajunkat, s az igaz, hogy érettünk többet is tehetett volna. [...]”

Hiszen mi az az országgyűlés? Mi vagyunk az, magunk, a nép; a mi képviselőink ülnek ottan. Ha tehát ezen országgyűlésre, tapasztalatlanságból, oly követeket találunk is választani, kik várakozásunknak meg nem felel-

tek, abból nem a következik, hogy hagyjuk veszőben a hazát, hanem az, hogy jövőre szemesebbek legyünk, s jobban megválogassuk barátainkat.”

Magyarország felett hasonlóan sötét fellegek gyülekeznek, mint dicsőséges forradalmáraink honvédő harcának éveiben. S ma sem csak a távoli vidékekről a szél által fölének fűtt felhők fekete esőcseppjeitől kell féltünk ősi földjeink gyenge növényeit, hanem a saját forrásainkat, patakjainkat, folyóinkat beszennyező gondatlan vagy szándékosan ártó itthoni kezekről is. Azoktól, akik nem szeretik, nem becsülik a hazát. Csak elvárásaik vannak, mert azt hiszik, hogy csak a hazának vannak kötelességei velük, a kiváltságosokkal szemben. S észrevétlenül az ő példájuk válik általánossá, viselkedésük, kiforgatott erkölcsük lassan felszívódó méregként fertőzi meg a kisembereket is, akik már egyre kevésbé tudnak és akarnak tenni valamit a hazáért.

A cselekvő igen van itt a hangsúly: tenni valamit, cselekedni, elvégezni a kötelességet, a ránk rótt s az önként vállalt feladatokat. Mert a hazaszeretnek a tettekben is meg kell nyilvánulnia, minden – látszólag a haza nagy dolgaitól független – cselekedetünk mögött bűvópatak-ként kell jelen lennie: mikor kitakarítjuk a lakásunkat, rendesen felöltöztetjük az iskolai ünnepségre induló csemeténket, mikor megmetsszük a szőlőt, felássuk a konyhakertet, részt veszünk a templom kimeszelésében, mikor meglátogatjuk a nagyszüleinket, kimegyünk a temetőbe, virágot teszünk a vázába, mikor részeseivé válunk a szűkebb és tágabb közösségeink ünnepeinek. Aki szereti a hazáját, az nem elmegy, hanem visszajön, nem el-

vesz, hanem ad, nem egyedül akar boldogulni, hanem hozzá akar tenni valamit, egy kis darabot a közös nyelv, az együtt megélt dolgok emléke és a közös múlt által abroncsként összefogott valóságalmazhoz, a nemzethez, a hazához.

Egy nemzet úgy is fel tud bomlani, egy haza úgy is meg tud semmisülni, hogy az ország szuverenitása nem sérül, hogy az emberekké, lakossággá egyszerűsített korábbi polgárok, hazafiak biológiai életfunkciói tökéletesen működnek. Ha hanyatlik egy nemzet, akkor ez nem a nagy filozofikus, alkotmányos, politikai kereteken, hanem éppen ez egyszerű, hétköznapi dolgokon látszik meg először: a rendezetlen előkerteken, a piszkos parkokon, az elhagyott házakon, az elhatalmasodó önzésen, az egyéni menekülési stratégiák kidolgozásán, az ünnepek figyelmen kívül hagyásán, és a példamutatás nélküli parttalan szónoklatokon, amelyek az erkölcs fontosságáról, a törvények betartásáról, valamint a haza szeretetéről szólnak. Szavak tettek nélkül. Elvárások példamutatás nélkül. Jogok kötelességek nélkül. Pedig még a Pallas Nagylexikonának egykori szócikkírója is azt üzeni az olvasó utókornak, hogy „a nemzetek akkor bomlanak fel, amikor a hazafiság érzése nem védi meg többé őket a nagy megpróbáltatások idején”.

A magyarság, illetve az egykor volt nemzet romjain hiénaként falatozó technokrata világpolgárok uralta országunk talán már itt tart. De mi csak nézzünk vissza egykori forradalmunk nagyjaira, s keressük egymásban Petőfi arcát, Jókai szemét, Kossuth lelkesen lendülő karját, Batthyány tört magyarsága mögötti ragaszkodását és

kitartását, Széchenyi szárnyaló szellemét, Deák ravaszságát, Arany keserédes mosolyát. Vagy csak olvassunk néha régieket; én mostanában Mikszáth cikkeit, karcolatait, vagy éppen Illyés Gyula naplóit forgatom a hazaszeretet breviáriumaként, mindig rátalálva egy-két lélekerősítő mondatra: „Irányunk a hazaszeretet – írta Mikszáth a Magyar Néplap szerkesztőségi üzenetében 1874-ben –, de az okos hazaszeretet, mely nem hajt lehetetlen túlságok után, törekvésünk a szabadság, de a célszerű szabadság, mely a viszonyok korlátai között csak addig terjeszkedik, ameddig takarója ér.” Egy másik lapszámban pedig ez olvasható: „Ezentúl is az igazság és hazaszeretet lesz a mi politikánk és irányunk: az igazságtól tágitani sem nem fogunk, sem azt agyon nem hallgatjuk, mert elvész azon ország, melynek polgárai nem keresik az igazságot, hanem a közönyösség köpenyében burkolóznak előle.”

A szabadságról

Sokunknak hiányzik a kényszeresen megújított Kossuth Rádió egykori szignálja. Mélyen belénk ivódott a dallama, a furcsa, kissé nyekergős hang, amely dacára az éppen aktuális magyarországi helyzetnek, az itthoni állapotoknak, büszkén hirdette a világnak, a határon túli és a nyugati magyarságnak is, hogy „Éljen a magyar szabadság! / Éljen a haza!” Volt abban valami pikáns, a szocialista lét abszurditására jellemző sajátos íz, hogy éppen a diktatúra éve alatt dúdolhattuk naponta sokszor ezt az apró kis lá-

zadásként, magunkba fojtott büszkeségünk kifejeződéseként is értelmezhető két sort, pedig mindenben lehetett részünk ebben a megcsonkított, megtört lelkű kis hazában, csak szabadságban nem. Nem lehetett szabadon cselekedni, vallást gyakorolni, egyesületet alapítani, gyülekezni, véleményt kifejezni, beszélni, írni és gondolkodni, sőt még ünnepelni sem. A rendszer kötelező ünnepei ránk oktrojált, vörösbe burkolt össznépi hazugságperformanszként szorították ki a magyarság hagyományos vallási és nemzeti jeles alkalmait, amelyeket nem lehetett szabadon megünnepelni. S mindehhez még jó pofát is kellett vágni: egyenmosollyal az arcukon, zászlót lengetve vonultak fel hazánk dicső fiai és lányai. Egy szabad világban a felszabadult, őszinte ünneplésnek előfeltétele a polgárok önkéntes elhatározása, azaz a közös szabad akarat az ünnep megtartására. De a diktatúra alatt „március tizenötödikén is mindig a gumibotok ünnepeltek a legszabadabban” – írta Csoóri Sándor 1989-ben a *Mi a magyar, ma?* című esszéjében. Mennyire összecseng ez Kiss Benedek *Sötétlik világos avagy a költő lázálma a kuckorításban* című '89-es versével: „Március tizenöt / ezer a gumibot. / Ezer a gumibot / március tizenöt. // Mit is akartam én, / Én, csenevész kölyök? / Ezer a gumibot / március tizenöt. // Lehetne április / gumibot akkor is. / Május vagy december / mi ember az ember? // Október is jövend: / kettő is. Egyike / öli a másikat / Iga már, nem Ige. // Március tizenöt / ezer a gumibot. / Nyögnék a temetők / mélyükben hánytorog / hány csenevész kölyök! // Március tizenöt / zászlódís a város. / Világlik a sötét. / Sötétlik Világos.”

Az is jelképes persze, hogy éppen a mai, állítólag szabad világban cserélik le a Kossuth Rádió nevét, valamint a verbunkos nótából ismert szignálját. Mert mára minden formálissá, kiüresedetté vált, a lassan visszaszerzett ünnepeinket pedig új, most már divatból és üzleti profit megszerzése céljából importált idegen szokások, mediatizált ünnepi alkalmak akarják kiszorítani. Ennek jó táptalaja a társadalmat láthatatlan fátyollal betakaró részvétlenség, önzés és közöny. Irigykedve olvassuk Csoóri Sándor 1989-es euforikus tudósítását az első szabadon ünnepelt március tizenötödikéről: „Sodró és felejthetetlen nap volt. Fölszabadult tömegek az utcán, saját szerepük tudatával. A nemzet, végre, négy évtized után visszavette a párthatalomtól legmagyarabb ünnepét. Mosolyogva, vér nélkül vette vissza, amit durva megfélemlítéssel és cinizmussal kétszer is elvettek tőle. Aki ezen a napon a független fölvonulókkal végiggyalogolta a várost a Petőfi-szobortól a Szabadság téren át a Bem-szoborig, és este még a Várban is csatlakozott a fáklyás menethez, az érezhette: nincs veszve még az ország, sőt szétesve sincs annyira, amennyire azt hinni lehetett, mert ha a nemzeti tudatát nagy meszelőkkel megpróbálták is összemazsolni a szocializmus s a kommunizmus festőlegényei, érzelmeink a szürke években is épek maradtak, és még megmenthetnek bennünket.” S engem még az a folytatás sem ábrándított ki, hogy akkor sokakat „villámcsapásként ért a hír, amikor másnap kiderült, tizenötödikén nemcsak a Petőfi-szobornál gyűlt össze százezer magyar, hanem Bécsben, a Mariahilferstrassén is, hűtőládát vásárolni, videót, habkeverőt, szabadvilági csecsebecsét”.

Mert ez is annak a hatása, ahogy az elfojtott szabadság hirtelen elementáris erővel a felszínre tört, s hogy a vásárlási mánia azóta életmóddá vált, az már az új, globális világ értékrendjével, piaci érdekeivel, a médiából ránk ömlő korszellemmel, és nem csupán a magyarság gyengülő identitásával magyarázható.

A szabadság olyan, mint az egészség, amíg nincs semmilyen betegségünk, könnyen elfelejtkezünk testünk, lelkünk ápolásáról, egészségünk megóvásáról. Az egészséget, a fizikai erőt, a remek kondíciót, a jó szellemi teljesítőképességet természetes dolognak tartjuk, fiataleknak végképp nem számolunk az idő múlásával, a lassan, alatomosan megjelenő vagy a hirtelen ránk szakadó súlyos bajok kialakulásának a lehetőségével. Az egészség hiánya csak betegen jelent a kóros állapot okozta fizikai szenvedésén túli lelki, szellemi fájdalmat. A szabadság hiánya is csak akkor hasít belénk, amikor kalodába zár bennünket a zsarnokság, vagy amikor megcsap bennünket az önkény szele. Ezt érezhettük 2006. október 23-án, amikor a hatalom sunyin szétverte a békés ünneplőket, szelíd, kedves asszonyokat, tisztességes szándékú férfiakat. Az ütlegetések, a fröcsögő vér, a kilótt szemek, a megvert, megrugdalt emberek látványa reflexszerűen előhozta a szocialista diktatúra idején mélyen belénk égett, már-már elfelejtett félelemérzést. Az igazságosságot, a méltányosságot s gyakran a jogszerűséget is nélkülöző eljárások újabb mély sebeket ejtettek lassan gyógyuló lelkünkön. Hogy ez ne ismétlődhesen meg, s hogy az embereknek egy jelentős része ebben a méltatlanul megosztott társadalomban ne úgy vélekedjék, hogy „megérdemelték, amit

kaptak, minek mentek oda randalírozni”, s hogy a passzív vagy közönyös polgárok ne tévesszék össze a békés ünneplőt vagy a méltósággal tüntetőt a valóban randalírozó, bomlasztó huligánnal, ezért óvnunk kell a szabadságunkat, a haza, a nemzet szabadságát is, és mások szabadságát is. Azokét is, akik elítélik a demonstrálókat, akik 1848-ban sem mentek volna át a Lánchídon Budára, nem nyomtattatták volna ki a 12 pontot, s nem szabadították volna ki Táncsicsot a börtönből, hanem félve vagy rosszszallóan, esetleg az érdektelenség álcája s a gondosan bezárt ablakaik mögé bújva csak meglesték volna a pesti forradalmi ifjúság lelkes tagjait. Azt a tényleges kisebbséget, amelyik egy új, független Magyarország víziójának tudatában fordult szembe a császári hatalommal, s akiknek az igazságát a honvédő harc népmozgalommá, nemzeti szabadságharcra teljesedése igazolta.

Nem véletlen tehát, hogy a személyi és a nemzeti szabadság, az ország függetlensége olyan hangsúlyosan jelent meg 160 évvel ezelőtt forradalmunk programjában, s éppen ezzel magyarázható, hogy a '48-as polgári forradalmak helyszínei közül csak nálunk, magyaroknál tudott a forradalom évfordulója az egyik legfontosabb nemzeti ünneppé válni. A magyarokon kívül Európában sehol sem ünneplik a budapestinél egyébként véresebb márciusi forradalmakat, mert a polgári átalakulás programja, a nemesi kiváltságok lebontása a történelem logikája szerint az egyébként elbukott forradalmaktól függetlenül is megvalósult, megvalósult volna. Nekünk azonban a szabadság programja tette oly fontossá és jelképértékűvé már a kor gondolkodói és cselekvő harcosai, dolgozói, de az utókor

számára is március idusának vértelen fordulatát, majd az azt követő másfél év szabadságharcát. „Hol a szabadság, ott van a haza” – írta Petőfi Sándor *A gyűldei ifjakhoz* című versében 1845-ben, s mi jól tudjuk, nincs még egy költő, aki annyit írt volna a szabadságról, mint ő. A legszébb, legmagasztosabb jelzőkkel illeti verseiben a szabadságot, amely drága (*Azokhoz az én jó pesti pajtásaimhoz*, 1845, *Péter bátya*, 1849), szép (*Ha az isten...*, 1845, *Kit feledni vágytam...*, 1847), szent (*Első esküm*, 1847, *Beszél a fákkal a bús őszi szél...*, 1847, 1848, 1848), árva (*Majtényi síkon*, 1847), százszorszént égi (*Levél Arany Jánoshoz*, 1847), édes (*A rab*, 1847), fönséges (*A szabadsághoz*, 1848), s amely maga a szentség (*Háború volt...*, 1847), lelkünk istensége (*A csárda romjai*, 1845).

Alkalmanként vegyük újra elő Petőfi verseit, mert tőle megtanulhatjuk, hogy „édes a szabadság tiszta levegője” (*Az erdei lak*, 1845), s ahogy *Az apostolban* írja, „egy közös jó van, miből / Egyenlőn jár mindenkinek / A rész, s ez a közös jó a szabadság!” S persze az is jó volna, ha megint igaz lenne az, amit Jókai Mór állított rólunk a *Szent és nem szent háromságok* című kis írásában: „Hármat imád a magyar: Istent, hazát és becsületet.”

(2008)

Márciusi Charta

*Továbbélő metaforikus versszerűség
Csoóri Sándor esszéjében*

2007 májusában újra megpezsdült valami Csoóri Sándor körül: ekkor jelent meg a sok támogató és legalább ugyanannyi ellenvéleményt hozó politikai esszéje, a Márciusi Charta nevű civil értelmiségi mozgalom lelki-szellemi-politikai alapvetése. A magyar társadalom döbbenetes kettészakítottságában érthető, hogy a mozgalom rögtön pártpolitikai színezetet kapott, s így Csoóri írásának pártpolitikai argumentumaira fókuszáltak az értelmezők. Leginkább azok értékelték a hangosabb, a mediatisált közélet színterére való visszatérését, akik hozzá hasonlóan látják a nemzet, a haza ügyét, s egyetértenek azzal a vastkos kijelentésével is, amit az ideai népszavazási kampányban fogalmazott meg: „az utolsó hat év kormánya nemcsak magyartalanította, de mivel már elgyöngített minket, az utolsó darab kenyérünket és az utolsó forintjainkat is elvennie tőlünk, és szívre tett kézzel átkeresztelné hazánkat mások országává”.

Voltak olyanok is persze, akik lesajnálóan vagy megvetéssel nyilatkoztak az állítólagosan avított nézeteiről, divatjamúlt nyelvhasználatáról, patetikus megközelítéséről, s arról a már Illyés esetében is nevetségesnek tartott művészi szerepvállalásáról, amely a modern, felvilágosult, 21. századi európai értékrendnek megfelelően végképp mül-

tatlannak bélyegzendő, mert szerintük egy kortárs író, költő vagy ne foglalkozzék politikával (még a műveiben se tematizálódjanak a nagy nemzeti sorskérdések, ha vannak még ilyenek egyáltalán), vagy korszerűen, a politikai korrektség jegyében tegye ezt. Nevezetesen annak az írónak a politikai tevékenysége fogadható el értékként, aki mindig szigorúan a liberális politikai korrektség íratlan keretein belül marad, legyen szó akár nyilvános szerepvállalásról, akár politikai esszéírásról, s aki ezt megfelelően úzi, az akár jogosan odaítélt Kossuth-díjjal is jutalmazható. Ha nem jó oldalon vállal szerepet, nem a jó oldal nevében és értékei mentén szólal meg, azzal kiírja magát a kortárs irodalomból, felcseréli a művészetet a politikára, bizonyosan retrográd ember, s nem felvilágosult européer.

Csoóri egyik bírálója, Gerő András az egyik televíziós vitaműsorban kifejtette, hogy azért sajnálja „ezt az embert”, mert a *Márciusi Charta* teljes aránytévesztés. A Csoórral együtt érzők joggal vetették fel, hogy már eleve az erősen sértő, ahogy Gerő a műsorban többször személytelenül, nevében nem nevezve beszél jeles költőnkéről, de a legdurvább kontaminációja az, ahogy a *Márciusi Charta* levelét a szokásos antiszemita kártyával akarja hitelteleníteni:

„Kétségtelenül igaz az, hogy egy erkölcsi felkiáltójel akart lenni ez az ember, csak ugye nem tudom, hogy Magyarországon [...] van-e olyan ember, akinek van olyan erkölcsi hitelessége, kredibilitása, hogy számon kérheti más emberektől, hogy erkölcsileg teljes mértékben mit csinálnak. Mert én nem gondolom, hogy Csoóri Sándor hitelessége csorbítatlan.

Én azt gondolom, hogy a '90-es évek elején ő egy erősen – azt tudom mondani – antiszemita olvasatú cikket írt az akkori liberális pártról, ami nagyon sokak szemében megrendítette azt a fajta erkölcsi tőkét, amit Csoóri a kommunizmusban felhalmozott, noha az is egy ambivalens politikai tőke volt, de megvolt ez a tőke.”

A hivatkozott *Nappali hold* című esszé volt a diktatúra összeomlása utáni első olyan casus belli, amely alkalmat teremtett volna a rendszerváltást túlélő, sőt a nyolcvanas években a szervezet '56-os erkölcsi tőkéjét többé-kevésbé visszaszerző Írószövetség szétverésére. Amit nem sikerült elérni a nagy erejű esszé megjelenését követő kilépésekkel, azt végül a szintén antiszemitának bélyegzett 2004-es Döbrentei-beszédet követő hecckampánnyal oldották meg: szervezeti szinten is két részre szakadt a magyar írórtársadalom.

A *Márciusi Charta* megjelenése túl annak politikai, erkölcsi tartalmán, azért is zavarba ejtő, mert Csoóri Sándor olyan mély és összetett költői nyelven képes megszólítani az egyre profánabb propagandaszövegekhez szoktatott közönségét, amely két szempontból is új, pontosabban újraaktualizált üzenetet hordoz magában: egyrészt figyelmeztet arra, hogy a társadalom egészét érintő súlyos, nem esztétikai jellegű kérdések felvetésére, éppen annak esztétikai értelemben is dramatizáló jellege miatt, igenis alkalmas lehet a metaforikus beszédmód. Másrészt a magyar nyelvet elsilányító tömegmédiumban megszólaló, a politikai zseni vagy a fergeteges elemző, esetleg a művelt, kiváló kommunikációs képességű elitértelmiségi szerepében tetszelgő közéleti szemé-

lyiségek előtt is magasra teszi a lécet: élni kell a magyar nyelv varázslatos gazdagságával, ma is óvni és ápolni kell anyanyelvünket, természetesen annak a többségnek is, akiknek a tehetsége meg sem közelíti Csoóriét. De *A félig bevallott élet*, az *Utazás, félálomban*, a *Tudósítás a toronyból*, *A költő és a majompofa* vagy a *Készülődés a számadásra* című esszéketek szerzőjének nyelvi gazdagsága, a politikai, közéleti tartalmú esszé nyelvi, beszédmódbeli kereteinek a tágitása mindig is sajátja volt Csoóri prózai írásainak, ahogy Vasy Géza fogalmazta meg: „Amit nem lehet elmondani versben, amit – bármilyen meghökkentő is – elmosna, megszelídítene a versbeszéd vagy bármilyen más képes beszéd, azt tanulmányban, esszében kell – kellene, kellett volna – megfogalmazni.” S valóban, a diktatúra lazuló keretei mind több lehetőséget adtak a szépirodalomnak a képes beszédre, s ez „a szikárabb tanulmányt, a szókimondóbb esszét zárta még sötétebb falak közé, mert tudta jól maga is, hogy az egyenes beszéd a legnagyobb ellensége. Ha meg akart mutatkozni, ha nyilvánossághoz akart jutni, az esszének is a képes beszédet kellett választania. Versszerű lett hát az esszé is, s nem azért, mert például Csoóri Sándor költő, s nem is azért, mert mint többször leírta, esszéiben érzelm és gondolat egyenrangú, s mindig az ihlet vezeti, s nem az előzetes tervezés, hanem azért, mert még így is sokkal kevesebbet mondhatott ki, mint amennyit kívánt volna.”

A mai olvasók ezek után joggal kérdezhetik, mi végre kell így kezdeni egy felhívással, egy jajkiáltással felérő politikai, közéleti nyílt levelet: „Akárhova lépünk, kő csikorog a lábunk alatt. Akárhova nézünk, korhadozik az ég

fölöttünk, mint az üresen maradt istállók mennyezete. Meg szeretnénk határozni a helyzetünket, szélben és nap-sütésben, de nem tudjuk, mert a nyelv elmenekül előlünk.” Éppen azért, mert elmenekül előlünk a nyelv, mert a diktatúra lebontásakor nem sikerült a nyelvünket, szavaink eredeti jelentését visszaszerezni, s általánosan elfogadottá tennünk azt, hogy a jelentéshez való ragaszkodás erkölcsi kötelessége a szabad világ írástudóinak. S éppen a konzervatív politikai oldal nyelvi háborús veresége, a szocialista nyelvhasználat továbbélése miatt hiteles Csoóri politikai esszéinek azon következetessége, hogy prózai szövegei továbbra is versszerűek, ám most már nem azért, mert még így is sokkal kevesebbet mondhat ki, mint amennyit kívánt volna, hanem mert ma sokkal többet kell kimondania, mint amit a metaforikus versszerűség nélkül képes lenne kimondani. Ez a beszédmód ma az egyik záloga lehet, Csoóri esetében pedig egyenesen előfeltétele a lényeges dolgok kimondásának, a politikai-közéleti médiadiskurzuson túli hiteles megszólalásnak, s ezzel azok is tisztában vannak, akik a mives beszéd mögött nem az igazságot, a *mi* jogos igazságainkat, hanem csupán a magyar nép lesajnálódó, lenézendő romantikusságát, patetizmusát és butaságát akarják felfedezni.

(2008)

Írószent vagy dilettáns?

Wass Albertről

„A jobboldal írószentje ma egy Wass Albert nevű dilettáns” – ez a sommás, irodalomtörténeti szempontból minden bizonnyal nem túl alapos utánolvasásról tanúskodó kijelentés Debreczeni Józseftől származik, aki az *Írástudók ájulása* című cikkével (Népszabadság 2006. március 11.) a jobboldal és a jobboldallal szimpatizálók válságos szellemi, morális állapotát akarta bizonyítani. Debreczeni durva, sértő állítása csak annyiban lehet figyelemre méltó, hogy a Wass Albert körül az utóbbi egy évtizedben kialakult honi diskurzusban ez a mondat kifejezetten esztétikai jellegű kijelentésként értékelhető, azaz a baloldali médiaguruk egyike Wass szalonképtelenségét, a körülötte kialakult rajongói kör értékválságát, a társadalmi méretű megmozdulások abszurditását nem azzal akarta kifejezni, hogy Wass Albert politikai szerepéről, állítólagos nyilas, fasiszta, hungarista, háborús bűnös múltjáról tett említést, hanem kijelentette, hogy tehetségtelen, sőt dilettáns szerző. Miközben tisztában vagyunk azzal, hogy a 20. század örületes stílus- és formakavalkádjában, az egymást kioltó irányzatok, izmusok özönében nehéz vitathatatlan érveket felhozni valakinek a nemzeti kánonban való vezető szerepe mellett vagy éppen ellen, de azért azt még csekély műveltséggel és olvasottsággal is meg tudja állapítani az

értelmiségi olvasó, hogy dilettáns-e egy bizonyos szerző avagy nem.

Wass Albert születésének 100. évfordulója kapcsán újra felerősödnek a körülötte tapasztalt viharos viták, ezért úgy tűnik, hogy az esztétikai jellegű megjegyzések is elsősorban a valahova-tartozás tudatát jelzik, azaz identitáskérdéssé, nem pedig szűkebben vett irodalmi, szakmai kérdéssé válnak. Tehát – hogy ellentmondjunk az előző bekezdésben megfogalmazottaknak – ebben a kontextusban Debreczeni mondata is elsősorban politikai hovatartozásáról, preconcepciójáról, s nem Wass Albert tényleges írói kvalitásáról árulkodik. Valójában Tamás Gáspár Miklós szellemeskedő meghatározása mellé tehetnénk, szerinte Wass volt az „egyetlen szórakoztató fasisztánk”. Ugyanakkor a „másik oldal” képviselői is hasonlóképpen identitáskifejeződésnek, s nem időtálló esztétikai ítéletnek tekintik a Magyar Nemzet Wass Alberttel foglalkozó, érzelmileg erősen túlfűtött cikkeit, amelyek egyenesen Jókai örököseként, munkájának folytatójaként, a 20. század nagy magyar írófejedelmeként értekeznek a szerzőről. Pósa Zoltán a Magyar Nemzet 2008. január 8-i számában *Századik születésnapján hazatalált* címmel közöl lírai méltatást Wassról, amelyben Erdély mesés ajkú írójának és költőjének, a legmagyarabb amerikai emigráns alkotónak, a dél-amerikai mágikus realisták magyar rokonának titulálja Wass Albertet, s azt állítja, hogy „mára a Kárpát-medence egyik legnépszerűbb, legkedveltebb írójaként tartjuk számon”.

S valóban, Wass Albert olvasottsága hihetetlen mértékű lett, film készül róla, őt idéző irodalmi estek sorát ren-

dezik még a legkisebb faluban is, s könyveinek két kiadója jelentős üzleti sikereket tudhat magáénak, még e sorok íróját is rendszeresen hívják Wass Albert irodalmi estekre előadni, pedig most először írok róla néhány keresetlen mondatot (ennek két következménye lehet: ezentúl nem hívnak, vagy a jövőben nem tudok mire hivatkozni az invitálások udvarias visszautasításakor). A Wass Albert-problémával csupán most szembesülő olvasó ezek után jogosan teszi fel a kérdést: akkor most dilettánsról avagy látnoki tehetségű zseniről van szó? Az igazság valószínűleg a kettő között van, egy nagy tehetségű, kiváló stílusérzékű, ugyanakkor a giccsre, a túlzott romantikázásra, a túlbeszélésre, a közhelyes erkölcsi prédikációra hajlamos íróval van dolgunk, s minderről már az indulás időszakának visszhangjai is meggyőzhetnek bennünket. S persze a legnagyobb túlzással sem nevezhetnek egy olyan szerzőt dilettánsnak, aki a két világháború közti Magyarország legrangosabb irodalmi kitüntetésének, a Baumgarten Ferenc Ferdinánd által alapított irodalmi díjnak a birtokosa, s akit – a Reményik Sándor halálával megüresedett helyre – tagnak választanak az írótársak a Kisfaludy-társaságba.

Wassra már a Nyugat is felfigyelt, Schöpflin Aladár a folyóirat 1935/7. számában a talán legsikeresebb Wass-regényről, a korai *Farkasverem*-ről értekezik.

„Kemény János enyhe optimizmusának elképzelni is nehéz gyökeresebb ellentétét, mint az a sötét-látás, ami Wass Albert *Farkasverem* regényéből penetránsan árad. Ez a regény a magyar irodalom általános mértékével mérve is jelentős írói képességeket mutat. Az erdélyi írók nép-

szerűvé válásának minden bizonnyal egyik tényezője, hogy témáikban, az általuk szóba hozott életkörülményekben is egészen más anyagot hoznak, mint a budapesti irodalom túlnyomó része. [...] Wass Albert témája a mezőségi régi főúri családok élete. Az író olyan realiztikus vonásokkal ábrázolja ezt a különleges életformát, hogy szinte kulcsregényre kell gondolni. Nyomasztóbb és lehangolóbb valamit alig olvastam hosszú idők óta, mint ez a regény. Egy társadalmi osztály pusztulása van benne ábrázolva, nem a külső körülmények kényszere alatt, hanem belülről, belső energiáinak kihalása miatt. Ez az osztály, amelyet az író nyilván átélésből ismer, önként, önmagától, csaknem tudatosan megy a végső romlásba. Egykori politikai hatalmának elvesztése, anyagi lehetőségeinek kénytelen megcsönkulása, a történelmi okokból eredő többi változás csak másod-harmadsorban oka ennek a romlásnak, elsősorban az egyes emberek minőségi leromlottsága, életenergiák bénulása rothaszt el mindent. A szereplők közt alig van, aki többé-kevésbé nem mániákus. Rettenetesen szűk horizontok, az érdeklődés teljes hiánya minden iránt, ami nem az élet legközvetlenebb érdekeire vonatkozik, eltörpült vagy eltorzult emberek, példátlanul sekélyes élet-lehetőségek testi-lelki elhanyagoltság. Kastélyok, amelyekben fél-örültek, züllésnek indulók vagy érzéketlen tuskók élnek vegetatív életet. A távolálló olvasónak, aki a mezőségi életet nem ismeri, egyre erősebb gyanúja támad, hogy ezt a képet az író sűrű temperamentuma színezi, a realizmust valami ingerült elkeseredettség hajtja túl. Még a mezőségi természettel szemben is érezhető ez az ingerültség, a dombos-erdős tájak, amelyeknek lehetet-

len hogy ne legyenek derült szépségei, ebben a világításban csaknem tényezői, sőt részben okozói lesznek az emberek végzetes lecsúszásának. Alig láttam még írónak ilyen teljes meghasonlását azzal a környezettel, amelyben él. Az ellenkező végtel van itt: az erdélyi írók Jósika óta szépítették, romantizálták az erdélyi életet és tájat. Wass Albert csak a sívárságot látja benne.

Ez a látása azonban valóban látás. Akár igazságos, akár igazságtalan, de egységes. Író látása. Nem tendencia van benne, hanem temperamentum. Őszintesége kétségtelen.”

Schöpfung szerint Wass írásának a hitelét elsősorban nem a regény bőséges realiztikus részletei adják, hanem „hogy az író egy pillanatra sem csúszik félre, mindig ugyanabban a látáskörben marad. [...] A technikájában vannak bizonytalanságok, néha elrajzol egyet-mást, de ösztönös technika ez, nincs más írótól kölcsönkérve.”

A jogos negatív kritikák is helyet kapnak a Wass Alberttel egyidős, jeles folyóiratunkban. Cs. Szabó László a kolozsvári Minerva kiadásában 1937-ben megjelent új erdélyi antológia kapcsán említi meg a nevét, jelezve, hogy a huszonkilenc éves, „rokonszenves Wasst szerencsésebb írásaiból ismerjük”, ám ebből is kitűnik, hogy nem egy dilettáns novellistával van dolgunk, hanem egy olyan íróval, aki egyenetlen teljesítménye miatt jeles műveket és a szakmai figyelemre kevésbé érdemeseket is publikált már.

Később, a Nyugat 1940/11. számában Kádár Erzsébet értekezik a Révainál megjelent, kevésbé sikeres, *Csaba* című Wass-kötetről. A dicsérő szavak ellenére kiemeli a kritikus, hogy „az élet, amelyet Wass Albert a Csabában ábrázol, a valóságnál átlátszóbb, szegényebb; megtépett

fa, amelyről lemetszették a kisebb ágakat is, hogy rajza egyszerűbb, érthetőbb legyen. Az író a gyerekkönyvek könnyen olvasható illusztrációinak szűk szókinccsével beszél. Az élet értelmetlensége, sűrűje, fülledtsége hiányzik a regényből, a telítettség, a titkos áramok.” Kádár szerint a *Csaba* erőtlenebb, mint a *Farkasverem*. „Ez széteső volt, aránytalan, megbillenő tömegű, helyenkint görcsös, másutt szakadozott, de alakjai hosszú ijesztő árnyékokat vetettek. Olyan félelmetes, elhagyott volt a táj, mint egy pusztuló ház, amely macskaszagot lehelt.” De egy biztos, a szigorú és alapos kritika sem kérdőjelezi meg Wass írói tehetségét, mert ugyan azt vélelmezi, hogy az író ezzel a regénnyel talán nem jutott előbbre, a *Csaba* inkább „önkéntes visszahúzódás; a veretlen erő fáradt kitérése erősebb próbák elől. De mennyire író írta! Tamási Áron hangja mellett ma a legbiztatóbb üzenet Erdélyből.”

Kádár Erzsébet majd egy évvel később, a Nyugat 1941/8. számában három erdélyi író, Nyirő József, Tamási Áron és Wass Albert új könyveivel foglalkozik. A Wass-novellákat tartalmazó új kötet prózája – kritikusa szerint – „mindent érzésbe old, az érzés az a választóvíz, mellyel a percek nemesfémtartalmát előcsalja az idő zavaros vegyületéből. Igényesség, tárgyi valóság, hűség, – ezek Wass erényei”. Kádár szerint szép és meleg hangú írás Wass Albert új könyve, s szerinte Wass nagyon komoly, felelősségteljes író.

A Nyugat-beli kritikák óta az irodalomtudomány gyakorlatilag adós Wass Albert írói munkásságának elemzésével, értékelésével. Persze nagyon nehéz is hozzányúlani egy olyan életműhöz, amelynek csak a megközelítése is óhatatlanul politikai színezetet kap: aki értékeket fedez

fel Wass prózájában, az jobboldali elhajló, sőt fasiszta, aki bírálja, s nem tekinti az elmúlt század egyik legnagyobb magyar szerzőjének, az bizonyosan nemzetáruló, megalkuvó, a liberálbolsevikokkal kollaboráló. A költészetéről ne is beszéljünk, azt aztán végképp lehetetlen eltávolítani a politikai diskurzustól, hiszen napjainkban nincs egyetlen falusi polgári ünnepség vagy jótekonysági rendezvény sem, ahol ne hangozna el egy Wass Albert-vers. Ki tud ebben a közegben szakmai ítéletet mondani a poétikailag minden bizonnyal a regényeit meg sem közelítő értékű költeményekről? De az aggódók vigasztalására, vagy éppen még bőszebbé tételére, illetve az irodalmi értékelést fölöslegesnek tartók, a Wasst „ledilettánszózó” megnyugtatóra közöljük, hogy az utóbbi két évtizedben Nyirőről, Tamásiról, sőt már Németh Lászlóról, Illyésről is megfedkezni látszik a honi irodalomtudomány.

Márkus Béla irodalomtörténész a Kortárs című folyóirat 2005/3. számában az olvasási felmérésekre, s különösen az erdélyi tapasztalatokra hivatkozva jogosan fogalmazza meg, hogy „nincs semmi túlzás tehát azoknak a véleményében, akik Wass-kultuszt emlegetnek. Inkább az a meglepő, hogy milyen kevesen figyelnek és figyelmeztetnek az ennek nyomán szinte önkéntelenül adódó irodalomtörténeti feladatokra. Még meglepőbb, ha az igazán komolyan veendő szempontokat nem egy szakmai lap veti föl, hanem például a Heti Világgazdaság, igaz, a kisebbségi magyar irodalmak egyik legjobb ismerőjét, Pomogáts Bélát idézve.” Pomogáts különben többször kifejtette, hogy Wass „rokonszenves és értékelhető prózaírói erényei”, azaz, hogy „hitelesen idézi fel az erdélyi ma-

gyar történelem elmúlt másfél évszázadának históriáját”, s hogy költőien ábrázolja az erdélyi természetet, az egyszerű magyar és román emberi sorsokat, „ezek az erények vélhetőleg tartósabbaknak fognak látszani, mint azok a politikai csatározások, amelyek a jelenben dúlnak Wass Albert írói egyénisége és művei körül”.

Vajon mikor jutunk el oda, hogy a politikai, az ideológiai diskurzus helyett az esztétikai szempontok érvényesüljenek a szerző körüli vitákban? A Wass Albert-jelenség széles körben vált érdekessé, én naponta hallok ilyen mondatokat: „most már én is el fogom olvasni egy könyvét, mert kíváncsi vagyok rá”. Az érdeklődés kiszélesedéséről, a politikai diskurzus – a kiadói marketinget jól kiegészítő – hatásáról tanúskodik az is, hogy a magas irodalmi kérdésekkel csak ritkán foglalkozó index.hu is interjút közölt Márkus Bélával (2007. május 22.), amelyből kiderül, hogy az íróról nem születtek s nem is születnek mérvadó kritikák, tanulmányok. „A magyar olvasók sokáig sehonnan sem ismerhették Wass Albertet, a romániai magyar írók sorozatából sem, de a nyugati magyar írók, költők antológiáiból sem. Amerikában magánkiadásban jelentette meg a műveit.” Adós tehát a tudomány, hosszú távon nem teheti meg, hogy nem reagál egy tömegeket érdeklő irodalmi jelenségre. Vagy pedig szembe kell néznünk azzal, hogy a tudományos, elméleti megalapozottságú irodalomértés és a tényleges befogadói szokások, értékek közötti distancia tovább növekszik, s szinte áthidalhatatlan szakadékká válik.

Zárásul Torkos Matildnak a Magyar Hírlapban megjelent *Wass Albert, tükör által homályosan* (2007. novem-

ber 23.) című cikkéből idézek: „Majd az idő a helyére teszi a dolgokat. Ha elfogy a készlet az irodalomban is meglévő politikai szekértáborok között az acsarkodásra Wass Albert apropóján, és rajongói a hisztérikus botrányok PR-fogásai nélkül is olvasni fogják Wasst, egy idő után senkit nem fog érdekelni, hogy politikailag korrekt volt-e a szerzőjük. Ha pedig a műveit csupán aktuálpolitikai érdekek emelték magasba, a szerző idővel akkor is a helyére kerül.”

(2008)

A kommunizmus természetrajzáról

A kommunizmus természetrajzáról beszélve a legegyszerűbb lenne számokat sorolni. Felcsapni *A kommunizmus fekete könyvét*, szembesülni Stéphane Courtois bevezetőjének megrázó adataival: „Szovjetunió – 20 millió halott, Kína – 65 millió halott, Vietnám – 1 millió halott, Észak-Korea – 2 millió halott, Kambodzsa – 2 millió halott, Kelet-Európa – 1 millió halott, Latin-Amerika – 150 ezer halott, Afrika – 1,7 millió halott, Afganisztán – 1,5 millió halott, a nemzetközi kommunista mozgalom és a hatalmon nem lévő kommunista pártok áldozatainak száma – körülbelül tízezer halott. Ez összesen megközelíti a százmillió halottat.”

Ha tudjuk, hogy *természetrajz* szavunk a *historia naturalis* latin kifejezés magyar fordítása, s tisztában vagyunk azzal is, hogy a *historia* fogalmán az ókorban elsősorban nem a múlt feltárását értették, hanem az ismeretek leírását, a múlt fontos jelenségeinek tanulmányozását, az egyedi dolgok, események megismerését, akkor inkább azon kell elgondolkoznunk, hogy mit váltanak ki belőlünk az előbb felsorolt számok. Pontosabban inkább annak kellene utánajárnunk, hogy kiket érdekel mindez, s hogy vajon része-e a posztkommunista társadalmak kollektív emlékezetének ez a kimondhatatlannak tűnő, a megszólaló

száját összehúzó, nyelvét megcsavaró, égető fizikai fájdalmat okozó adathalmaz. A kommunizmus természetrajzáról beszélve a jelenség megismerése, a vizsgálat tárgyának megértése szempontjából a számoknál is fontosabb annak felismerése, hogy ma ezek az adatok szinte senkit sem érdekelnek, a társadalom közönyösen siklik el a kérdés felett, nem akar, nem is tud vele foglalkozni.

Éppen ezért a kommunizmus természetrajzának azzal kellene foglalkoznia, ami utána jött, mert az utóélet szép lassan egybefolyik az étellel, a kísértő szellemek valóságosabbnak tűnnek az egykori, az emlékezet által jóságos öregemberekké maszkírozott gyilkosoknál. A kommunizmus természetrajzának azzal kellene foglalkoznia, ami velünk történt és történik most is, azzal, ami észrevétlenül belénk ivódott, alattomos lassú méregként színezte át a bőrünket, szívta ki belőlünk az erőt, a lelket, a kitarást, a hazaszeretetet, még azokból is, akik csak a rendszer haláltusája után születtek. Kiirthatatlanul, kigyomláthatatlanul a részünké vált a kommunizmus logikája, miként Illyés versében a zsarnokság, ami „minden célban ott van, / ott van a holnapodban, / gondolatodban, / minden mozdulatodban”.

A kommunizmus természetrajzát akkor tudjuk hitelesen felvázolni, ha azt akarjuk megérteni, miért kell a diktatúra állítólagos bukása után lassan két évtizeddel egy régi márványtáblát visszahelyezni, amit egyszer levertek, széttörtek, igyekeztek végképp eltörölni. Egy táblát levertek, annak szellemében, ahogyan a békéért fegyverrel harcoltak, a szabadságot pedig nem a másik méltósága, az egyes emberek polgári alkotmányos jogai nevében, ha-

nem egy elvileg független nemzetállamban megfoghatatlan fogalom, a nép szabadsága nevében korlátoztak.

A kommunizmus természetrajzának felvázolásakor nem az a cél, hogy antikommunista érveinket alátámasztandó egy zsidó származású baloldali, polgári radikális értelmiségitől rángassunk elő akár antiszemitának is minősíthető gondolattöredékeket a kommunizmus erőteljes bírálatáról, hanem éppen azzal jutunk közelebb a célunkhoz, ha megpróbáljuk megérteni, miért nem kerülhetett be az 1982-ben a Magvető Kiadó gondozásában megjelent, majdnem hatszáz oldalas Jászi Oszkár-válogatás-kötetbe egy sor, egy gondolat sem *A kommunizmus kilátástalansága és a szocializmus reformációja* című, mára már egyesek által agyoncitált munkából. De *A bolsevizmus erkölcsi válságához* vagy az *Adalék az ifjú bolsevizáló lélek pszichológiájához*, valamint az *Újabb adalék a bolsevizáló lélek természetrajzához* című Jászi-írásk is csak az egy évvel később, 1983-ban Párizsban, a Magyar Füzetek gondozásában kiadott *Marxizmus, vagy liberális szocializmus* című kötetben jelenhettek meg.

Elsősorban azt kell felismernünk, hogy a gondolkodó emberek hiába tudták már a bolsevizmus embrionális szakaszában is azt, amit Jászi 1919-ben papírra vetett, vagyis hogy „a szocializmus válsága erkölcsi válság”, ez ellen, azaz a szocializmus kiépülése és lelket átformáló hatása ellen éppen erkölcsiválság-jellege miatt nem lehetett semmit sem tenni. Az erkölcsi megfontolások zárójelbe tételének következménye az a máig ható lelki torzulás, amiről szintén Jászi írja 1930-ban, hogy a „bolsevizáló lélek nem disztíngvál”, még hozzá azért nem, mert céljai elérése

végett bizonyos kellemetlen, kényelmetlen szempontokat figyelmen kívül kell hagynia. Egyértelműek a főideológus, Trockij 1920-as mondatai: „Egészen nyilvánvaló, hogy ha azt a feladatot tűzzük ki magunk elé, hogy eltöröljük a termelőeszközök magántulajdonát, nem tudjuk másképpen elérni, csak úgy, ha minden államhatalmat a proletariátus kezében összpontosítunk, ha rendkívüli állapotot teremtünk egy átmeneti időre. [...] Nélkülözhetetlen a diktatúra, mert nem részleges változásokra, hanem a burzsoázia teljes megsemmisítésére törekszünk. Nincs egyezkedés ilyen alapon, csak az erő dönti el a kérdést. [...] Aki a célt akarja, nem utasíthatja el az eszközt.”

Trockijt olvasva rá kell jönnünk, hogy a kommunizmus legnagyobb bűne a nyelv kisajátítása, s a nyelven keresztül a gondolkodásunk vészes átformálása volt. Az, amit nem veszünk észre, amit nem tudunk madártávlatból szemlélni, mert a nyelv a megértés eszköze, aminek a segítségével a nyelvben, a nyelvhasználatban végbement változásokat is fel kellene tudnunk fogni. Igaza van tehát *A kommunizmus fekete könyvének* utószavában Stéphane Courtois-nak abban is, hogy éppen a „nyelv kiforgatásában, a valóság és a kifejezésére való szavak szétválasztásában, valami elvont látomásban” rejlik a trockizmus, a leninizmus, a sztálinizmus, a kádárizmus, azaz a létezett/létező szocialista diktatúra legfontosabb vonása. Ebben a nyelvi kiforgatásban „teljesen elveszíti hús-vér mivoltát a társadalom és az ember, és akkor már csak parányi alkatrész lesz egy történelmi és társadalmi kirakós-összerakós játékban. Ez az elvonság, amely szoros kapcsolatban van az ideológia eljárásaival, a rémuralom

egyik eleme: nem embereket végeznek ki, hanem »burzsujokat«, »kapitalistákat«, »a nép ellenségeit«, [...] »a vérszopókat«, a heréket, a tetveket...”

Ha kicsit közelebb kerülünk a kommunizmus természetrajzához, akkor észre kell vennünk azt is, hogy a rendszerváltásnak csúfolt sunyi hatalomátmentésben nem az a legfájóbb, hogy a régi-új gazdasági és politikai elit a saját politikai táborát is kihasználva és kisemmizve maradt, illetve vált a Nyugat és a Kelet hatalmasai szemében is legitim politikai tényezővé, hanem hogy megnyerte a fordulat éveinek nyelvi háborúját is. Nekünk nem sikerült a valóságot és a kifejezésére való szavakat újra egybeforasztanunk, s ezért ebben a speciális, a globalista pénzvilág hazugságaiból szőtt selyemfátyollal is beborított nyelvi térben kell megküzdenünk szavaink jelentéséért, valamennyiünk közös igazságáért – ha még létezhet ilyen egy ennyire atomizálódott társadalomban.

A kommunizmus természetrajzához a humor is hozzátartozott, főleg nálunk, az állítólagos legvidámabb barakkban. A humor a túlélés eszköze; a diktatúrában valójában pszichológiai szelep volt, egy szint felett a rendszer által is támogatottan. A hétköznapi valóságban gyakran az (ön)ironikus viccekben argumentálódtak az egyébként kimondhatatlan gondolatok, érzések. Azaz a humor által is alkalmazott virágnyelv esetében is a szavak tényleges jelentésének átalakulását élhettük meg, még ha itt legalább örömet, pillanatnyi vidámságot fakasztóan is. Valószínűleg a nemzetet és becsületet mindennél fontosabbnak tartó gróf Károlyi József is azonnal megértette volna az itt következő egykori viccet:

Amikor Isten megteremtette a nemzeteket, minden népnek két-két tulajdonságot adott. Sok lett a nép, elhűzódott a munka, a magyarokra csak késő este került sor. Amikor a Mindenható megteremtett bennünket, így szólt:

– A magyaroknak az okosságot meg a becsületet adom és azt, hogy a kommunistákra kell szavazniuk.

– Elnézést, Uram! – szólt ekkor Gábiel arkangyal.

– Ha jól számolom, a magyaroknak három tulajdonságot adtál.

– Ejnye – mondta az Úr –, ezt aztán jól elnéztem, de most már vissza nem vonhatom. Hát most mit csináljunk?

Rövid tanakodás után úgy döntött az Úr, hogy a magyaroknak adott három tulajdonság közül egy emberre csak kettő lehet igaz, a harmadik nem, s maguknak kell választaniuk az alábbiak szerint:

– Ha egy magyar okos, és a kommunistákra szavaz – mondá az Úr –, akkor nem lehet becsületes.

– Ha becsületes, és a kommunistákra szavaz, akkor nem lehet okos.

– Ha pedig okos és becsületes, akkor nem szavazhat a kommunistákra.

(2008)

Mire való a magyar kultúra?

Mire való a magyar kultúra?

Az egyik dédapám egy egészen kis dunántúli faluban élte le a látszólag hétköznapi, valójában különleges csodákkal kísért, az ősök történeteit felidéző, fogatlan mesemondók énekeibe illő életét. Édesanyám ánya sokszor megemlékezett csodás cselekedeteiről, amikor hideg téli napokon megleptük libatömés közben a pajtában, ahol szenvedetlen arccal tolta le a maroknyi kukoricaszemeket a védtelen állat torkán. Nagyon sajnáltuk a szegény párát, de még jobban szerettük a kövérré hizott, ízletes libamáját, ezért sokszor végignéztük ezt a barbárnak tűnő aktust.

– Dédapátok ez, bizony, végre csak rátaláltunk – mondta a vénasszony, s legyintett is egyet rája, majd még erősebben nyomta le a megrettent madár torkán a kukoricát: biztosan így akart elégtételt venni a libává vált dédpapán. Nem értettünk az egészből semmit, mígnem a történet elmesélésébe kezdett. Hallgattuk és hallgattuk, aztán kezdtük belátni, ennek a fele sem tréfa, vigyázni kell ezzel a fránya gágogóval, mert a dédapánkat mégsem falhatjuk fel.

– Dédapátok nagy művész volt – mondta az öregasszony –, az egész falu csodálta, ő helyettesítette a kántort a templomban, maga faragta verset mondott a szüreti felvonulásokon, sőt még agg korában is ő volt a regösök ve-

zetője, pedig elég furcsán nézett ki a pelyhedző állú legények között a bűdös cigarettáitól sárgára színeződött ősz bajuszával a nagy kabátjában és a kopott, még az öregapjától örökölt kucsmájában. Dédapátoknak volt egy nevezetes szokása: amikor regöléskor a ház népének jó egészséget, vagyont, szép ökröt, nagy házat szoktak kívánni, akkor ő mindig csak egy szép libát kért az Úristentől a vendégszerető gazdának. Furcsállották egy darabig, aztán megszokták, sőt elterjedt egy olyan pletyka is, hogy dédapátok valójában egy varázslatos lény, aki a falu határában levő melegvizű forrásban szokott mezítelenül fürdeni, s ott néha lúddá változik, s kering egyet a templomtorony körül. Egyszer meglesték a fiatal lányok, s azt állították, hogy látták hátulról a sejhaját, amin egy fél tenyérnyi barna anyajegy éktelenkedett: a részegeskedő plébános szerint ez volt dédapátok táltosjegye. Épp olyan, mint a tied – kacsintott rám a vénasszony –, láttam ám kisebb korodban, amikor egyszer megszabadítottalak a bűzölgő pelenkádtól.

Nem mertünk megszólalni, csak néztük a gyorsan és határozottan mozgó kezét, hallgattuk a további történeteket e híres ősom nevezetes cselekedeteiről, amikor észrevettük, hogy a liba hátsó fertályán egy fél gyerekenyérnyi részen sötétbarnák a tollak. Minden világos lett, s bizony ennek a libának a húsból nem is ettünk, ha egyáltalán le merték vágni az öregek.

* * *

Sok év múlva egyszer átautóztam ezen a kis falun, ahol már hosszú évek óta nem jártam. Az öreg plébános, aki

már vagy az ötödik volt a mindig pityókás táltosszakértő óta, pár hete halt meg, s az utódja, egy fiatalember, akinek már egyszerre három faluban kell ellátnia a szolgálatot, épp akkor selejtezte ki az egykori plébánia padlásán talált régi kacatokat. Megálltam, kiszálltam, néztem a romos bútorokat, a piszkos befőttes-, tejes- és pálinkásüvegeket, a szanaszét szórt leveleket, a száz évvel ezelőtti iskolai anyagokat, amikor arra lettem figyelmes, hogy egy harcias lúd egy füzetet csipked, s csak nem akar tágítani mellőle, hiába próbálták seprűvel elkergetni a papnak segédkező gyerekek. Odamentem, mert valami furcsa viszkető kíváncsiság vett erőt rajtam, s a liba rögtön elrepült, otthagya a kék papirosba csomagolt zsákmányát. A címkére a Házi dolgozatok felirat alatt szép cikormányos betűkkel dédapám neve volt rákanyarítva.

Mire való a magyar kultúra? – olvastam az éppen közepén felnyíló füzetben az egyik dolgozat címét. Láthatólag nem sok fogalma lehetett a kérdésről a kis elemis dédapámnak, mert vagy háromszor nekifoghatott az írásnak, legalábbis így tűnt az áthúzásokból és a firkálgatásokból. Végül ezt a rövid fogalmazványt sikerült lejegyeznie:

„Ősi magyar eledel a krumpli, népünk nevezetes tagjai, varázslói már Amerika felfedezése előtt is paprikás krumplit ettek, ha nagy bajuk volt, vagy ha megéheztek. Mert csudálatos növény az a krumpli, kuruzsló nagyanyám például azzal gyógyítja a falu valamennyi baját. A múltkor Jóska bátyám gennyes sebét mulasztotta el vele, a minap meg a Feri sógor szorulására jelentett gyógyírt, mert a szívalekvár már a tél közepén elfogyott. Egyszer pedig a plébános epekövét is a főtt krumplihéj levével

hajtotta ki az öreganyám, amiért kétszer kimaradhatott a templom takarításából. Nagyapámnak meg a szőlőben összeszedett hólýaggyulladását tette rendbe a káposzta levélvel elkevert krumplilé. Nekünk, az erdőben csellengő gyerkőcöknek, a dongócsípéseket szokták krumplipéppel borogatni, hogy hamarabb elmúljon a duzzanat. Egy szó, mint száz, csodás ősi növény ez.

A keresztapám, aki nemrégén költözött haza Amerikából, mesélte, hogy ott van valami furcsa, sárga-fekete csíkos bogár, amelyik megeszi a krumpli levelét. Nehéz ellenvédekezni, és azt is mondta, hogy csak ide ne cipeljék be valami ellenőrizetlen hajón, mert felfalja a szegények elől az ennivalót. Akkor eszembe jutott, amit Sándor atya mondott az iskolában, hogy a régi vezetőink, táltosaink, szentjeink tudták, hogy az idegen dolgoktól csak a magyar kultúra védhet meg bennünket, úgyhogy – mondtam is a keresztapámnak – az biztosan jó lesz az amerikaiak nevezetes bogara ellen. Mert hát erre való a magyar kultúra.”

Erre is.

(2008)

A fekete város*

*Némely előzmények és részletek,
melyeket okvetlenül szükséges tudni*

Megnyitóbeszédemet, ami nem is lesz beszéd, hiszen egy írói-politikusi rövid szöveg megírására kért fel a kiállítás kurátora, Császtvay Tünde, szóval az itt következő felvezetést író és politikus viszonyának tisztázásával kell kezdenem. Mindezt persze a Mikszáth által kijelölt térben kell megtennem, azon is elmerengve, hogy a PIM miért nem lett MIM. Mondjuk ki: ezt az elhibázott kultúrpolitikai döntést, hogy nem Mikszáthról nevezték el székesfővárosunk egyetlen irodalmi múzeumát, a magyar irodalom- és politikatörténet egy életműben összesűrűsödő sajátos együttállása elleni merényletnek kell tekintenünk. Talán éppen a jelen kiállítás és a kétharmados parlamenti többség jelenthet jó apropót ennek a súlyos hibának a mihamarabbi korrigálására. (Az újságírók kedvéért megjegyzem: ez most nem a hatalmi arrogancia sajátos megnyilvánulása, ne tessék leírni, hogy a Fidesz a kibontakozó kultúrharc jegyében meg kívánja fosztani a nevétől a Petőfi Irodalmi Múzeumot, ígérem, sem Magyar Irodalom Háza, sem Mikszáth Irodalmi Múzeum, sem Károlyi Kulturális Kutatóhely nem lesz az 1957-ben alapított nagy

* Elhangzott 2010. október 12-én a Petőfi Irodalmi Múzeum *Mikszáth Kálmán fekete városai* című kiállításának a megnyitóján.

múltú intézményből, csupán éppen Mikszáth nyomán az önreflexió sajátos, ha tetszik: önironikus aspektusai felől közelítek ahhoz a végtelennek tűnő témához, amelyet a jelen kiállítás és a mikszáthi életmű kijelöl számunkra.)

Szóval író és politikus: „egypár év előtt még magam is író voltam, de mert még egyéb is akartam lenni, kevesebb lettem. Most már csak újságíró vagyok. Mint újságíró, egészen eltompultam a szép iránt, s most már annyira vagyok, hogy a Göndöcs hortyogása jobban érdekel, mint egy szép vers, Pulszky Ágostnak vagy Istóczynak egy-egy föllépése inkább izgat, mint akármelyik jelenet a drámákban. (Ebből mindenki láthatja, hogy mennyire tönkrement az ízlésem.)” – írja az egyik karcolatában Mikszáth. Én inkább így fogalmaznék: egypár év előtt még magam is író voltam, de mert még egyéb is akartam lenni, kevesebb lettem. Most már csak politikus vagyok. Mint politikus egészen eltompultam a szép iránt, s most már annyira vagyok, hogy a médiaalkotmány jobban érdekel, mint egy szép vers.

„Igen, igen, ilyen szomorú sorsa van az íróknak ma – folytatom újfent Mikszáthtal. – Ki kell mondani az igazat. A politika annyira abszorbeálta az érdeklődést, hogy a magyar költőknek nem jut semmi.

Tudom, hogy erre önök (közönség) meg azt fogják mondhatni:

„A politikusok annyira elszedték tőlünk a pénzt, hogy nem juthat az irodalomra. A mi érdeklődésünk oda fordul, ahol a pénzünk van.»

Mások ellenben így szólnak, akik elmésséggel szeretik elütni a kötelességet:

– A legnagyobb költő Szapáry. Punktum.

Hiszen igaz ebből valami – de az mégiscsak szégyenletes, hogy a magyar nemzet nem bírja az íróit fenntartani.

Mert minden jóra való nemzet fenntartja az íróit, pedig azok ha nagyobbak is talán egyebükt, de sehol sem becseesebbek.”

Manapság egyre gyakrabban nyitnak meg politikusok kiállításokat. Közülük is mind többször olyanok, akik írókból váltak politikussá (most nem magamra gondolok). Pedig a politikusokat senki sem szereti, gondolhatnánk.

„Magyarországon mindenki haragszik ideiglenesen a képviselőkre – írja Miszáth –, így ciklus közben lévén az összes kabátos lakosság két válfajra osztható. Olyanok, akik bent vannak a parlamentben s olyanok, akik kiszorultak a parlamentből.”

Most a ciklus elején vagyunk, még mindenki *bent* van a parlamentben, az is, aki el sem ment szavazni. Mindenki figyel mindenre. Ilyentájt különösen veszélyes dolog Mikszáth-kiállítást nyitni. Túl sok a kérdés, túl sok a humor, túl sok az ironia. És persze gyanús a nézőpont. Mert Mikszáth mindig a karzatról nézte a világot: „Sok embert tartanak nagynak a Házban, ki semmit sem ér. És sok embert tartanak kicsinynek a Házon kívül, aki sokat ér. Sem azok nem látnak egészen tisztán, akik bent vannak, sem azok, akik künn vannak. A leghelyesebb lát pont, amely nincs se kint, se bent – a *karzat*. De ezt nem szabad kimondani, mert azt, aki kimondja, örökre a karzaton hagyják.”

Mikszáth életútján elmerengve joggal kérdezhetjük: mi is a közös pont a regényekben és a politikában? A meg-

történhetés illúziója. Bár Mikszáth ezt még csak az irodalomra tartotta kötelezőnek, mert akkor még nem létezett politikai marketing és médiapolitizálás. Éppen *A fekete város* című, utolsó nagy műve a Vasárnapi Újságban közölt folytatásainak megjelenése után írta Görgey Albertnek címzett levelében, hogy „A megtörténhetés illúzióját fenn kell tartani. Ez az egyetlen törvény, mely az író kötelezi [...] Legjobb tehát úgy venni, hogy az egész regény költött, mint ahogy költött is [...] Mert nem valamely család igaz történetét akartam papírra vetni, hanem egy kornak az igazi levegőjét. [Az író] kitölti a hézagokat saját fantáziájával, nagyít, zsugorít, elhallgat, amint az ő művészi érzéke megkívánja.”

Utószó, melyben a szerző akarata ellenére a gondviselés szeszélye szerint fejeztetik be a megnyitót

Képzeli el, hogy a művelt közönség felháborodásában, mert nem tartottam rendes megnyitót, mert egyszerűen nem voltam hajlandó sem íróként, sem politikusként megnyilvánulni, hangoskodni kezd, s nekem ront. A társaság kettészakad – az egyik tábornok Csorba Csilla igazgató asszony vezeti, a másikat személyesen jómagam –, s ököltre megyünk. A dulakodásban a főigazgató asszony egy jól irányzott ütésének következtében az egyik vitrinnek esek, elterülök, s vérben fekvő hörgök. Híveim felkapnak, s elkezdnek velem fel s alá szaladgálni a városban. Körberohanják a PIM-et, majd az egész kerületet, benne a par-

lamenttel. Mikor alábbhagy a vérzés, egy igazi hazafi megnyomogatja a lágyékomat, mire permetezni kezd a vér, s már nem véres vonal, hanem csak elszórt piros pettyek jelezik különös útjukat. Már éppen a Vár irányába szaladnának kivérzett testemmel, de a Lánchídon egyszercsak kimúlok; valaki meg is jegyzi nagy ájtatosan: „Az örök világosság fényeskedjék kegyelmednek. Nagy kár, hogy több vér nem volt kegyelmedben!”

Magyarországon, Mikszáth országában élünk, így a dolgok elrendezése sem halad egyszerűen. Vita alakul ki, hogy hol ravatalozzanak fel. A Parlamentben vagy éppen az irodalmi múzeumban? Az utolsó pillanatban az Írószövetség is bejelentkezik, hogy mégis csak ott voltam hat évig titkár, nem sajátíthatnak ki mások. Igenis kéri a holttestet.

Így a véren szerzett terület sorsa is bizonytalanná vált. A felek hosszas jogi vitákba bonyolódnak: vajon a József Attila-díjas író vérével szerezték meg a Parlamentet, amit emiatt a Magyar Irodalom Házává kell átalakítani, vagy a kultúrpolitikus vérével kerítették be a PIM-et, amit így az újra függetlenné váló kulturális tárca székhelyévé kell átépíteni? A polémiát végül nem sikerül megnyugtatóan rendezni. Szép csöndben elnapolják, miként a Tisztelt Ház ülését is. Pár száz év múlva valaki felveti, hogy kellené egy kiállítás csinálni az esetről. Valaki, aki még látott könyvet, s emlékszik egy egykor volt híres szerző hasonló konfliktust feldolgozó könyvéből készült, valaha népszerű filmre, azt javasolja, hogy a tárlat címe *A fekete város* legyen.

(2010)

Csokonai Sümegprágán

Egyetemi tanulmányaim megkezdése előtt, egy meleg nyári hétvégén meglátogattam a már igen betegeskedő nagyapámat, aki egy kicsi, Veszprém megyei faluban, Sümegprágán lakott. Nehezen indult a beszélgetés, rosszul érezhette magát az öreg, sem a háborúban, majd egy bányabalesetben megsérült, az akaratának egyre kevésbé engedelmeskedő teste, sem a szelleme nem volt már a régi. Örült is, nem is, hogy irodalmat fogok tanulni, irodalmat, amit ők, a falusi emberek is szerettek, ám aminek tudományos mivoltával nem tudott mit kezdeni. A kortárs irodalomról pedig elsősorban az egyik kedvenc gyermekversünket, a *Mirzát* író Simon István jutott az eszükbe, aki a szomszéd faluban, Bazsin született, s nagyanyám iskolatársa volt. A délutáni poharazgatáskor a régi korok íróira terelődött a szó, ezen a területen már az egykor a katolikus legényegyletben színészkedő, a falusi színdarabokban mindig főszerepet játszó nagyapám is otthon érezhette magát.

Azt már régóta tudtam, hogy valamikor még Berzsenyi Dániel is járt erre, amikor Niklára költözve, Sümeg felől Bazsi irányába haladva megállt a Prága utáni dombon, ahonnét a szülőföldjére visszatekintve megírta a *Búcsúzás Kemenes-aljától* című csodálatos versét. Az azonban csak most vált előttem is ismertté, hogy a magyar iroda-

lomnak egy másik nagy géniusza is járt Sümegprágán, ahol ráadásul az én felmenőimmal is találkozott.

Történt egyszer – legalábbis nagyapám szerint –, hogy az 1798-as esztendő egy melegebb, április végi napján furcsa szerzet jelent meg a prágai hegy egyik kicsiny présházánál, amelynek vakolását éppen befejezte a gazda, aki történetesen a szépapám dédapja volt. Illedelmesen bemutatkozott: ő Vitéz Mihály nevű költő, tanárember, aki az előző napon tett tisztelgő látogatást Festetics György gróf keszthelyi kastélyában, s ha már arra vitte a Jóisten kegyelme, úgy gondolta, megnézi a sümegi vár nevezetes romjait is. Gyalogosan vágott neki a nagy útnak, de nem fáradt el, mert olyan cipőt varrt neki a debreceni csodavarga, hogy abban szinte lebegett az út felett, így a finom bőrből készült lábbeli sosem volt poros, de még az esős napokon sem tapadt sár a talpára. Zalaszántó felől közeledett Sümeg felé, átvágott Bazsi dimbes-dombos főutcáján, majd leereszkedett a prágai templom felé vivő régi úton. Ám a kis falu határában egy akkora ökrös szekér állta el az útját, hogy az nemcsak a templom tornyát, hanem még a gyengén pislákoló, lenyugvó napot is eltakarta előle. Így nem csoda, hogy eltévedt, s a főútról letérve a temető felé vette az irányt, ami mögött már a szőlőhegy kezdődött, amelyet telis-tele szórt az Isten meg a gondos parasztemberek szorgalma apró pincékkel, présházakkal. Így talált rá Vitéz a vakolókanalat éppen letevő, a munkát másnapra hagyó ősünkre a prágai hegyen. Beszélgetésüket szíves invitálás követte, bort ittak, de bizony igencsak meglepődött ősapám, amikor azt vette észre, hogy a nevezetes költő úr egymaga vagy három hordónyi bort hajtott

fel, ám csak nem akart megrészegedni. Csak szavalt, szavalt, s mesélte a történeteit olyan emberekről és városokról, amelyeknek a jó öreg még hírét sem hallotta. Amikor elfáradtak, lefeküdtek a szénakazalba, és szépen elaludtak. Éjszaka nagy vihar kerekedett, ősapám arra ébredt, hogy dörög az ég, szitkozódva szórja az Úr a villámain, s ömlik az eső, mintha egy hatalmas dézsából öntenék. Vitéz uram már legurult a szénakazalról, egészen az öreg lugas tövébe, ott hortyogott. Őt bizony semmi sem zavarta, s csodálatos módon még az esővíz is elkerülte, éppen hogy a kalapjára hullott pár csepp belőle, de különben szárazon maradt a hevenyészett öltözete. Amikor az elillanó felhők mögül újra előbújtak a didergő csillagok, az öreg visszamászott a kazalba, s jót aludt reggelig.

Ébredés után kereste a vendéget, de az már úton volt: futva haladt a sümegi várhegy felé. Az öreg a fejét csóválva járt körbe a kis birtokon, s bizony csodás dolgoknak lett tanúja ekkor. Szaladt is a paphoz, hogy elmesélje, mi történt a szőlőhegyen: a tegnap kiivott hordók reggelre újra megteltek borral, s ott, ahol a derék Vitéz úrfi aludt, a szőlőlugas hirtelen virágot hozott, s délutánra már be is ért rajta a csodálatos ízű szőlő. Nem hitte a plébános ezt a bolond beszédet, de aztán meglátta és meg is ízlette Noé kedves gyümölcsét, s bizony abban a pillanatban, ahogy az első szemet lenyelte, görögül kezdett el beszélni. A második szem után franciául, a harmadik szem után oroszul. Egy egész fürt elfogyasztása után élő és holt nyelvek sorát ismerte: írt, beszélt és olvasott rajtuk. Csodájára is jártak, hamarosan magához hívatta a püspök is, s pár év múlva az ország, sőt Európa egyik legismertebb pap-

tanára lett. A dédapám szintén evett a szőlőből, de ő más képességet kapott: megtanult énekelni, ő lett a falu kántora, sőt még Sümegre is őt hívták a nagy ünnepségekre, valamint a nagyurak temetésére énekelni.

A falusiak sokat beszéltek Csokonai Vitéz Mihály e nevezetes látogatásáról, sőt egyesek szerint a falu kis patakja is ezóta szeli ketté a Bazsi és Sümeg közti sík területet, éppen ott, ahol nagy költőnk keresztülvágott a mezőn és a szántókon, mert túl hosszúnak találta az állatok és a kocsik által kitaposott országotat.

*

Akár igaz is lehetne ez a kis történet, de hát nem az. Mert ugyan nagyapám valóban mesélt pár érdekes dolgot a prágai szőlőhegyen vagy a családi ház teraszán üldögélve, de abban bizony meg sem említette Csokonai Vitéz Mihályt, de még Berzsenyit sem, Simon Istvánról is csak a nagyanyám beszélt, mert ők valóban egy elemibe jártak, sőt a templomban, valamint a búcsúkon is találkoztak. Ezt a történetet én találtam ki, mert megihletett Lukács Lászlónak a Csokonaival kapcsolatos néphagyományokat összefoglaló kötete.*

A betegeskedő, nem éppen Balassihoz hasonlatos fizikai adottságokkal rendelkező Csokonainak az utókor – az irodalomtól, poétikaitól, gondolkodói nagyságától függetlenül – különleges képességeket tulajdonított. Persze nem ritka jelenség az, hogy a népi fantázia a történeti mondák hőseit, a történelem nagy alakjait, királyokat,

* LUKÁCS László, *Csokonai a néphagyományban*, Ráció, Budapest, 2007.

hadvezéreket természetfeletti erővel, csodatévő képességgel ruházta fel, sőt egész történelmi korszakokat képes utólag átszínezni a kollektív emlékezet – figyelmeztet bennünket a hagyományokat, valamint a tárgyi néprajz Csokonaival kapcsolatos anyagait gondosan összegyűjtő, kötetbe rendező szerző. Költők, művészek azonban ritkán szerepelnek a népi monda- és mesevilág hősei között, de – miként azt Lukács László is említi a kötetében – Petőfi mellett éppen Csokonairól őriz számos mondát, anekdotát, sőt mesét is a magyar elbeszélő hagyomány. Ezek a történetek a költőt mágikus erővel rendelkező embernek: táltosnak, garabonciásnak mutatják be, egy hajdúhadházi monda szerint táltos Csokonai „már kétéves korában folyékonyan olvasott, pedig senki nem tanította az olvasásra. A kéményfüstről megmondta, hogy melyik házban mit főznek. Mindenkinek tudta a nevét. Tudott beszélni az állatokkal, a madarakkal és a fákkal. Azt is tudta, hol volt elásva a kincs, de arról sohasem szólt senkinek sem, mert akkor megnémult volna. Azt is tartották róla, hogy esőt és szelet is tud csinálni.” A hiedelemmondák táltosa tüzes láng- vagy állatalakban vív meg más táltosokkal: Csokonai fekete bika képében kétszer is viaskodott a hadházi táltossal, míg végül legyőzte. Biharnagybajomba ötlovas hintón érkezett meg a legátus Csokonai. Mivel abban az időben gyalog, az apostolok lován járt a legátus, már azt gondolták, hogy maga a püspök jön: „Máris a templom előtt gomolygott a nagy porfelhő, osztán olyan hirtelenséggel megtorpant a szép ötösfogat, akár a parancsolat. De hát nem lett osztán semmi baj, mert ahol ni: maga Csokonai szállt ki a hintóból! Amig ezen a csodála-

tosságon ámuldoztak, abban a szempillantásban kámforrá vált a hintó lovastól, mindenestől.” Istentisztelet után a pappal együtt a legelőn meglátogatták a pásztorokat: „Mikor kiértek a porosközi karámokhoz, köszöntek. A pásztorok fogadták. A kutyákra rá se kellett szólni, csodálatosképpen egyet se vakkantottak. Olyan ember volt Csokonai, hogy a leghamisabb komondorok is megbárányodtak előtte.”

Ezernyi történet ismert róla, de azt talán kevesen hallották, hogy Csokonai a poklot is megjárta, máshogyan mint mi, a legújabb kori Magyarország írói, irodalmárai, mert ő valóban alászállott az ismeretlen mélységbe – meséli Hajdúbagoson. De a pokoljárás történeten kívül az úgynevezett Faust-mondákból ismert számos titokzatos erőnek tulajdonított tett kapcsolódik a nevéhez, hiszen bűvös hintójával képes volt a levegőbe emelkedni, sőt hatására a földre rajzolt kocsi és a lovak megelevenednek, ezen utazott a levegőben. Mint egy mai virtuális dimenzióban, képes volt olyan disznókat varázsolni szalmacsutakokból, amelyek valójában nem is léteztek, csak leképezései voltak az ideális disznónak, mint egy teljesen abszurd mesévé vált leibnitzi–candide-i valóságban, de megtörténik vele lábának látszat kihúzása is, mintha egy mesebeli bábfigura lenne, aki lábak nélkül is tovább tud járni. Az írók öröme varázslással bort fakaszt a mestergerendából, bűvös könyvet szerez, amelynek segítségével jövedölni is képes.

Nem akarom a témát és ezt a valóban kiváló, a nagyközönség számára is örömet nyújtó, olvasmányos néprajzi szakmunkát valami vicces kis könyvnek beállítani,

csupán nem tudok eléggé lelkendezni amiatt, hogy Lukács Lászlónak köszönhetően abban a szerencsében van részünk, hogy – mellőzve a nagy irodalomtörténeti fejtegetéseket – derűvel és szeretettel tudunk nemzetünk nagy költőjére gondolni. Szükségünk is van erre a derűre, mert mai világunkban a humor az egyetlen eszköz, amivel a közéletben tevékenykedő emberek, művészek, értelmiségiek, politikusok, s persze minden tevékeny magyar polgár át tudja vészelné a mindennapok komor és szellemtelen szürkeségét, a gazdasági, egzisztenciális nehézségeket, a politikától hangos médiumok és médiamunkások fröcsögését, a politikától kettéosztott haza, valamint a több részre szabdalt nemzet tudata okozta fájdalmat, a mindennapok egyre nehezebben viselhető szürkeségét. Csokonai még húszéves sem volt, amikor megírta *A méla Tempefőit*, amely keserű torzképet rajzol a hazai költősorsról, a vezető rétegek közönyéről, a független írói pálya kilátástalanságáról – ezekkel a problémákkal ma is naponta szembesülünk. Ebben az áldatlan helyzetben csak azt tudom tanácsolni olvasóimnak, hogy minél több ilyen és hasonló kötetet forgassanak, olyan szeretettel és figyelemmel, ahogy azt én tettem, s ahogy a kiadó a könyvet gondozta.

(2007)

Téli disznóságok

Hideg téli napokon a régi disznóvágások emléke kísért. Gyerekként mindig a felnőttek között szerettem lenni, beültem a társaságukba, hallgattam a politizálásukat, meglestem a szüleim és vendégeik szilveszteri táncát, s úgy tanultam meg ultizni, hogy hosszú évekig bámultam a hét fő délutáni, esti partikat. Addig néztem a játékot, amíg ki nem zavartak leckét írni vagy vacsorázni. Persze apám barátai folyamatosan cukkoltak, nézd meg, hogy fosztjuk ki az öreget, mondták, miközben általában vesztettek, úgy tűnt, mindig sok pénzt hagytak nálunk. Nagypapámék disznóvágásai is a felnőtt társaság miatt vonzottak, élveztem a hajnali kelést, mackót húztam, kucsmat, valami öreg pufajkát vagy elnyűtt steppelt kabátot, három réteg vastag zoknit és a sárga gumicsizmámat. Mérges voltam, amikor már a pörzsölésnél tartottak, s hallottam Anda Lali bátyánk jellegzetes hangját, ahogy mindenkinél jobban tudta, hogyan kell bánni a perzselővel, kés-sel, lapáttal. Egy ideig az asszonyokat is elnéztem, ahogy a belet mosták a nagy nyárfateknőkből, nagyanyám, édesanyám, nagynéném, meg Isten tudja, milyen rendű és rangú rokonaim, hiszen a falu összes férfija valamilyen bátyám, az asszonyai meg valamilyen néném, ángyom, egy szó mint száz, rokonunk volt. Mondtam is a lányaimnak, amikor idén a dédinél nyaraltunk, hogy mindenkinek kö-

szönni kell, nehogy megszóljanak bennünket a rokonok, akikről mi nem tudjuk, kicsodák, de ők már messziről látják, hogy az Offenbek Lajos dédunokái közelítenek.

Édesanyám mindig azt mondta, miközben egy régi piros fürdőbugyiban hajlongott a kertben, hiszen állandóan hajlong, nem képes egy szál gazt sem elnézni a földben, vitatkoztam is vele a szívműtétje után, hogy megmondta az orvos, egy fél évig ne hajolgass, inkább guggolj le, ha már nem bírod a kerted nélkül; szóval azt mondta, hogy amit télen elraktározunk a szervezetünkben, azt nyáron a kerti munkával le is dolgozzuk. Nála ez így is volt, a hideg évszak alatt pár kilót felszedett, majd őszig leadta a feles kilókat. Nálam csak a hízási szakasz maradt meg, mert a disznótorosok, a kolbász, a szalonna, a hidegen szervírozott hurka vagy a friss pecsenye, a disznóöléskor felfogott, megabált, majd majorannával gyorsan kisütött vér vagy a töltött káposzta elengedhetetlen kellékei a Ferenc naptól a farsangig tartó időszaknak. Illyés írja a *Füst, venyige, bor, jövőendő* című naplójegyzetében, hogy „mint minden népnek, ünnepei a magyaroknak is két csoportba oszthatók, ún.: azokra, amelyek a lelket, s azokra, amelyek a testet erősítik. Az utóbbiak sorából jelesen kiemelkedik ősi kollektív formáinál fogva a Disznótor és a Szüret. Csakúgy, mint a Disznótor, amely sajátos rítusaival könnyen kimutathatóan a már többször említett Ob-vidéki ősök Medve-torára utal vissza, a Szüret is áldomásos, azaz áldozásos jellegű.”

Egyszer azt álmodtam, hogy szenteste berontott a templomba egy disznó, amit a böllér, a már említett nevezetes Anda Lali bátyánk kergetett a hosszú, torokvágó

késével. A hívek éppen a *Csordapásztorokat* énekelték, és az alkalmi betlehemet csodálták, benne egy-két stilizált birkával, számmal, borjúval. A disznó végigszalad a pad-sorok között, az oltár előtt hirtelen éles kanyarral kilencven fokos fordulatot vett, s egyenesen a jászolba rontott, ahol befurakodott az állatok, pásztorok, királyok és a kisedded közé. Lali bátyánk üvöltött, Tibi pap, aki állítólag kiátkozta anyámat, amiért egy reformátushoz ment hozzá, s biztatólag közölte vele, hogy ezért az emberért (tudniillik apámért) ne hagyd el az Istent; szóval ez a nevezetes Tibi pap abbahagyta az éneket, s Lali bátyánk és a disznaja után eredt. Ketten kapták el, leteperték, majd Lali bátyám levágta a farkát, s átnyújtotta nekem. Én pedig ezzel a farkincával a kezemben vezényeltem az orgonistának, egész este.

Az utolsó disznóvágások egyikén, közvetlenül karácsony előtt cefetül berúgtunk. Minden fordításnál innunk kellett egy felest, ami egy ideig nagyon jól jött a mínusz 10 fokos hidegben. A fordítás valójában a fontosabb műveleteket jelöli, s nem a disznó tényleges átfordítását; az első fordítás az, amikor kivisszük a disznót az ólból, leteperjük, s lebökjük. A második, amikor megperzseltük az egyik felét. A harmadik, amikor ezt a felét lemostuk. A negyedik, amikor megperzseltük a másik felét, az ötödik, mikor azt is lesikáltuk, a hatodik, amikor kettévágtuk, a hetedikről pedig minden fordításnak tekintendő, amit a poharakért felelős személy annak minősít. Egy demizson törköly fogyott el, s mindent ehetetlenül túlborsoltunk. Állítólag az életben hagyott disznók is berúgtak. Magyarázatot sokáig nem találtam erre a furcsa esetre,

mígnem újfent Illyés Gyulától kaptam segítséget. A *Részeges állatok* című naplójegyzetében azt írja, hogy hallott már „részeg disznókról is, igazi disznókról, mármint becsicscentett sertésekről. A fürgedi nagykoksmában egy vadásztársaság éjfél után a hídlásra támaszkodva a vályúkba öklendezte ki, amit már visszaküldött a gyomor. Egy óra múlva, mikor kiengedték az ólból a süldőket, mintha kigyulladt volna Fürged, olyan éktelen, bár jókedvű sivalkodásra ébredtek a népek. Fél nap hejjehujjázta az egymás hangjának örvendő szesztestvérek: a disznók, a növendék malacok.” A szomszéd szerint a mi esetünk csak annyiban tért el a fürgediekétől, hogy – állítása szerint – a koradélutáni sziesztánk alatt a megkímélt disznók átugrották az ól ajtaját, a kertben mindent kitúrta, széttapostak, majd a ledöbbent szomszédot meglátva megálltak, s ugyan a csuklástól meg-megakadva, de jól ki-vehetően és kifejezetten udvariasan boldog karácsonyt kívántak.

(2006)

A Styxen túlra

A Styxen túlra

Hetekig terveztem, hogy elmegyek a Szépművészeti Múzeum *Egy szimbolista látomás* című kiállítására, amely az 1853 és 1918 között élt, nálunk kevésbé ismert svájci festő, Ferdinand Hodler munkásságát mutatta be. Végül a bezárás előtti napokban jutottam be, s néztem meg nagyalakos, monumentális látomásait és a kék ezernyi változatával játszó tájképeit. A legdöbbenetesebb azonban annak a teremnek a hatása volt, amelyben a haldokló, illetve már elhunyt szerelmét, Valentine Godé-Darelt ábrázoló festményeit és rajzait gyűjtötték össze. Kalász Márton 21 éves korában megjelent első kötetének, a *Hajnali szekerek*nek az egyik verse, a *Rákbeteg anyámról* című megrázó költemény első három szakasza jutott az eszembe: „Elaludt; öklömnyi arcán a nagy, / nyitott száj alján kivirágznak / csepp sárga fogai s – ezüst fonál – / megindul, szétszakad lassan a nyál. // Melle, mint távoli erdei-szél- / csapkodta fűrészharang váltig zenél; / haja, e kései cserkoszorú, / befödi homlokát, akár a bú. // Keze a pokrocon erőtlennül, / tétován moccan, egymásra terül; / ki tudja milyen őszt, mit álmodik... / Elnézem hosszan – az anyám ez itt?”

2006-ban, amikor beugrottam a kórházba meglátogatni atyai jó barátomnak, Ambrus Lajosnak a rákbeteg felességét, az engem is sok dologban segítő, támogató Mátis

Líviát, akkor még nem tudtam, hogy mindaz, amit ott láttam, ahogyan próbáltam az utolsó órájában az ott fekvő haldoklóban megtalálni Lívia általam ismert arcvonásait, valójában felkészülés volt egy sokkal nagyobb teher elviselésére. Hodler képein is Líviát láttam viszont, ahogy ez a gyűlöletes betegség kiszívja az emberből az erőt, a testből a nedvességet, a szépséget, ahogy valóban kivirágzanak a kétségbeesetten, ösztönösen lélegezni próbáló, ziháló ember zsugorodó arcán a fogak.

2006-ot többen is elnevezték a magyar irodalom fekete évének: csak az Írószövetség tagjai közül 25-en haltak meg, köztük Lázár Ervin, Bella István, Határ Győző, Jánosy István és Sütő András. Már Mátis Lívia kórházi ágyánál éreztem, hogy mindez valami mély, személyes tragédiának az előképe, minden egyes írótárs, íróbarát temetésén egyre jobban erősödött bennem a félelem, valami nagy baj a mi családjunkban is történni fog. Egy év múlva, amikor anyósomtól köszöntünk el egy hihetetlenül gyors lefolyású daganatos betegség miatt, döbbenet néztem az apósomat, hogy mennyi szeretettel tud ránézni még az utolsó pillanatban is a valamikor gyönyörű szép felesége búfodta homlokára, miközben láttam a feleségemen, hogy kétségbeesésében benne is ott motoszkált a Kalász-vers kérdése: „az anyám ez itt?” Megválaszolatlan kérdések sora maradt bennem is, amelyek közül valamelyiknek az értelme talán csak évtizedek elteltével fog kikristályosodni: miért pont ő, akiben annyi szeretet volt, s olyan nagy szüksége volt gyermekeinek, unokáinak az ő gondoskodó figyelmére, s miért éppen akkor, amikor már – hosszú évek utólag fölöslegesnek tűnő vi-

tái után – köztünk is kialakult a kölcsönös megbecsülésnek a bizalommal és szeretettel átszőtt köteléke? De legalább úgy ment el, hogy tudta, rendben vannak a közös dolgaink.

Valahogy az idei évben is túl sokan haltak meg író-társaim közül, kiváló irodalomtörténészek, kritikusok, remek írók és kisebb mesterek egyaránt, de mindegyikük pótolhatatlan ebben az egyébként is szűkülő kulturális nyilvánosságban. Akik az eszembe jutnak: Bálint Ágnes, Bodnár György, Czigány Lóránt, Csiki László, Domahidy Miklós, Gyurkovics Tibor, Kerényi Ferenc, Mensáros Zoltán, Németh G. Béla, Osztójkán Béla, Pék Pál, Santa Ferenc, Simon Lajos, Széki Patka László, Takáts Gyula, Vajda Gábor.

Gyurkovics halálát követően épp színházba mentem, a fehérvári Vörösmarty Színházban néztem meg Szakonyi Károly *Szeretők* című monodrámáját Incze Ildikó vibrálóan nőies előadásában. A monodráma Gyurkovics Tibor szerelmes verseire épül, az azokból vett részleteket foltozta össze prózai összekötő szövegekkel Szakonyi, feledtetve, hogy a versek eredetileg egy férfi nőkhöz írt vallo-másai. Szakonyi Károly rendhagyó módon bevezette az előadást, egyúttal a barátról, pályatársról is megemlékezve, engem is arra ösztönözve, hogy elővegym Gyurkovics verseit, s ösztönösen a halál után kezdtem kutakodni nála. Egy egészen korai versében, a *Látnok*ban mintha saját sorsát, vállalt közéleti szerepét és annak végkifejletét fogalmazta volna meg: „Így élek tíz-húsz éve már, / hogy látom, amit nem lehetne, / darabosan szemembe áll / a dolgok fényes, égi rendje, / mint fekete s arany tövis, / mely a cson-

tok közé furódott, / benyomva tarkóimig, tövig / szememben állanak a dolgok. // Hogy vijjogok és kiabálok, / mint őrült állat, akit a / buja vadászok etlaláltak, / szemébe fúródott nyila / az elmúlásnak, látva-látja / a levegőt és a halált, / zuhan a végtelen világba, / akit a fegyver etlalált. // Befelé, a szemhéjak árnyán / meglátja tollam és hajam, / meglátja gazdagon és árván, / homályosan és pontosan, / karmai közt a levegővel, / mely meleg, mint a híg arany, / meglátja rettentő erővel, / ami történik, ami van.”

Ahogy Kalász Márton, úgy Gyurkovics Tibor is emléket állít az elveszített szülőknek. Az *Apám halála* című vers az egyik legmegrázóbb költeménye; Gyurkovics Tibor – töredezett verssoraiban – megtört, őszinte emberként áll előttünk, hirtelen nem a sármórt, a televízióban komédiázó, színészi képességeket megcsillogtató, bohócodó művészt látjuk, hanem a megrendült, összetört embert: „Üvölt a sírás mi se könnyebb / a taxiban üvöltve sírok / szorítom halántékomat / a kocsiablak üvegének / hogy nevetni kell ennyi csuklás / egy apa után nem lehet / ekkora üvöltés a térben / a taxiban nem férhet el / és ekkora apa a földek / hűvös mezein hószagú / dunapartjain nem lehet / rángatjuk anyánk fejkendőjét / csáléra áll mint egy bohócnak / s röhögve sírunk hogy itthagytál / bennünket Vili bácsi ballonban / mutatja hova tegyenek / a kriptában vasgerendára / mi félünk hogy majd leesel / röhögve sírok arcomon már / elkenődik a híg maszat...”

A humoráról híres Gyurkovicsra is igaz, amit az édesanyjáról írt az *Anyám halála* című versében: „Most fekszel. Halotti csöndesen. / Nem viccelsz már. De nem kell túrnod.”

Egyik este a lefekvéshez készülődve feleségem, ölében a három kisebbik gyermekünkkel, éppen a *Labdarózsából* olvasott fel esti mesét. Én bekapcsoltam a számítógépet, hogy megnézzem az aznapi üzeneteket, de közben fél fülemmel gyermekkorom egyik legkedvesebb könyvére, Bálint Ágnes öreg kutyájának kalandjaira figyeltem. Magam előtt láttam a Reich Károly rajzán meglevenedő barátságos négylábú pápaszemes fejét, amint kikukucskál a labdarózsabokor árnyékában álló kis házából, amelynek „ajtájára az volt kiírva, hogy: *Nem harapós kutya*”.

Közben letöltöttem a maileket, s az elsőt éppen Bálint Ágnes lánya írta, amelyben tudatta az Írószövetséggel, hogy édesanyja, a kiváló író, szervezetünk tagja 2008. október 24-én, 86 éves korában elhunyt.

Kísérteties egybeesés. Furcsa fájdalom vett erőt rajtam, pedig sosem beszéltem vele személyesen, de gyermekkorom egyik meghatározó szerzője volt, s most sem tudok felállni a tévé elől, ha a lányaim a *Mazsolát*, a *Kukori és Kotkodát* vagy a *Frakkot* nézik, pedig Károly bácsi vizslájának a történetét igazán betéve tudom, annyiszor láttam már.

Nemzedékek nőttek fel a *Mi újság a Futrinka utcában?*, a *Futrinka utca lakói*, a *Mazsola*, a *Megint Mazsola*, a *Mazsola és Tádé*, a *Labdarózsa*, a *Frakk* című kötetein, valamint a többi nagysikerű gyermekkönyvén, filmjein. Az általa kitalált tévémaci szintén felejthetetlen, s persze számos külföldi filmsorozat magyar szövege is neki köszönhető (közülük a kedvencem a *Rumcájsz*, a *rabló*).

Janikovszky Éva írta róla 1969-ben: „Csodagyerekként indult. Hatéves korában már meséket írt, tizenhárom éves

volt, amikor egy meseregényét folytatásokban közölte egy gyereklap. De ha őt kérdezi az ember, hogy mire a legbüszkébb gyerekkorából, mérget vehet rá a kérdező, hogy azt válaszolja: arra, hogy kilencéves korában átúsztta a Dunát. Én azt tartom a legcsodálatosabbnak benne, hogy csodagyerekből csodafelnőtt lett. Igazán szerencsés kivételként.”

Ki mindenkiről kellene írnom: az irodalomtörténész-nemzedékeket felnevelő Bodnár Györgyről és Németh G. Béláról, a döbbenetesen korán eltávozott Kerényi Ferencről, akiről pár éve, a hatvanadik születésnapjára megjelent tisztelgő kötet előszavában ezt írta a kötet két szerkesztője, Szilágyi Márton és Völgyesi Orsolya: „Nekünk nem elsősorban az a meglepő, hogy Kerényi Ferenc hatvanéves, hanem inkább az, hogy neki is van kora. A mi számunkra ugyanis ő az állandóság példája: egykori tanárunkként minket, egyetemi hallgatóit, szeminaristáit éppen olyan komolyan vett, mint később, amikor kollégái lettünk – s amiként egykoron tanultunk tőle, éppúgy tanulunk tőle ma is. [...] Az irodalomtörténész szakma egésze tudja, hogy Kerényi egyszemélyes intézmény, s ilyenformán szinte közömbös is, hogy hivatalosan éppen mi a munkahelye, [...] ő mindig az, aki megválaszolja a lehetetlen kérdéseket, megoldja a legbonyolultabb feladatokat, hajlandó vállalni a tudományos ismeretterjesztés mások által gyakran lenézett misszióját.” S meg kellene emlékez-nem Pék Pálról; vagy Czigány Lórántról, akire gondolva máris érzem erős cigarettájának a szagát is, s hallom a hátam mögött krakogását, szigorú, de mégis szeretettel feltett kérdéseit. Sok más mellett neki köszönhetjük a kül-

földi diáknemzedékeknek muníciót adó angol nyelvű magyar irodalomtörténetet, az 1984-ben megjelent *The Oxford History of Hungarian Literature – From the Earliest Times to the Present* című művet is. Vagy éppen a 64 éves korában elhunyt erdélyi származású íróról és költőről, Csiki Lászlóról, akivel egy ideig együtt dolgoztam a Kortárs szerkesztőségében, s aki már a legújabb, *Ajakír* című kötetének a bemutatójára sem tudott elmenni. S persze írnom kellene az Írószövetség egyik örökös tagjáról, Sánta Ferencről, s olyan jó volna, ha megérthetném, miért hallgatott, miért nem írt az utóbbi évtizedekben, pedig mekkora szükségünk lenne ma is olyan művekre, mint *Az ötödik pecsét* vagy a *Hűsz óra*.

Elementek mind, ki fiatalon, ki egészen idősen, de még a 97 éves Takáts Gyula halálhíre is váratlanul ért bennünket. Sokan hittük, hogy megéri a századik születésnapját is, titokban már készültünk az ünneplésére, hányszor mondtam el, ha 100 éves lesz, akkor nagy csinnadrattával köszöntjük az utolsó Baumgarten-díjas mestert. Bizony, ő volt az egyetlen még köztünk élő művész, aki megkapta a háború előtti legrangosabb irodalmi díjat, a Baumgarten Ferenc Ferdinánd által alapított, s az azonos nevű alapítvány által kiosztott elismerő címet. Elhomályosítja ez még a később megkapott kitüntetések is, az 1960-ban és 1975-ben átvett József Attila- és az 1991-es Kossuth-díjat. Régóta volt tehát a pályán, az első verseskötete még 1935-ben jelent meg *Kút* címmel. Ezért is volt olyan meglepő, hogy a tavaly napvilágot látott *Hol is a Volt* című könyvéhez a kiadó nem kapott támogatást attól a kortárs magyar könyvkiadás finanszírozására létrejött Magyar

Könyv Alapítványtól, amely egyes, piacilag igen jó helyzetben levő, nagy befektetői csoportokhoz tartozó kiadók-nak rendre két-három kötetre ad könyvenként 3-400 ez-res támogatást. Még szerencse, hogy a miniszteri keretből sikerült egy kis támogatást kikerekíteni a kötetre, s így elkerültünk egy fölösleges irodalmi botrányt, és gazdagabbak lettünk egy újabb Takáts-kötettel, amely folytatja a több évtizeddel ezelőtt megkezdett költői szerepjátékot, amelyben főhősein, a mesteren és a tanítványon, Csú Fun és Drangalagon keresztül érteti meg velünk a létezés apró igazságait és nagy összefüggéseit. „Váratlan ráadásnak, külön ajándéknak tekinthető, hogy ez a költői szerepfelfogás és magatartás sajátos segítség lehet mindannyiunk számára, hogy jól-rosszul felépíthessük saját Drangalag világunkat, hogy meghallhassuk az alig hallhatót, hogy megérthessük a rejtett szavak üzenetét, hogy rájöhhessünk a világ mélyebb összefüggéseire is” – írta Szirtes Gábor a *Hol is a Volt* című kötet utószavában.

„Takáts Gyula munkássága, noha a líra középponti szerepét, dominanciáját nem lehet kétségbe vonni, mind művészileg, mind tudományosan igen sokirányú” – véli életrajzírója, Bengi László. S valóban, sokunk számára különösen fontos a múzeumigazgató Takáts tevékenysége, különösen a már nyugdíjas éveiben megjelent *Somogyi pásztorvilág* című munkája.

Az 1990-ben megjelent *Szonettek a Styxen túlra* című kötet bevezető versében, az *Írjátok fölben* mintha már magának is és a most eltávozott, remek pályatársaknak is üzenne: „Óriás álom... A föld alatt / nyújtózkodik... Mind alszanak... / A több, amelyhez oly parány / szerelmünk,

költők, valahány. // Velük alszik a régi lomb. / Testük a bükk, a tölgy, a kék berek. / Meszükből él az ősi domb / s rokonom mind, kiket nem ismerek. // Nekik küldöm a Styxen át / tizennégy sorba zárt szavát / e versnek, mert ti tartatok // hatalmas álmot ringatók. / Tiétek minden... A lesz s a volt... / Írjátok föl lapomra titkotok...”

(2008)

Az utolsó út

Mátis Livia halálára

Olyan ez a templom, mint egy kifordított épület. A nagy, tiszta felületek egy tekintélyes, erőt sugárzó ház befelé fordított, fehérre meszelt külső falai. Egy erőd, erős vár. A mi Istenünk. A mi Istenünk nem hagyott el bennünket, Líviát sem, mégis félelmetesen egyedül vagyok, csak Lajosnak az első sorból is kimagasló fejét látom, szerintem sír, de ezt csak elképzelem, mert nem látom az arcát, nem rázkódik a válla, nem hallani semmit, csak én sírnék, biztosan sírnék a helyében, nem tudnám tartani magamat. De Lajos erős ember, láthattam az utolsó pillanatban, ahogy az a hatalmas, szeretetből összerakott ember a tenyerében tartotta és simogatta a felesége lassan kihűlő kezét, nagypénteken, a Szabolcs utcai kórházban. Közben anyámra gondoltam, itt műtötték a szívét, egy kis fém-tálcán vágták és toldozták a beteg szervet, amely most úgy ketyeg, mint nagyanyám régi faliórája. De működik, így ő még velünk lehet, hála az Istennek.

„Hogy van Lívia?” – kérdezte a gyerekeket ebédeltető feleségem, mikor hazaértem a kórházból, és én nem tudtam megszólalni, csak arra gondoltam, isteni kegyelem lesz, igen, az Isten azzal fogja kitüntetni őt, hogy nem engedi tovább szenvedni, hanem végtelen szeretetében *éppen* nagypénteken emeli magához, mert hogy Lívia útja felfelé vezet, az nem volt kérdéses. És így történt.

Olyan ez a templom, mint egy kifordított épület. *Kívülről*, mondják a gyerekeim a kifordítva felvett ruhára. Minden kifordult önmagából, mindennek más már a jelentése, mint régen volt, a mi korosztályunk (a harmincasoké) és a nálunk fiatalabbak már alig találhatnak stabil viszonyítási pontokat az életben, már azt is nehezen határozzuk meg, valami mihez képest lett rossz, erkölcstelen. Nekünk égető szükségünk van a nagy tudású, alázatos segítőkre, szellemi iránymutatást nyújtó emberekre. Nekem ilyen volt Lívia, tudom, hogy másoknak, a többségnek az ideális könyvkiadó, a hatalmas műveltségű szerkesztő, aki az irodalom szürke eminenciásaként egyengette sokak pályáját, de nekem az elmúlt öt év egyik iránytűje volt, akihez mindig bizalommal fordulhattam. Szinte valamennyi kényes irodalompolitikai, értelmiségi ügyben az ő tanácsát, véleményét kértem; ha az idősebb kollégák, pályatársak, művészek, politikusok, közéleti szereplők közül valakit nem ismertem, tőle kérdeztem meg, milyen ember, hogyan viszonyuljak hozzá. Legyen szó akár az NKA-ról, kultúrafinanszírozásról, a hazai könyvkiadás állapotáról, ügynökügyekről, sok száz kérdésben segített nekem, mindezt úgy, hogy nem kellett végighallgatnom ismétlődő anekdoták sorát. Érzékeny volt, kifinomult ízléssel megáldva, ugyanakkor okossága, műveltsége nekem tetsző pragmatizmussal és határozottsággal párosult.

Néha távolról figyeltem őt, szerettem, hogy mindig szoknyában járt, szerettem, ahogy őrizte a nőiség ősiségének még meglevő foszlányait, ahogy úgy vezetett, tartott kezben dolgokat, hogy mindig érzékelte azt a női és férfi szerepek közt egykor tisztán kivehető, ma már csak fel-fel-

sejlő finom határvonalat, amit posztmodern kultúránk teljesen elmosott. Szerettem, ahogy Lajosról beszélt a távollétében, szerettem, ahogy szerette a férjét, s titokban arra vágytam, húsz év múlva engem is így szeressen a feleségem. Szerettem, ahogy Hetién mosogatni láttam, s ahogy közben hátraszólt: „Lacikám, menj hátra Lajoshoz, és egyetek, igyatok!”, csak azt nem szerettem, ahogy cigarettázott, ahogy mérgezte magát a kegyetlen füsttel; a cigit éppen úgy emelte a szájához, mint a gimnáziumi magyartanárnóm, aki még az órán is rágyújtott, ha már nem bírta az égető hiányt. Lajos ilyenkor gyakran perlekedett vele, mások előtt is, de azért kedvesemnek szólította. Livia persze csak legyintett, bár tudta, igaza van az urának.

Olyan ez a templom, mint egy kifordított épület, tele olyanokkal, akik ebben a kifordított világban a falakon belül érzik jól magukat, akik Livia miatt vannak itt, hallgatják Alexa Karcsi megrendítő beszédének pergő szavait, a lelkész gondolatait, akik el tudják képzelni a kislány Líviát, amint lenge, fehér ruhájában konfirmál, akik elmondanak egy néma miatyánkot, amíg Lajosék végső útjára kísérik hitvese földi hamvait. Olyanok vannak itt, akiket egymás mellé sodort a művészet szeretete, a tisztaság utáni vágy, és azok az ajándékba kapott kisebb-nagyobb emlékek, amik egy csodálatos, önzetlen asszonyhoz kötődnek.

(2006)

Felemás tél

Sobor Antal halálára

Lassan, a tél haragjával küszködve köszöntött ránk idén a tavasz, mély fájdalmat hozva magával. Épp a reggeli hideget, az egyheti esőzést szidom, amikor telefonhívást kapok, Sobor Antal halálhírével. Tétován keresgélek a polcon, az *Eszkendők* című naplójegyzetek után nyúlok, amely a következő bejegyzésnél nyílik ki:

Nehezen és akadozva tavaszodik. Az elmúlt felemás tél mintha most akarná megmutatni, hogy azért még mindig ő az úr: illetéktelenül belezavar a tavaszba, fitogtatja maradék hidegét, szabadjára ereszti rossz szeleit, kalandor hózáporait.

Be-behavazunk, fehér lesz tőle Fehérvár. A törekvő Wathay Ferenc főhadnagy, költő és festő, a várfal alatt mintha bronztestére szedte volna a dunyháját, vánkosit. Ott ül a vártán a sűrű hóhullásban, rendületlenül.

– Hej, vicekapitány uram, Herr Oberleutnant, takaróddzék be jól, mert még meg talál fázni!

Istenem, teszem hozzá én, kikandikálva az ablakból, a könyvespolcra a kitisztuló égre emelve a tekintetemet, mi lesz most velünk? Wathay nagy krónikása is elment közülünk, elment Fehérvár, a megye egyik szellemi álló-

csillaga, kimagasló értékű életművet létrehozó gondolkodó alkotója. Elfogyunk, mondhatnám némi koravén önsajnálattal, tudva, hogy valóban pótolhatatlan veszteség érte ezt az egyébként is gyengélkedő várost, s nemzetünk megkopó, büszkeségétől megfosztott kulturális életét.

Sobor Antal az örök tavasz ígétét jelentette nekünk, szavaival, könyveinek ékesszólásával, novelláinak és regényeinek nagyszerűségével, naplójegyzeteinek varázslatos egyszerűségével és a vászonra vitt színeinek tisztaságával. Az örök tavaszét, amit most legyűrt ez a felemás tél, aki megmutatta, hogy ő az úr, ő a parancsoló, ő rendelkezik élet és halál felett. Elvitte a testét, de a reményt, az örök tavasz álmát, a művekben és az emlékekben itt maradó szellemét nem bántotta.

*

Nehezen küszködve szedi össze magát az ember, hogy visszatérjen a gyászbeszéd műfaja rendelte keskeny ösvényre, hogy számba vegye az életút és az életmű legfontosabb állomásait, darabjait. Sobor Antal József Attila-díjas író, a Magyar Írószövetség Közép-dunántúli Írócsoportjának az elnöke, Székesfehérvár és Fejér megye díszpolgára, egyben festőművész és nyugalmazott középiskolai tanár. 1956-ban szerezte meg diplomáját az ELTE Bölcsészettudományi Karán, 1971-től 1993-as nyugdíjazásáig a Vasvári Pál Gimnázium és Szakközépiskola tanára volt. 1964-től jelentek meg könyvei, a szocializmus időszakában az akkori egyik legrangosabb kiadói műhely, a Magvető karolta fel tehetségét. Itt jelent meg az első novelláskötete 1964-ben *Ég alatt kanyargó utak* címmel, majd

ezt újabb elbeszéléskötetek és regények követték: 1968-ban a *Nyulak délutánja*, 1970-ben *Az utolsó nap*, 1972-ben a *Heten a hídon*, 1976-ban a *Füst a fák fölött*, és végül az igazi szakmai és közönségsiker is meghozó, a fehérvári identitás részévé vált *Hosszú háború* című Wathay-regény. Majd újabb nagyszerű könyvek következtek, két regény a Móránál, s számos fehérvári kiadású prózakötet, naplójegyzetek. A 2003-as válogatott novelláskötetnek, a *Papírpülőknek* a fűszövegében írja Román Károly, hogy Sobor Antal „hősei kisemberek, háborús áldozatok, az időben gyakran eltévedő öregek, sikeres vagy az élet periferiájára szorított figurák, viszont mindnyájan nagyon elevenek. Alakjukat finom légkör, aura veszi körül, így aztán eleven sorsukból olvashatjuk ki a létezés tragikumát, komikumát – vagy csupán a keserűen bölcs emberi rezignációt. [...] Beszédmódja, stílusa igen elegáns – mégis hiteles, mert minden mozzanatában természetes.”

Ugyanez a természetesség jellemzi festészetét is, amelyen keresztül, az impresszionisták nyomán haladva megkapó érzékenységgel nyúl a magyar tájhoz, valamint az abban bolyongó, elmosódó emberalakokhoz. Két tőle kapott finom festménye ékes darabjai a gyűjteményemnek. „Festem vértesi képeimet – írja az egyik naplójegyzetében –, egyiket a másik után, szinte reggeltől estig, éjszaka velük álmodom. Havas tájak, hegyi hajlatok, erdők alja, mezők lejtése.”

Sobor Antal most is köztünk van: látom magam előtt, ahogy a szabadban a vértesi, a pákozdi, a balatoni tájképekkel szöszmötöl, vagy ahogy éppen a Szent István Művelődési Ház-beli műtermében üldögél festményei és ba-

rátai körében, mindig mosolyogva. 2008-ban a Vörösmarty Társaságnál megjelent, naplójegyzeteit közreadó kötetébe a következő dedikációt írta: „Simon Lacinak – Wathayra is emlékezve – kézfogással, köszöntéssel: So-bor Tóni”.

Ez az őszinte baráti kézfogás fog a leginkább hiányozni.

(2010)

„Kívülállás nincs”

Deák Lászlóról

Hosszú évek óta idén karácsonykor nem ettem először nagyanyám mákos bejglijéből. Az elmúlás jele ez is, pedig nagyanyám még köztünk van, csak nyolcvankilenc évesen elcsúszott a jeges járdán, s hetek óta a kórházban lábadozik. Talán még lábra fog állni, de az is lehet, hogy örökre ágyhoz köti az idő fájdalmas harapása, ami édesapám halála óta mind újabb és újabb módon hagy nyomot a fiát gyászoló nagyanyámon.

Mikor apám egyik napról a másikra itt hagyott bennünket, hetekig nem tudtam mit mondani, megszólalni is alig volt kedvem. Egyik nap végre bementem az Írószövetségbe, egy sör mellett ültünk Deák Lacival, akivel majd másfél évtizede kötöttünk barátságot, s aki – ismerve apámat – rendszeresen érdeklődött felőle, felelgetve azt, hogy épp egy év van köztük, annyival volt fiatalabb Laci, mint az édesapám. Pontosan ennyivel is élte túl.

Ekkor csak annyit mondott: ez van, papi, felnőttél. Aztán csak ültünk, s nem beszéltünk, se irodalomról, se képzőművészetről, se zenéről, se politikáról, ahogy egyébként szoktunk, hanem megittuk a sört, s mentem tovább.

Ő tudta már, hogy mi vár rá, bár ezt sosem mutatta, nem is mondta, az utolsó telefonbeszélgetésünkkel, közvetlenül a halála előtt is csak annyit mondott, januárban be fogok menni a szerkesztőségbe, nem szabadultok meg

olyan könnyen tölem. Nem jött be. Mi mentünk a temetésére, ahol nehezen beszéltem, mert nehéz volt minden szó, ahogyan most is könnyebb idéznem az akkori beszédet:

„Nekem most gyászbeszédet kellene mondanom. Elmondanom, hogy ki volt és mit csinált az, akit az utolsó útjára kísérünk. Ismertetni az életutat, elhelyezni a munkásságát abban a sajátságos térben, amit a magyar kulturális élet jelent. Valahol ott kellene kezdenem, hogy Deák László József Attila- és Füst Milán-díjas költő, kiadóvezető, képzőművész a Magyar Írószövetség választmányi tagja 1946-ban született Budapesten. De látom, ahogy Laci legyint, s azt mondja, Lacikám, ne csináld, nem számít, nem kell olyan komolyan vinned magadat, a feladatot és a műfajt sem.

Valahol ott kellene folytatnom, hogy a Fazekas Gimnáziumban érettségizett, majd a Képzőművészeti Kiadónál dolgozott dekoratőrként. 1969-ben részt vesz a No. 1 elnevezésű képzőművészcsoporthoz létrehozásában. 1970-től a Pannónia Rajzfilmstúdió munkatársa. 1982-től irodalmi szerkesztő a Magvető Kiadóban, 1990-től az Orpheusz Kiadó vezetőjeként dolgozott.

Nekem most hivatalnokként kellene beszélnem, ahogy az Írószövetség titkára búcsúztatja a választmányi tagot, de Laci egy korsó sörrel a kezében az ajtónak támaszkodva jelzi, hogy ez így nem lesz jó, ez már megint csak a szokásos erőlködés, s látja, ahogy a 13 éves barátság emléke felülírja bennem a funkcionáriust.

Nekem most arról kellene szólnom, hogy milyen korán elment, hogy torzó maradt a nagyszerű költői életmű,

hogy az 1979-től megjelent nyolc verseskötetet mellé még mi minden sorakozhatott volna fel, ha nem megy el ilyen fiatalon. De csak az jut eszembe, amikor egy éve bementem a szövetségbe, leültem vele szembe az étteremben, rám nézett és csak annyit mondott: hát, papi, te is felnőttél. Majd újra eljátszottuk a tíz éve folyamatosan előadott rituálénkat, amelyben megkérdezte, hanyas is apád? '45-ös, épp egy évvel idősebb nálad.

Részletesen kellene beszélnem arról, milyen érzékeny és gazdag művész volt, hogy nem is írónak készült, hanem képzőművészként indult, s a hetvenes években született, széles körben ismert festményei, rajzai milyen komoly tehetségről árulkodtak.

A magvetős munkáját folytató kiadója, az Orpheusz évekkel ezelőtt az Írószövetség székházában lelt otthonra, s az elmúlt két évtizedben a könyvszakma egyik legtragosabb, elsősorban kortárs magyar költőket megjelentető műhelyévé vált. Mind tudtuk, akik bent élünk, élünk abban a hatalmas házban, hogy a szerzőket a Deák étteremben fogadó kiadóvezető találkozási és viszonyítási pont, akivel a kortárs európai képzőművészettől a filmművészetten át a politikáig mindenről lehet beszélgetni.

Azt is el kellene mondanom, hogy ugyan a kritika nem kényeztette el, mi mégis tudtuk, hogy Deák László költészete a visszafogott figyelem ellenére is a kortárs irodalom élvonalába tartozik, hogy költői világa egy olyan korszerű versbeszédre épül, amely nagymértékben hozzájárul korosztálya és az utánuk következők önértelmezési kísérleteihez. »A dolgok látványa az, ami kezdettől fogva rabul ejti. A tárgyával fennálló, az epikus szemléletmód-

hoz nagymértékben hasonló helyzete, viszonya, nem pedig a tárgyra irányuló gondolat, érzelem vagy filozófia. Nem a reflexió. Innen származik verstípusainak sokfélesége is, hiszen Deák nem elsősorban *költeményt* akar írni, amikor verset fogalmaz, hanem sokkal inkább állapotokat rögzít, s nem kíván egy elképzelt, százados elvárások által kijelölt versírás szövegformálási normáinak megfelelni. Hanyagnak látszó, a formai bevettségeket bátran és többnyire igen elegánsan áthágó formakezelése is erre tanú» – írja a pályatárs és a szoros barát Kemsei István.

A Szépirodalmi Figyelő díjátadásán is az 1982-ben megjelent második kötetében olvasható *Válasz* című költeményét idéztem. Ebben a versben számunkra, a fiatalabb barátok, pályatársak számára is meghatározó életérzést, valamint a megtapasztalt jelenidőt fejezi ki:

Nincs kívülállás.

Érzékeink rövid szökése van csak,
pillanatnyi elrebbenés az őrlődésből,
morzsolódásból.

Ez is öncsalás, illúzió, múltó mámor.

Nincs hová hátralépni.

Összezsúfolva vonzsolódunk a kiszorító játékban.

Halljuk egymás zihálását, fújtatását,
de érezzük, közöttünk homályos zónák vannak.
Várákozva forgolódunk ágyainkban, udvarokon,
szüleink, szerelmeink, barátaink között,
állandóan összeroppanó jelenidőnkben.

Tudatunk pislákoló mécseskéje gyéren világol,
amire fény hull, annyit látunk. Annyi van.

Kívülállás nincs.

Nekem most gyászbeszédet kellene mondanom, s beszélnem kellene a széleskörű műveltségéről – mindent és mindenkit ismert –, arról, ahogyan nem vette túl komolyan a munkáját meghatározó intézményrendszert, ám mégis milyen jól látott a közéletben és a politika terében is, emlékezni kellene arról, hogy az életében milyen szerepet töltött be a zene, a dzsessz, vagy hogy miként tudott úgy beszélni nekünk, fiataloknak fontos dolgokról, hogy szinte semmit sem mondott, mégis megértettük a lényegét. Meg kellene említenem a hálás kollégákat, akiknek a könyveit a legnehezebb időkben is kiadta, most sem értem, hogyan és miből, s arról, ahogy a végső pillanatig intézte a kiadó dolgait, s én hiába mondtam neki az utolsó hetekben, hogy segítetek, akkor is csak annyit mondott, nem kell, a jövő héten már bemegyek. Mindezt értelmesen el kellene mondanom, de nem tudom, nem megy, mert ez már nagyon sok, nem értem az egészet, nem értem, hogy mi történik velünk, velem. És közben nagyon hiányzik a Válasz, a válasza, a fény, hogy lássunk. De már ő sem fogja ezt megmagyarázni, pedig ő tudott valamit, amit én sosem fogok tudni. Isten áldjon, s maradj valahogy mégis közöttünk, Laci!”

*

És végül: egyszer egy neves magyar író azt kérdezte tőlem, mikor Deákra hivatkoztam, hogy ki az a Deák Laci? Az illető író két orpheuszos antológiában is szerepelt, s legalább három évtizede ismerték egymást Lacival. Nem tényező – válaszolta meg a saját lesajnáló kérdését.

Valóban nem volt az, mert nem akart azzá válni. Ez sem őt nem zavarta, sem bennünket, mert nagyon jó ember, kolléga és barát volt, s egy szerény, ám annál fényesebben tündöklő szellem.

(2010)

Tartalom

KÖRBEJÁRNI A HAZÁT

A szülőföld csókjai	7
Noé bárkája	9
Körbejárni a hazát	11
Az elődök tisztelete	16
Az emlékezés emlékműve. A pákozdi	
Don-kanyar kápolna	33

SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM

Horgolt harisnya és bársonycipő. A nadapi sváb	
plébános képeihez	39
Személyes történelem. A Nádasdy család fényképei	47
Szivarok az égen	64
Az úr hangjai	72

ÖRÖKSÉG

Légy a mi érző, meleg bőrünk! Hat kisebb tétel	83
Örökség	87
A szenvedelmes kertész. A hatvanéves	
Ambrus Lajosnak	93

Sorsfordító feltámadás. Dobos Marianne <i>Sorsfordító Karácsonyok</i> című könyvéhez	98
---	----

HAZA ÉS SZABADSÁG

Haza és szabadság	105
Márciusi Charta. Továbbélő metaforikus versszerűség Csoóri Sándor esszéjében	115
Írószent vagy dilettáns? Wass Albertről	120
A kommunizmus természetrajzáról	129

MIRE VALÓ A MAGYAR KULTÚRA?

Mire való a magyar kultúra?	137
A fekete város	141
Csokonai Sümegprágán	146
Téli disznóságok	153

A STYXEN TÚLRA

A Styxen túlra	159
Az utolsó út. Mátyás Livia halálára	168
Felemás tél. Sobor Antal halálára	171
„Kívülállás nincs”. Deák Lászlóról	175

L. SIMON LÁSZLÓ

korábbi fontosabb publikációi

KÖNYVEK

(visszavonhatatlanul...), Árgus Kiadó – Orpheusz Kiadó, 1996
Egy paradigma lehetséges részlete, Magyar Műhely Kiadó, 1996
met AMorf ózis, Orpheusz Kiadó, 2000
Secretum sigillum, Magyar Műhely Kiadó, 2003
nem lokalizálható, Orpheusz Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, 2003
Hidak a Dunán. Esszék, tanulmányok, Ráció Kiadó, 2005
Édes szőlő, tüzes bor. A Velencei-tó környéke szőlő- és borkultúrája,
 Ráció Kiadó, 2005 [társszerző]
Versenyhátrány. A (kultur)politika fogságában, Kortárs Kiadó, 2007
Japán hajtás, FISZ – Kortárs Kiadó, 2008
Háromlábú lovat etető lány, Magyar Műhely Kiadó, 2009
 [társszerző]
A római szekér. Kulturális politika – politikai kultúra,
 Ráció Kiadó, 2010

MŰVÉSZKÖNYV

ISBN 963 7596 26 7, Magyar Műhely Kiadó, 1997

HANGOSKÖNYV

Japán hajtás, elmondja: Blaskó Péter; Dubrovay László zenéjével,
 FolkEurópa Kiadó, 2008

KIÁLLÍTÁSI KATALÓGUS

A tipográfia bővületében, Székesfehérvár, 2009

Ráció Kiadó

Budapest, 2011

www.racio.hu

Kiadványszám: 134

Felelős kiadó: a Ráció Kft. ügyvezetője

Felelős szerkesztő: Csillag István

Borítóterv: Pető Hunor

Tördelés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, Budapest (www.mondat.hu)

ISBN 978-615-5047-12-1

Haldokló hattyú – szép emlékezet. Mintha Petőfi metaforája lenne a vezető motívuma L. Simon László új könyvének. Úgy bukkan fel a szövegben, az egyes irodalmi esszék szövetében, majd tágasabban, a lélek országútján, olyan természetességgel és éltető őszinteséggel, mintha az örök emberi kategóriák közé tartozna.

A gyermekkor, a *haza körbejárása*, a *személyes történelem* katarziszai, az *örökség* és az *ünnep* fájdalmasan észlelhető hiányai, majd a *család*, a *barátság* és a *halál* összefüggéseinek tiszteletben tartása egészítik ki egymást. Táj és emberek: a szelíd Fejértől, Gárdonytól, Nadaptól föl, egészen az úr hangjaiig, a szőlősgazdától a politikus grófig, a szüret archaikus szépségeitől a disznóvágás rítusaiig. Az élet ezer arca mutatja itt magát – még a Styxen túlra írt üzenetek is az életszeretet elmondhatatlan szépségeiről beszélnek.

„Ó lassan szállj és hosszan énekelj, / Haldokló hattyúm, szép emlékezet”. L. Simon László könyve önmagunk és az élet mély boncolására buzdít.

AMBRUS LAJOS

L. SIMON LÁSZLÓ (1972) József Attila-díjas író, szerkesztő. 2004 és 2010 között a Magyar Írószövetség titkára, 2010-től országgyűlési képviselő, a parlament Kulturális és Sajtóbizottságának elnöke. Legutóbbi, kultúrpolitikai írásokat közlő kötete 2010-ben *A római szekér* címmel jelent meg.

2900 Ft